GRIGORIJE NISKI O ŽIVOTU MOJSIJA ZAKONODAVCA

SV. GRIGORIJE NISKI UDK 2-3MOJSIJE

O ŽIVOTU MOJSIJA ZAKONODAVCA, ILI O SAVRŠENSTVU VRLINE (I deo)

1.1 Ono što ljubitelji gledanja konjskih trka doživljavaju, koji od onih što su se zaboravili, te i od onih što se sastaju po brzim trkama, makar kod toga ne bilo ni malo nedostatka da u usrdnosti usporavaju trku /konja/, iz zaboravnosti opet mu daju glas s vrha, sledeći ga očima po svem poprištu, pa povećavaju težnje onih što se kreću, vičući istovremeno na konje, protežući prema njima ruke i mašući im. A oni to ne čine zato da bi im stvarno pripala pobeda, nego da bi iz dobrog raspoloženja prema takmičarima u žaru usrdnosti i glasom i pokretima tela izrazili svoje zanimanje, pa se kaže da poput nečega činim nešto s tobom koji mi je najdraži od drugara iz bratije, zato što kada se lepo podvizavaš sa božanskim nasleđem na području vrline, prema sporosti prizivaš i priželjkuješ /one/ sa brzim oglašavanjima (*Flp*. 3,14), i glas ti dajem, i podstičem te da požuriš, i molim te da marljivo prinudiš sporost.[1]

Činim ovo, ne po nekom nerazumnom raspoloženju koje se kreće ka tome, nego kao prema voljenom detetu, želeći da ti udelim zadovoljstvo. 1.2 Koliko mi je pismo, koje ti je nedavno dostavljeno, saopštilo tu molbu, da bi ti dodelili neko pravilo za savršen život, sa time sam priznao za dolično da udovoljim svima. Makar i ne bilo drugog u rečenom, moguće je da je unekoliko za tebe korisno, da opet na kraju ne ostane ono samo nekorisnim, da se radi tebe poslužim primerom dobre poslušnosti. Ako prihvatamo za dolično da zamenimo svoju poziciju ocima radi konfliktnih duša i za te starce done-

[1] Sv. Apostol Pavle u trećoj glavi *Poslanice Filipljanima* govori o važnosti stremljenja prema onom što je `pred njim` koje se sastoji u zaboravljanju okolnog i prošlog, te znanju o nedostignutosti i nesavršenosti shvatanja Vaskrsenja Gospodnjeg, koje podstiče stremljenje za njegovim postizavanjem: „I trčim prema cilju radi nagrade nebeskoga prizvanja Božijega u Hristu Isusu.” (*Flp*. 3,14)

semo prikaz vrlinskoj mladeži, to je tim pre prirodno za tebe da imaš prednost u dospevanju do dobre poslušnosti, kada se tvoja mladost pod našim rukovođenjem[2] obučava u dobrovoljnoj poslušnosti. I o tome je dovoljno. 1.3 Priručimo već napomenuto, prizivajući Boga da bude nastavnik u onom sačinjenom rečima.[3]

Pitao si me prijatna glavo, da ti opišem kakav je savršen život, molio si me imajući u vidu da na kraju saznaš na koji način, ukoliko u se u reči nađe prvobitno da se prilože ukazane crte savršenstva prema svom vlastitom životu. A ja opet nisam u snazi u tome i drugačijem, pa zaključujem da kako se obuhvata savršenstvo umom, tako se i pokazuje u životu, a to da dostignem um više je od mojih snaga. Moguće je da nisam jedini, nego da i mnogi od velikih i odličnih saznaju u vrlini, te da je slično delo i za njih nepristupačno. 1.4 Ali da se ne bi predale misli, kako bi se, po rečima Psalmopevca, oni tamo pobojali iz straha [gde ga nema,] (*Ps*. 13,5); jasnije ti predstavljam svoju misao. 1.5 U svemu drugom što se meri čulom, savršenstvo se ograničava nekakvim poznatim određenjima, na primer onima koji se odnose na količinu, hoće li to biti štogod neprestano i deljivo.[4] Jer svaka mera količine se obuhvata nekakvim svojim određenjima, pa ko vidi lakat ili broj deset, taj zna sa čime počinje i sa čime se završava, te u čemu valja da se dovrši savršenstvo. O vrlini mi znamo preko Apostola, da je kod nje jedno određenje savršenstva i da nema jedino određenja. Jer sam je moćni i veliki po razumu, božanski Apostol, uvek za pružanje vrline, /a/ nikada se nije zaustavljao, pružajući se napred (*Flp*. 3,13), jer mu nije bila pouzdana pretpostavka u svem putu. Zašto? Zato što svako dobro po svojoj prirodi nema određenje, pa se ograničava približavanjem suprotnosti[5]; na primer život prema smrti, a svetlo po tami. 1.6 I uopšte se svako dobro završava time, što sebi predstavljamo ono suprostavljeno dobru. Kako što je kraj života načelo smrti, tako se i pretpostavka o putu vrline čini načelom da postane putem po poroku. Naša reč zasigurno ne laže, utvrđujući kako u vrlini nije moguće dostizanje savršenstva. U krajnjoj liniji dokazano im je da ono što se zatvara u određenja još nije vrlina. Ukoliko sam rekao da je onome koji vodi vrlinski život nemoguće da dostigne savršenstvo, to će rečima da bude tako objašnjeno. 1.7 Prvonačelno i

---

[2] Grigorije je u nekoliko navrata spominjao svoju stariju dob u *De inf. qui praem. abr.* (MG 46.161B); *C. Eun*. 2.605, Vol. 1, p. 403, 6-7 (MG 45.1112D); *Ref. conf. Eun*. 208, Vol. 2, p. 401, 3 (MG 45.561B).

[3] Pozivanja na logos takođe su zastupljena u raspravi: *In Hex.* (MG 44.68C-D)

[4] Slično i u raspravi za *Pesmu nad pesmama* - *In Cant.* 6, Vol. 6, p. 173, 11ff. (MG 44.885C-D), a uporište ima i u Arist., *Categ.* 4^{b}20ff.

[5] Na pr, u Cf. *In Ps.* 1.8, Vol. 5, p. 63, 4-5 (MG 44.480A), „nepostojanje dobra postaje grešno" *In Eccl*. 7, Vol. 5, pp. 406, 16—407, 3 (MG 44.725A), slično i suprotnost zla prema dobru i nebivstvovanje prema bivstvovanju, te ograničenja koja slede za suprotnosti, takođe u *Or. cat.* 6 (MG 45.28C); *C. Eun.* 1.167-68, Vol. 1, p. 77 (MG 45.301C).

u vlastitom smislu dobro je koje po svojoj prirodi poseduje blagost[6], a to je samo Božanstvo koje kada se umno predstvalja po prirodi, to stvarno i jeste i time se imenuje. Otuda što je dokazano da nema drugog određenja vrline, sem poroka, a Božanstvo ne dopušta suprostavljenost, sledi da je Božija priroda neograničena i neodrediva. Ali onaj koji ide putem istinske vrline ni u čemu toliko ne učestvuje kao u Bogu, zato što je svesavršena vrlina[7]. Kada od onih što saznaju da je to lepo po prirodi u svemu poželjnom međuprisustvujuće, a da nema određenja, tada se po nužnosti sadržavano priželjkivanje prostire u neograničenost, nemajući zaustavljanja. 1.8 Dakle besputno je sasvim da se svrha dodirne, zato što savršenstvo prema rečenom ne može da se obuhvati određenjima, a jedino određenje vrline je neodređenost. Kako bi neko mogao da dođe do traženog određenja, ne nalazeći samo određenje?[8] 1.9 Nije pak nadalje da se dokazuje opštost traženog neuhvatljivog govora, bila bi to nebriga prema zapovesti Gospodnjoj, koja kaže: *postanite savršeni, kao što je savršen Otac vaš nebeski* (*Mt*. 5,48). U tome što je prelepo po prirodi, makar i nije moguće postići sve, za one koji imaju um velika je prilika da se ostane ne dobivši ni delić. 1.10 Sav takav dokazujući trud, da se ne bi sasvim lišili mogućeg savršenstva, već toliko od istog steći, koliko bi unutar traženog bilo sadržano, jer meguće je da u sebi imamo lepotu radi toga da bi vazda želeli da je pribavimo što više, a što je savršenstvo ljudske prirode.[9]

1.11 Čini mi se lepim da imamo Pismo za taj simvol potrebe. Jer negde u proročanstvu Isaije govori glas Božiji: *pogledajte na Avrama oca vašeg, i na Saru koja vas je rodila* (*Is*. 51,2). Takvu zapovest na kraju daje reč onima koji lutaju na putu vrline, da bi kao na more odneseni s pravog puta koji vodi pristaništu, ispravili svoje pogrešno nameravanje prema opaženom znaku, uvidevši plamen koji se diže sa visokog mesta, ili vrhunac koji se otkriva sa neke gornje uzvisine; poput primera Sare i Avrama koji su ponovi pripravili

---

[6] Takođe i prema Arist., *Nicom. Eth.,* 1157[a]30.

[7] „Priroda Boga je istinsko biće"- *De an. et res*. (MG 46.93B). Cf. *Ep. can*. (MG 45.224D-225A). Istinski lepo on vidi jedino povezanim sa vrlinom, te u onakvoj prirodi kojoj je vrlina izvor. Tu takođe nema posrednika vrline i mudrosti u smislu stoičkog učenja (J. von Arnim, *Stoicorum veterum fragmenta* 1. 566), kako je i kod Filona (*Ebr.* 7; *Sac.* 135) i Origena (Origen, *Comm. Jno*. 20.13). To je i otklon od novoplatoničara (Albinus, *Didas.* 28), ali i blizina tezi da je ljudska i božanska vrlina jedaka (Pl., *Theaet*. 176b.)

[8] Osnova trajnog napredovanja u vrlini je božanska beskonačnost, što je naglašeno i u II, 236., a i u Plot., *Enn*. 6, 7, 32. Kako je dobro neograničeno, nema ni granice za upućivanje u dobro - *Cat*. *or*. 21 (MG 45.60A); *C. Eun*. 1.290, Vol. 1, p. 112, 15-20 (MG 340D); *De an*. *et res*. (MG 46.96C-97A); *De hom*. *op*. 21 (MG 44.201B-C). Za stalno nastajanje žudnje prema Bogu vidi *In Cant*. 1, Vol. 6, p. 31, 6-9 (MG 44.777B); 12, Vol. 6, p. 366, 11-20 (MG 44.1036A).

[9] To da se vrlina nalazi kroz samo napredovanje objašnjeno je u *De perf*., najviše istaknuto prema zaključku - Vol. 8, 1, pp. 213, 14 - 214, 6 (MG 46.285C-D). Svakako da to ne znači da pojam napretka ne uključuje i nesavršenosti prema promenama, ali takve da je vraćanje na pravi put moguće.

svoj put pristaništu Božije volje onima, koji blude po moru življenja sa umom koji je protraćio kormilo. 1.12 Jer ako se ljudska priroda deli na muški i ženki pol, i za oboje je jednako prepušteno da izaberu puteve prema vrlini i poroku, tad svakom delu Božijom rečju stoga ukazan vlastiti obrazac vrline, da bi ti i drugi gledali na njima srodne: muškarci na Avrama, a drugi deo na Saru, pa bi se oba pola prema njima svojstvenim obrascima upravljali prema vrlinskom životu.[10]

1.13 Takođe bi za nas bilo dovoljno za pamćenje nekakvog čoveka, u životu dobrog iskustva, da bi poslužio kao svetionik i pokazali, kako je moguće uvesti dušu u nepomerivo pristanište vrlina, ne dajući joj da isproba nezgode usred životnih bura i da otrpi razaranje na pučini poroka od neprekidnog uzburkavanja strasti. Radi toga se i predstavlja u istoriji u svoj tačnosti lik života uzvišenih ljudi, da bi se podražavanjem njihovih prispevanja i naš život koji bi usledio upravio ka dobru.[11]

1.14 Šta pak, pita neko, ako nisam Haldejac kako se spominje za Avrama, i nisam vaspitanik kćeri egipatskog cara, kako se u Pismu govori o Mojsiju, i uopšte u svemu sličnom u životu ništa zajedničko nemam sa ikim od starih; kako da se postavim u isti red sa nekim od njih, nemajući ni mogućnosti u svojim zanimanjima da podražavam čoveka, toliko od mene udaljenog? Na to ćemo onome koji pita da kažemo: ne prihvatamo da je biti Haldejac porok ili vrlina; ne životom u Egiptu, niti prebivanjem u Vavilonu se čovek ne čini udaljenim od vrlinskog života. A takođe, nije samo u Judeji bivao Bog dostojan znanja, i nije Sion jedini, kako može da se pomisli na prvi pogled,[12] da je Božije obitavalište (*Ps*. 75,1.2). Naprotiv, za to nam je potrebno daleko istančanije razumevanje i izoštreniji pogled, da bi u istoriji uočili, do kakvih Haldejaca ili Egipćana držeći, i od kakvog se vavilonskog ropstva oslobodivši, izlazimo na visinu blaženog života.

1.15 Neka Mojsije koji je predstavljen u istom govoru bude za nas obrazac čiji je život opisan ispočetka kratko, kako su ga shvatili iz Božanskog Pisma, a zatim dobijamo dostojan istorijski smisao prema primeni pravila vrline, da bi po njima prepoznali savršen život, kakav je ljudima dostupan.[13]

---

[10] Palladius, *Hist. Laus*., Prol., 2 i 15 pokazuju priče kao uzore za oba pola.

[11] Avram je bio uzor vrline kod otaca, a na njega i Saru obazire se Grigorije i u *De deitate filii et sp. sanc.* (MG 46.569).

[12] „prema predručim zamislima", koja je suprotica prema „zajedničkim zamislima", κοιναὶ ἔννοιαι, a što je kao smisao vere bila uobičajena novoplatonovska formulacija iskaza.

[13] Za pozadinu grčkog pojma razumevanja (διάνοια), važna je uloga alegorije, kao što je za poimanje istorije (ἱστορία) kao `književnog kazivanja` i `opisa aktualnih događaja`. Origen je čak podvukao i crtu za zakonitost tumačenja - Οὐχ ἱστορικὴν διήγησιν, ἀλλὰ θεωρίαν νοητήν *Comm. Joh*. *Frg*. 20. Grigorije u ovom spisu koristi ἀναγωγή (II, 223), ὑπόνοια (II, 219), i

1.16 Pripoveda se da se Mojsije rodio kada je zakon mučitelja zabranio da ostanu među živima novorođenčad muškog pola, ali je on prijatnošću svog lica preduhitrio svaku potrebu vremenog žrtvovanja, pa je još u pelenama roditelje koji su ga videli (*Izl*. 2,2), pobudio na to, da ne požure da takvo novorođenče predaju smrti[14], te štaviše, 1.17 kada je pretegao ugroz mučitelja nisu ga prosto pustili u vode Nila, već položivši u neki kovčeg po sastavima premazan uljem i smolom, a zatim porinuli u potok (ovo napisano je prema uzbudljivim napisima o njegovoj istoriji).[15] Ukoliko je kovčegom upravljala neka Božija sila, on je tad bio usmeren prema obali kojoj se približava sa strane, i to je mesto neprekidno na udaru težnji struja. A kako je u šiprag te obale gde je bio odnet kovčeg, došla carska kćer, Mojsije je, pustiv detinji vapaj u kovčegu, učinio pristup princezi. Kada ga je princeza ugledala i videla lepotu deteta, on je neposredno privukao njeno dobro raspoloženje, i bio od nje uzet umesto sina. Okrećući se prirodno od doilje drugog roda[16], po zamisli neke od bliskih kućnom rodu, okrenuo se majčinim grudima. 1.18 Izašavši već iz doba deteta hranio se carskom hranom, i bio obučen spoljašnjim obrazovanjem /naukama/,[17] što se poštovalo kao slavno kod spoljašnjih, onije hvatao niti se koristio i priznavao dalje tu izmišljenu majku, kojoj je bio umesto sina, već je poželeo da se opet vrati svojoj prirodnoj majci i da živi među saplemenicima.[18] Zametnula se borba jednog Jevreja sa Egipćaninom, Mojsije je stao iza svoga i usmrtio inoplemenog. Zatim, kada su se dva Jevrejina dohvatili jedan s drugim, Mojsije je pokužao da u njima smiri duh neprijateljstva dajući im savet da se ponašaju kao braća, te da ne čini kao posrednik u sporu razdraživanje, već prirodu. 1.19 Ali odvraćen od onog koji je imao u

---

τροπικός (`daleko tropičniju /razrađeniju/ *teoriju*` II, 43), u redu nelinearnog i neuobičajenog kazivanja.

[14] Za prijatnost ili lepotu Mojsijevog lica i Flavius Josephus, *Antiquitates,* 2.9.226-31, a otud i razlog za česta pozivanja na predanja prema rabinskoj tradiciji.

[15] *Exod.* 2.3 (prevod po Septuaginti /LXX/). Grigorije slično kazuje i u *Contra Eunomius* 2.285, Vol. 1, p. 310, 13ff. (MG 45.1008A).

[16] Po predanju se govori kako je Mojsije odbio sve egipatske doilje, pre nego što je princeza našla jevrejsku doilju (neki navode i *Midrash Rabbah,* na *Exodus* 1.25).

[17] *Act. Ap.* 7.22: „I nauči se Mojsej svoj mudrosti egipatskoj, i bješe silan u riječima i u djelima" (takođe i Philo, *Vit. Mos*. 1.5.21-24; Clement Alexand., *Strom*. 1.23). Grigorije koristi izraz τὴν ἐξωθϵν παίδϵυσιν za vancrkveno obrazovanje (vidi i ovde II, 13, kao i W. Jaeger, *Early Christianity and Greek Paideia* (Cambridge, Mass., 1961), pp. 86ff., /naš prevod str. 76/: „Korpa koja pluta Nilom, u kojoj je kao dete nađen Mojsije predstavlja složenu klasičnu *paideusis*. Na isti način, činjenica da je Mojsije vaspitavan na mudrosti Egipćana, ukazuje na veliki današnji problem Crkve – njen odnos prema klasičnoj grčkoj kulturi.Ona bi trebalo da se upotrebi za `unutrašnju dekoraciju` Crkve zajedno sa *spolia* pagana. Sveti Avgustin je kasnije usvojio i ideju velike vrednosti klasične kulture i njeno izvođenje iz Mojsijevog primera.")

[18] *In inscrip.* Ps. 1.7, Vol. 5, p. 43, 24-26 (MG 44.456C); *In laud. frat. Bas*. (MG 46.808D-809A); Philo, *Vit. Mos*. 1.7.32.

vidu samo obeđivanje, Mojsije je to beščašće preokrenuo u povod ka većoj ljubavi prema mudrosti,[19] pa je udaljivši se od života u mnogoljudnom društvu, posle toga izabrao objedinjen život stupiviši u vezu sa jednim od inoplemenika, sa čovekom koji je video bolje, obazrivim u suđenjima o ljudskoj prirodi, i koji je iz jednog postupka, podrazumevam događaj s pastuvom, uvideo vrlinu mladića, štaviše da je stao iza pravde, nemajući u vidu svoju korist, već prihvatajući samu pravdu po njenoj vlastitoj prirodi koja je dostojna uvažavanja, ničim se pred njim ne povinujući. I taj iz drugog naroda koji se zadivio Mojsijem, i njegovu vrlinu u očiglednoj bedi prihvatio sa više uvažavanja, negoli daleko cenjenije bogatstvo, dao mu je kćer za suprugu i ostavio mu na volju da vodi život kakav želi. I njemu, koji je u pustinji bio zauzet ograđivanjem ovaca, dopao se na gorama objedinjenja, slobodan od svakog uznemiravajućeg šuma, život. 1.20 Da je bilo provedeno dovoljno vremena u takvom načinu života, kaže istorija, i Mojsije je imao zastrašujuće bogojavljenje; u podnevu je njegov pogled obasjalo drugo svetlo nego što je svetlo sunčano.[20] Zbunjen neobičnošću prizora, Mojsije je okretao pogled na gore, i

---

[19] *Exod.* 2.15-21.; Philo, *Vit. Mos*. 1.9.49-50. 1.49 ἕτερος μὲν οὖν ὀργὴν ἀμείλικτον βασιλέως ἀποδιδράσκων καὶ ἄρτι πρῶτον εἰς ἀλλοδαπὴν ἀφιγμένος, μήπω τοῖς τῶν ἐπιχωρίων ἔθεσιν ἐνωμιληκὼς μηδὲ ἀκριβῶς ἐπιστάμενος οἷς χαίρουσιν ἢ ἀλλοτριοῦνται, *κἂν ἐσπούδασεν* ***ἡσυχίᾳ χρώμενος ἀφανέστερον ζῆν*** τοὺς πολλοὺς λανθάνων ἢ βουληθεὶς εἰς μέσον παρέρχεσθαι τοὺς γοῦν δυνατοὺς καὶ τοὺς πλεῖστον ἰσχύοντας λιπαρέσι ***θεραπείαις*** ἐξευμενίζεσθαι, παρ᾽ ὧν τις ὠφέλεια προσεδοκᾶτο 1.50 καὶ βοήθεια, εἴ τινες ἐπελθόντες ἀπάγειν πρὸς βίαν ἐπειρῶντο. ὁ δὲ τὴν ἐναντίαν τοῦ εἰκότος ἀτραπὸν ἤλαυνε ταῖς τῆς ψυχῆς ὑγιαινούσαις ὁρμαῖς ἑπόμενος καὶ μηδεμίαν ἐῶν ὑποσκελίζεσθαι: διὸ καὶ τῆς ὑπούσης δυνάμεως ἔστιν ὅτε πλέον ἐνεανιεύετο δύναμιν ἀκαθαίρετον τὸ δίκαιον ἡγούμενος, ὑφ᾽ οὗ προτραπεὶς αὐτοκέλευστος ἐπὶ τὴν τῶν ἀσθενεστέρων συμμαχίαν ἵετο. /Drugi pak nemilosrdno trpeći obrušavanje kralja i otpočetka prvo u inostranstvo dospev, dok još nije sa okolnim stanovništvom obiknuo niti tačno ustanovio /naučio/ čemu se raduju ili šta odbacuju, ne bi li marljivo živeo utihlost obojenu nepojavljivanjem /povučenošću/, izbegavajući upoznavanja s ljudima uopšte, ili odlučujući da uđe u javnost kod moćnih i veoma jakih što se bave lečenjem, sa kojima bi se pouzdanije obučio; te po pozivu, ako neki dospeju u onemoćalost. Suprotnosti sličnih neprohodnosti koje je preduzeo za očišćavajuće porive za dušu, sledio je a da nijedan nije podržavao: stoga je i u nejakom dobu oko mnogih opaženih neočišćenih snaga sprovodio pravdu, preko čega je samopozivno se upućujući, uz neke nemoći zametao borbe./ Cf. Bk. II, n. 23. Za asketski život poput filosofa up. *Vita S. Mac*., Vol. 8, 1, p. 377, 4 (MG 46.965B*; De inst. Chris*. Vol. 8, 1, p. 41, 20f.

[20] Grigoriju se pripisuje da je bio pod uticajem novozavetnog iskustva Sv. Pavla (Acta 9.3 i 22.6), ali i Filon kazuje o ognju koji je bio „svetlo koje je sjalo jače od vatre" /*φῶς αὐγοειδέστερον τοῦ πυρὸς ἀπαστράπτουσα"* /Philo, *Vit. Mos*. 1.66-67/ Tu se spominje i glas prema anđeoskoj promisli od Boga, daleko više zastrašujući, pored sve nade po svoj preduzetoj utihlosti: ἁπάντων ἐλπίδας **κατὰ πολλὴν ἡσυχίαν ἐξευμαρίζοντος**. Posmatrajući nagađanja daleko strože, iz dubina koja izuzima neočvrslo raslinje, gde je anđeo znak Božijeg prisustva i promisli koja kruži i pojavljuje se veoma uobličeno, to je po Filonu posledica

video grm u kome je goreo ognjeni plamen, a grane grma kao pod rosom su se zelenele u plamenovima,[21] pa je sam sebi Mojsije rekao ove reči: *idem i pogledaću ovo veliko javljanje od kojeg grm ne sagoreva* (*Izl*. 3,3). Rekavši ovo, nije samo jednim očima primao čudnu svetlost, već što je od svega neobičnije, i sluh mu se ozario zrakama tog svetla. Učestvujući sa oba čula u blagodati svetla, pogledi su se obasjali sjajećim zrakama a sluh prosvetljavao čistim učenjima. Otežalom od mrtvih koža svoje odeće Mojsiju je glas onog svetla zabranio da krene gore, dozvoljavajući da skine obuću s njegovih nogu, a zatim da dodiruje onu zemlju, koja je zasnovana Božanstvenim svetlom. (*Izl*. 3,5). 1.21 U to (jer nije odgovarajuće, mislim, da se baš sasvim oslonimo na reč proste istorije tog čoveka, kako bi se dostiglo već time pretpostavljeno), Mojsije je osnažen viđenim bogojavljenjem, dobio naredbu da izbavi sunarodnike od egipatskog ropstva. I što je bolje poznavao silu koja mu se javljala iz visina, po Božijoj zapovesti, činio je provere prema tome, šta mu je u rukama (*Izl*. 1,7). Ogled je bio sledeći: žezlo koje je palo iz ruke se oduševljava, čini živim bićem (i to živo biće je bila zmija), ali opet uzet u ruku, postaje ono, što je bio pre pretvaranja u zmiju. I površina ruku, isprva stavljenih u njedra, pretvara se u nešto poput beline snega, a kada su ponovo bile stavljene na njedra, vraćaju svoj prirodni izgled. 1.22 Mojsije kreće u Egipat i vodi sa sobom suprugu drugog roda i sa njom rođenu decu, te kada ga je, kako se pripoveda, susreo Gospod (*Izl*. 4,24), zastrašujući ga pretnjom smrti, a žena ga umilostivljava sinovljevom krvlju obrezanja, kada i proizlazi sustet s Aaronom, koji je takođe bio od Boga podstaknut da krene na sretenje. 1.23 Zatim oni obojica sazivaju narod koji je živeo u Egiptu na opšti sabor, te onima koji su postradali pod teškim radovima, nagoveštavaju oslobađanje iz ropstva, i samom mučitelju se o tome iskazuje govor. Uz sve negodovanje mučitelja, a i nadzornika, koji nadgledaju radove, kao i samih Jevreja, većih

---

te velike utihlosti s onu stranu nade ili očekivanja bilo čega. Ontologija isihazma kao da ovde ima svoje neotklonjivo uporište.

[21] Philo, *Vit. Mos*. 1.65. - καὶ τῶν περὶ δίαιταν ὑγιεινῶν. ἄγων δὲ τὴν ποίμνην εἰς τόπον εὔυδρόν τε καὶ εὔχορτον, ἔνθα συνέβαινε καὶ πολλὴν πόαν προβατεύσιμον ἀναδίδοσθαι, γενόμενος πρός τινι νάπει θέαμα ἐκπληκτικώτατον ὁρᾷ. βάτος ἦν, ἀκανθῶδές τι φυτὸν καὶ ἀσθενέστατον: οὗτος, οὐδενὸς πῦρ προσενεγκόντος, ἐξαίφνης ἀνακαίεται καὶ περισχεθεὶς ὅλος ἐκ ῥίζης εἰς ἀκρέμονα πολλῇ φλογὶ καθάπερ ἀπό τινος πηγῆς ἀνομβρούσης διέμενε σῷος, οὐ κατακαιόμενος, οἷά τις ἀπαθὴς οὐσία καὶ οὐχ ὕλη πυρὸς αὐτὸς ὤν,.. („I kada je Mojsije sprovodio lečenje, vodeći pastira na mesto dobre vode trave, gde je takođe bilo mnogo ispaše što se nudi stadu, gledao je ono što je nastalo prema nekom prizoru od uzvišenja. Tu beše grmova i trnjaka, sušnog i najkržljavijeg raslinja, koje nijedna vatra ne paleći /prinuđujući/ iznenada sveg obuhvatajući od korena do krošnje mnogim plamenjem, premda mu iz tog izvora /goriva/ nije dospela istrajnost, nije bila /s njim/ povezana, poput neke netrpeće suštine, te taj oganj ne budući tvaran..."

ili su od ranijih, nastava nosačima opeka je uveličana, zahtevajući još više zahtevan prikaz ne samo da se od napora samog ne vidi sebi spokoja, već i vlastitim iznurivanjem skupljajući slamnatu plevu (Izl. 5,12). 1.24 Faraon (takvo je bilo ime egipatskom mučitelju) po tim znamenjima, kakva je Mojsije izvršavao Božijom silom, prihvatao je snalažljivo suprostavljanje sa egipatskim vračevima: i kada je Mojsije u očima Egipćana ponovo pretvorio svoj štap u zver, čarodejstvo koje je nameravalo da se izvrši ravno čudu i nad štapovima čarobnjaka.[22] Ovo snalaženje je, obličeno time, što se dogodilo; zmija, iz pretvorenog Mojsijevog žezla, pojela je one kod čarobnjaka, to jest, njih zmije, i time je pokazao da štapovi čarobnjaka nisu imali nikakvu, ni prevratničku, a ni životnu silu, sem jedne vrste, kakvu je čarobnjaštvo snalaženja pokazivalo očima lakovernih.

1.25 Tada je Mojsije, videći da je zajedno sa priređivačem zlobe sve njemu podvlašćeno, naneo opšti udarac svem egipatskom narodu, nikoga ne izuzimajući od skupa koji proba bedu. A s njim pri takvom napadu na Egipćane, kao što je osvajačka vojska, pokrenuli su se sami stihovi bića, koja su u vasoni vidljiva: i zemlja, i vatra, i vazduh, i voda, po želji ljudi menjajući svoje sile delovanja.[23] Jer jednom i tom pak silom, u jedno i isto vreme, i na

---

[22] Exod. 7.10-12. Philo, *Vit. Mos*. 1.16.91ff. 1.92 σοφισταὶ δ᾽ ὅσοι καὶ μάγοι παρετύγχανον "τί καταπλήττεσθε;" εἶπον: "οὐδ᾽ ἡμεῖς τῶν τοιούτων ἀμελετήτως ἔχομεν, ἀλλὰ χρώμεθα τέχνῃ δημιουργῷ τῶν ὁμοίων." εἶθ᾽ ἑκάστου βακτηρίαν ἣν εἶχε ῥίψαντος, δρακόντων πλῆθος ἦν καὶ περὶ ἕνα 1.93 τὸν πρῶτον εἱλοῦντο. ὁ δ᾽ ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος διαναστὰς πρὸς ὕψος τὰ μὲν στέρνα εὐρύνει, τὸ δὲ στόμα διοίξας ὁλκοῦ πνεύματος ῥύμῃ βιαιοτάτῃ καθάπερ βόλον ἰχθύων πάντας ἐν κύκλῳ σαγηνεύσας ἐπισπᾶται 1.94 καὶ καταπιὼν εἰς τὴν ἀρχαίαν φύσιν τῆς βακτηρίας μετέβαλεν. ἤδη μὲν οὖν ἐν ἑκάστου τῇ ψυχῇ τῶν ἐθελοκακούντων τὸ ὕποπτον διήλεγξεν ἡ μεγαλουργηθεῖσα ὄψις, ὡς μηκέτι νομίζειν ἀνθρώπων σοφίσματα καὶ τέχνας εἶναι τὰ γινόμενα πεπλασμένας πρὸς ἀπάτην. ἀλλὰ δύναμιν θειο... „Učeni i vešci koji su s tu obreli rekoše `Kome si uzvikivao?` kazujući: `ni mi ne imasmo takvu obučenost, ali slično obeležavamo takvu veštinu stvaranja`. I onde držeći štap koji beše bačen, nađe se mnogo zmija koje su se uvijale oko prvobitnog /oko prvog pre menjanja/. One su budući od mnogog nastanka uvis palacale, otvarajući usta i putem daha jačale osnažene katkad jakim šištanjem, sve u krugu povlačenjem uvlačeći i opet se u staru prirodu štapa premećući. Tako se i u svakoj duši od dolazeće rđavosti pokazalo podozrenje ili velikodelatni pogled /iskolačene oči/, koji nije utvrđivala postojanje ljudske učenosti i veštine što bi nastajala nepristrasno se oblikujući; već silom Božijom..."

[23] *Knjiga Premudrosti* 19.18; U spisu o životu Mojsijevom Filon Aleksandrijski opisuje takođe to delovanje prema elementarnim silama, kazujući: „(96) Za elemente univerzuma, zemlju, vatru, vazduh, te vodu, od kojih je svet sazdan i što behu pod Božijom upravom, stavljeni su u stanje ukočenosti protiv njega, sve dok taj nepoštujući čovek nije bio uništen, prma nameri da se pokaže višim od Boga koji je te zakonomernosti postavio, koji je takođe podesio neke elemente od stvaranja sveta da ga zasigurno obezbede i da se menjaju kad god mu se bude htelo, da bi proizveo učinak nevernika. (97) I On je dodelio svoje kazne, poverene drvetu, koje se sastojalo od onih elemenata koji su sačinjeni od daleko čvršćih delova, naime zemlje i vode, a kroz koje su svi različiti telesni vidovi stvarnosti savršavani, te i Mojsijevom bratu. Isti broj

jednom i istom mestu bilo je lažnjeno beščašće, a nestradalnima je ostala sloboda od greha. 1.26 Tada se sva vodena priroda, po Mojsijevom naređenju pretvorila u krv, tako da su i ribe propale od tog prelaska vode u plotsko nadimanje, pa je za naglašene Jevreje krv bila voda, usled čega se i otkrila čarobnjačka prilika koja se za vodu napla kod Jevreja, da se po snalaženju prida krvav oblik. 1.27 A takođe, kada su gmizave žabe napunile Egipat (čije nagomilavanje nije objašnjivo nekakvim prirodnim usleđivanjem što se ne bi prostrlo ni samo do mnoštva, već naprotiv zapovest koja je sastavljena žabama obnavljalo je tu prirodu živih tvari koja se pojavila); sve je egipatsko trpelu uvredu, stiskajući u kućama s tim gmizanjima, a život Jevreja je bio čist od tih neprijatnosti. 1.28 Tako i vazduh, noć i dan, ni po čemu se nije razlikovao za Egipćane, koji su živeli jedino u mraku, dok kod Jevreja nije bilo nikakve promene suprotne uobičajenom. Na taj je način i sve drugo: grad, vatra, kraste, strugotine, pasje buve, tuča grada, - na Egipćene na koje je delovala svaka takva beda uobičajeno,[24] a Jevreji su po slušanju i pričama znali o stradanjima onih što su s njima boravili, ne kušajući sami nikakvog prikradanja sličnih zala. Zatim ubijanje prvorođenih proizvelo je još tačnije razlikovanje Jevreja i Egipćana; Egipćani su obliveni suzama pri propadanju njihovih najdražih, a Jevreji žive u potpunom ćutanju i van opasnosti; spasenje izlivanjem krvi im je bezopasno u svakom kretanju, kada su na oba dovratka i na s njima povezanom naslonu bili ostavljeni znaci krvlju. (*Izl*. 12,7).

1.29 Pri tome, kada su Egipćani bili poraženi nesrećom, sustigavši prvorođene, i svaki svoje i sve uopšte gore oplakivao, Mojsije se organizovao izlaskom Izraelićana, pripremivši ih na to zapovešću, da sa sobom u vidu zajma ponesu izmoljeno bogatstvo Egipćana. Izvršen je trodnevni put unutar Egipta, kaže još istorija, i postalo je teško egipatskom caru što Izrailj više nije u ropstvu, pa naoružavši sve podanike, krenuo je da goni sa silom na konjima narod Božiji. Izraelićani videv opremljene konje i mnoštvo oružja, kao neiskusni u ratu i nepripremljeni na takva, za njih čudna dela, odmah su bili poraženi strahom i ustali su na Mojsija. A tada, što je lepše od svega o čemu govori istorija o Mojsiju, podelivši se nadvoje u svojoj delatnosti, on je glasom i rečju bodrio Izraelićane i zapovedao im da ostanu kod dobre nade, a iznutra

---

koji je potekao od elemenata što ih najviše oformljuje u životu, imenom vatra i voda, dodelio je Mojsiju samom. Jedno, sedmoro, verujući obojici, a drugo drvo, da bi sačinio čitav broj od deset, ostavio je za Sebe." Philo, *Vit. Mos*. 1.17.96-97. Cf. *ibid*., 1.26.143, „Zemlja, voda, vazduh, vatra, sastavni delovi prirode koje je nemoguće izbeći, učestvuju u napadu. I najčudnije stvari od svih su bili isti sastojci na istom mestu i i stom vremenu donoseći razaranje jednim ljudima i sigurnost drugima. Poređenje sa vojnim pokreima dato je *Midrash Rabbah*, na *Exodus* 15.27.

[24] Grigorije nije sledio biblijski red događaja u Exod. 8-10 (cf. Ps. 105(D-R 104).29-36). Imao je još jedan raspored u *Životu Mojsijevom* II, 63-88, a i drugi sažetak u *In Cant.* 3, Vol. 6, p. 77, 8ff. (MG 44.813B-C).

umom prinosio Bogu molitve za dovedene u užas. I rukovodeći se savetom koji je dobio odozgo kako da izbegne opasnosti, Sam Bog (kako kaže istorija) primetio je njegov tihi vapaj (*Izl*. 14,15). 1.30 Oblak je predvodio narod po Božijoj sili,[25] a ne formirajući se po opštem prirodnom zakonu (jer nije njegov sastav nastao od nekih para ili dimova u vazduhu, što se zgušnjava parama uzrokovanonjihovim otežalim slaganjem, zgnječemog ili spaljenog vetrovima u sebi samima), već je taj oblak naprotiv, prema svedočanstvu Pisma, kao nešto više od ljudskog shvatanja ono što ga prevazilazi; a takvo je bilo čudo što je osvetljeno palacajućim zracima sunca služilo narodu kao stena, ocenjujući šta je bilo nad njim i tankom rosom vlažeći znojavi vazduh što se noću pretvarao u vatru, a od večeri do jutra svojim sopstvenim svetlom osvetljavao Izraelićane. 1.31 Na taj je oblak gledao i sam Mojsije, i narod je naučio da sledi njegovo pojavljivanje. Kada su došli do Crnog Mora, gde ih je u predvođenju odveo oblak, narod je bio okružen otpozada celom egipatskom vojskom; Izraelićanima nije preostalo ništa i nigde nije moglo da se beži od bede, zato što su uhaćeni u sredinu između neprijatelja i voda; a tada je, pokrenut Božijom silom, Mojsije učinio ono, što je od svega najneverovatnije. Približavajući se obalom vodi, udario je o more štapom i ono se od udara podelilo. I kao što obično biva sa staklom, ako se na nekom delu na vrhu načini pukotina, tada po pravoj crti ona ide i do drugog kraja; a tako i po svem moru, kao gotovo s jednog kraja da se razdelilo ono pod štapom i do suprotne obale produžilo cepanje sila. Po meri onoga kako se delilo more, Mojsije je idući dubinom sa svim narodom niže od voda, nepokvašen, kao da je osušen sunčanim zrakama po telu, prepešačio po suvom dnu mora bezdan, ne bojeći se tog iznenadnog ukrućivanja struja, kada je i ovde i tamo s obe strane morska voda otvrdnula nalik stenama.[26] 1.32 Kada se i Faraon sa Egipćanima

---

[25] Philo, *Vit. Mos*. 1.166. νεφέλη γὰρ εἰς εὐμεγέθη κίονα σχηματισθεῖσα προῆει τῆς πληθύος, ἡμέρας μὲν ἡλιοειδὲς ἐκλάμπουσα φέγγος, νύκτωρ δὲ φλογοειδές, ὑπὲρ τοῦ μὴ πλάζεσθαι κατὰ τὴν πορείαν, ἀλλ᾽ ἀπλανεστάτῳ ἕπεσθαι ἡγεμόνι ὁδοῦ. τάχα μέντοι καὶ τῶν ὑπάρχων τις ἦν τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἀφανὴς ἄγγελος, ἐγκατειλημμένος τῇ νεφέλῃ προηγητήρ, ὃν οὐ θέμις σώματος ὀφθαλμοῖς ὁρᾶσθαι. /"(1.166) jer oblak u veličini opšte uobličenog prolaznog među mnogima, pokazujući suncoliko obasjavanje dana, i noću je osvetljen dok se pokazuje na putovanju, nego pak da se i najnezalutalije sledi gospodara puta. Pripadajući opet brzo tome šta je po velikom Caru, nevidljivi anđeo, predvodnik skriven u oblaku, koji nije po zakonitosti gledanja telesnim očima."

[26] Philo, *Vit. Mos.* 1.177-180. προσταχθεὶς δὲ Μωυσῆς τῇ βακτηρίᾳ παίει τὴν θάλασσαν: ἡ δὲ ῥαγεῖσα διίσταται καὶ τῶν τμημάτων τὰ μὲν πρὸς τῷ ῥαγέντι μέρει μετέωρα πρὸς ὕψος ἐξαίρεται καὶ παγέντα τρόπον τείχους κραταιῶς ἠρέμει καὶ ἡσύχαζε, τὰ δ᾽ ὀπίσω σταλέντα καὶ χαλινωθέντα τὴν εἰς τὸ πρόσω φορὰν καθάπερ ἡνίαις ἀφανέσιν ἀνεχαίτιζε, τὸ δὲ μεσαίτατον, καθ᾽ ὃ ἐγένετο ἡ ῥῆξις, ἀναξηρανθὲν ὁδὸς εὐρεῖα καὶ λεωφόρος γίνεται. τοῦτο ἰδὼν Μωυσῆς καὶ θαυμάσας ἐγεγήθει καὶ πληρωθεὶς χαρᾶς ἐθάρσυνε τοὺς ἰδίους καὶ ᾗ τάχιστα προὔτρεπεν „(177) požurivani Mojsije je štapom poučio more: udarcem je rastavio i odvaja-

uputio u more po tom novonastalom putu u vodama, opet se slila voda s vodom, te po uzajamnom sjedinjavanju odeljenih delova mora u raniji izgled, vode su poprimile jednu neprekidnu površ. Izraelićani na kraju obale su odahnuli od dugog i brzog hodanja po moru, kada su otpevali pobedničku pesmu Bogu, koji je tada za njih podigao beskrovni pobednički spomenik, nakon istrebljenja pod vodom kompletne egipatske vojske i štaviše s konjima, oružjem i kočijama.

1.33 Zatim je Mojsije krenuo napred, pa završivši trodnevni put po suvom, zapada u teškoću, nemajući čime da utoli žeđ. Bilo je nekakvo jezero, oko koga su se smestili, ali je u njemu morska voda, čak daleko slanija od morske. Dake nakon dolaska do vode i gorenja od žeđi, istome je božansko dalo savet da našavši neko drvo kod tog mesta ubaci u vodu. I ona počinje da bude pitka, a svojstvo je drveta sila da prirodu vode pretvara od slane u slatku. 1.34 Prateći oblak i oni su se rđavo pokretali za njim, prekidajući hod tamo gde je oblak davao znak za odmor, i opet ustajali na put kada bi ih oblak podigao. Onima koji su se sada spuštali sledeći taj put, namenjeno je mesto pitke vode sa dvanaest izvora i nepresušnih za suša i sa feničkim drvećem opkoljeno. Sedamdeset je bilo feničanskih, kojih je i u malom broju bilo dovoljno da proizvedu čuđenje kod posmatrača, prevashodno po lepoti i veličini. 1.35 Uglavnom se zlopateći na putu, oblak ih je vodio prema drugom mestu,[27] a to je bila nekakva pustinja na suvom koja nije pokrivena peskom, koju zemlju ne oplakuje nikakva vodena vlaga; a tamo opet, kada je narod počela da mori žeđ, neki kamen o koji je Mojsije udario štapom po vrhu, izlio je slatku i prijajuću za piće vodu u obilju, prevazilazeći i potrebe mnogobrojnog naroda. 1.36 Onde pak i sa prispevanjem mučenja glađu, izlazeći iz Egipta, nastalo je od svih najneverovatije čudo; ne od zemlje po opštoj zakonitosti da im izniče hrana, nego odozgo sa neba potiče ličeći na rosu. Jutrom im se razlivala rosa, i ta rosa se za one koji su je kupili činila hranom, zato što nije kao razlivena bila vodena kaplja, kao što je kod rose uobičajeno, nego su

---

njima prema meri udarca padanja, spram uzvišenog se uzdižući pokrenuo način da se zidovi učvrste umire i zatihnu, a one otpozadi što su stojali i bili usplahireni prema predstojećem putu, /učinio/ da nastupe poput jedne skrivene povorke, sredinom, po čemu je nastao prolaz, našavši nepovrediv put, te oni postaše lavoliki. Videvši čuda koja je Mojsije proizveo i u punoći dragosti viđenja obradovan, ohrabrivao ih je i požurivao..."

[27] *Exod*. 17.1-7. Philo, *Vit. Mos*. 1. 210- Τούτων μὲν οὖν πολλὴν ἦγον ἀφθονίαν οὐκ ἐπιλειπόντων, ὕδατος δὲ καὶ πάλιν πιέσασα δεινὴ σπάνις ἐπιγίνεται: καὶ πρὸς ἀπόγνωσιν ἤδη τραπομένων σωτηρίας, λαβὼν Μωυσῆς τὴν ἱερὰν βακτηρίαν ἐκείνην, δι᾽ ἧς τὰ κατ᾽ Αἴγυπτον ἀπετέλεσε σημεῖα, θεοφορηθεὶς τὴν 1.211 ἀκρότομον πέτραν παίει. XXXVIII. „(1.210) Takođe je vodio mnogo neubijenog i preostalog, a voda pak i teško sleđenje opasnog vazda su pristizali: Mojsije je već i za nepoznato preduzeo spasonosan način onim sveštenim štapom, kojim je kod Egipćana dobio bogonosne znake da pouči vrhoseklu stenu."

umesto kaplji padali nekakvi, poput leda okruglasti delići, po izgledu ličeći na semena koriandra /τὸ εἶδος κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ κορίου σπέρματος σφαιρωθέντες κατέρρεον/, ali im je ukus bio poput slasti meda. 1.37 U tom se čudu ujedno vidi i drugo, da svi koji su se okupili u raznim, kao što je verovatno, uzrastima i snagama, nego su odmeravali pojedine sklonosti okupljenih tako da i najjači nema za sebe previše, te da se i kod manje snažnog ne pokazuje nedostatak. Uz to opet istorija kazuje i o drugom čudu, naime da svaki što je dobio za dan nije ostavljao za sutra, po nekoj štedljivosti prema neugodama od prisutne hrane, kad beše da se otpočetka troši odlažući, a ona se pretvarala u crve. 1.38 Ali ima i nešto drugo neuobičajeno u istoriji o toj hrani, jer jedan dan u nedelji prema nekom tajnom razlogu /κατά τινα λόγον μυστικὸν/ poštovan kao neradan, te u dan koji mu prethodi, i hrane je napadalo u ranijim danima ravnomerno, i usrdnost onih koji su se okupili bila je razmeštena, ali se prikupljenog pokazalo dostruko više od obične mere, tako da nije bilo predlaganja po potrebi a hranom, na se narušava zakon nedelanja. I u tome se bolje pokazala Božija sila onima, što se u drugim danima činiše nezgodnim za rad, u neki petak, dan pred subotu (takvo je bilo ime danu nerada), kako je prikupljena, da ostaje tako nepovređeno, da se u ostajanju pokazuje svežom, kao da je tog dana pala. 1.39 Potom se kod istih zametnuo rat sa nekim inoplemenim narodom. Amalićanima ih tako po istima imenujući sastavlja razum /συστάντας ὀνομάζει ὁ λόγος/. Za sve to vreme izraelski narod se prvi put naoružao, da bi stao u bojni poredak, premda ne svi nego su se po sklonosti izabrani upustili u bitku, da bi od njih samih izabrani stupili u okršaj, u kome je Mojsije opet pokazao novu sposobnost vojskovođe; usled toga što je vojsku protiv Amalićana tada vodio Isus, koji je nakon Mojsija bio vođa naroda, a Mojsije je na ratnom polju sa jednog brda podalje podizao pogled ka nebu, a sa obe su mu strane stajala dva njemu bliska čoveka. 1.40 A tada, prema saznanju istorije, dogodilo se ovakvo čudo: i kada je Mojsije podigao svoje ruke nebu, oni što su ga sledili jačali su protiv neprijatelja, a kada ih je spuštao, vojska mu je ustupala težnjama inoplemenih (Izl. 17,11). Primetivši to, oni koji su stajali uz Mojsija, došavši mu sa obe strane, pridržavali su mu ruke, koje su se po nekom skrivenom uzroku činile teškim i zamorenim. Kada im nije bilo dovoljno snage da pridržavaju Mojsijeve ruke u pravom položaju, poduprli su njegovo sedište kamenom, te na taj način učinili da kod Mojsija uz njihovu pomoć ruke budu podignute ka nebu, te su inoplemenici bili sasvim potučeni od Izailićana. 1.41 Uz to isto mesto zastao je oblak koji je predvodio narod na putovanju, nužno je po svemu bilo da se ni narod ne pomera, zato što niko nije predvodio na prelaz na drugo mesto. Tako su kod njih bez ikakvih napora bile povoljnosti za život, vazduh im je odozgo kišio gotov hleb, a kamen neprestano dostavljao piće, te oblak izbavljao od neprijatnosti vazdušnih promena, danju služeći kao odbrana od znoja,

a noću rasvetljavao mrak obasjavajući nekim vatrenolikim zrakama, pa je bezbolno bilo to prebivanje njihovo što su raspoređeni na visovima gore u pustinji, kada su napustili boravište.

1.42 Tu je Mojsije stavio Izrailićane pred neku neizrecivu tajnu[28]; sama je sila Božija koja prevazilazi reči čudesima tajno vodila i sav narod i samog vođu. A to tajno vođenje /μυσταγωγία/ završeno je na taj način. Pre je rečeno za rosu da bude dalje od svih drugih ogrešenja, koja se primećuju po telu i duši, te da se očisti nekim polivanjima, štaviše da se neki broj dana uzdržava od samog braka, da bi usaglašavajući se s tajanstvenošću, opravši se od svega strasnog i telesnog, pristupio gori čist od strasti (ime te gore bilo je Sinaj), a uspon na nju bio je dopušten samo razumnim bićima, a od njih samo muškom polu, i da se uz to očisti od svakog greha. Svaki oprez i predostrožnost je upotrebljena, da se ni jedno nerazumno biće ne popne na goru. A ako bi se dogodilo kao takvo, narodu je bilo zapoveđeno da kamenjem pobiju sve, šta god da se pojavi na gori od prirodno nerazumnih. 1.43 Zatim se svetlo koje se razlilo u vazduhu /ἐκ καθαρᾶς αἰθρίας/ umesto čiste prozračnosti počelo crniti maglom, pa je gora, uokrug obuhvaćena mrakom, postala nevidljiva.[29] Vatra koja se pojavljivala iz mraka činio je strašnim viđenje za gledaoce, sva je gora sa svih strana tamno izgledala, i sve vidljivo usled vatre koja je prolazila, bilo je pokriveno dimom. Mojsije je vodio narod na uspon, i sam bojažljivo gledajući na prizor, ali izuzimajući dušu od trepeta, tresao se telom od straha, pa time što nije krio pred Izrailjićanima duševne potrese, već pred njima priznavao koliko je poražen viđenjem, te da se trese telom. 1.44 Jer prizor je bio takav, da nije samo preko očiju bacao dušu u užas, već i posredstvom sluha joj se obraćalo zastrašujuće, pa je sve naniže stiska poražavajući glas s visine, čije je i prvo javljanje bilo teško i nepodnošljivo za svaki sluh: on se poredi sa zvukom truba, ali groznom i poražavajućom zvučnošću prevazilazio je svaki poznati uzor; a tokom vremena glas se činio još strašnijim, jer mu je zvuk neprestano jačao i postajao sve više poražavajućim. Da je i taj glas bio artikulisan Božijom silom, bez upotrebe odgovarajućih organa /sprava/,[30]

---

[28] *Exod*. 19.10ff. Bogopojavljivanje na gori Sinaju je zabeleženo u Philo's *Vita Mosis,* a i u prikazu *De decalogo* 11.44-49. U *De decalogo* 10.41 koristi izraze tajanstva za Mojsijevo primanje Zakona, a Mojsije je sveštenik tajni koji vodi narod prema upućivanju u njih: *Vita Mosis* 2.15.7175.

[29] Cf. *Heb*. 12:18-21 za opis u delovima 43-44. U *Or. Dom*. 2 (MG 44.1137A) on u pasusu o Jevrejima poredi Mojsija sa Sinaja i Gospoda Hristosa u donošenju zakona i donošenju božanske blagodati.

[30] Iskustvo sa zvucima truba (*Exod*. 19.19) veoma je učinilo utisak na Grigorija Niskog. Aristovul je kazivao o trubama na Sinaju koje zvuče „po Bogu bez ikakve pomoći" (Eusebius, *Praep. Evang*. 8.10.) Filon u Dekalogu u tom pogledu takođe je instruktivan (Philo, *De decal.* 9.32-35.), a Origen pruža isto objašnjenje „nevibrirajućeg vazduha" za Božoji glas na Isuso-

sam je vazduh u sebi artikulisano oblikovao reč. I ta reč nije bila prosto artikulisana, već je označavala Božanstvene naredbe. I glas koji se produžavao rastućom snagom, truba koja je zvučala jače od nje same, prethodne zvuke je prevazilazilo uvek usleđujućim.

1.45 Sav narod nije imao toliko snage, da bi podneo ono što se videlo i čulo, pa se zato za sve podnela molba Mojsiju, da on postane posrednik zakona, i narod nije odustao, kao po Božijoj volji da svemu veruje, što ni Mojsije neće izvestiti po učenju odozgo. Po svemu su svi ponovo sišli na padine gore, ostavljajući jedino Mojsija, koji je u sebi pokazao suprotno, šta je stvarno bio.[31] Jer kada su se svi koji su saopštili da učestvuju u poduhvatu predali strahu, Mojsije je ostavši sam, postupio smelije od onih koji su ga okruživali. Zašto se i to javno obznanjuje, da njegov strah nije bio po vlastitoj nemoći koji ga je u načelu obuzeo, već da je on to doživeo po saosećaju sa onima koji su premrli od straha? 1.46 Nakon toga, poput nekakvog bremena uvežbavši se sa bojazni naroda, došao je sebi, osmelivši se tada da stupi i u sami mrak, te da prebiva unutar nevidljivog, postavši takođe nepojavan za one koji gledaju. Jer upućujući se prema ždrelu božanskog tajnouvođenja /τὸ ἄδυτον τῆς θείας μυσταγωγίας παραδυείς/, nakon što je sišao nevidljivom nije vidljiv, poučavajući, mislim, kroz to što je proizveo, da je trebao brižljivo da sabivstvuje sa Bogom /συνεῖναι τῷ Θεῷ/ izašavši sav kao pojava i uz ono nevidljivo i neuhvatljivo i samim njegovim razumom, poput nečeg uz skrivena određenja, pretežući onom da se veruje bivstvovanju božanskog u koje ne može da uđe osmišljavanje (poimanje) /ἀνατείναντα ἐκεῖπιστεύειν εἶναι τὸ θεῖον ἐν ᾧ οὐκ ἐφικνεῖται ἡ κατανόησις./[32] 1.47 Nastao je po onome kad se primao zapovesti Božijih. One su bile pouka o vrlinama, čija je glava bila pobožnost, i da se ima od doličnog zahvatanja oko božanske prirode, što preuspostavlja sva saznatljivija mišljenja, kao i skrivene prikaze, ne sličeći ni na šta saznatljivo. Jer ne sluša se pre bilo čemu od dohvatljivog u gledanjima oko božanskih predstava, niti neka od zahvaćenih saznatljivosti

---

vom krštenju (*C*. Cels. 2.72; 6.62.) I Dionisije Areopagit u *Tajanstvenom bogoslovlju* pominje i mogućnost unutrašnje sinhronizacije sa zvucima truba jer Mojsije kreće na uspon i pre nego što ih je čuo, tj. znajući da će se oglasiti i ispuniti shvaćeno.

[31] *Exodus* 34.29ff. je očito osnova za Grigorijev stav, premda on ne sledi biblijski redosled. Pavlova upotreba pasusa iz Izlaska u 2 Cor. 3, bliža je starozavetnom tekstu. Uloga posrednika je ono što Grigorije naglašava kao važnost teksta koja pokazuje Mojsija /: *In inscrip. Ps*. 1.7, Vol. 5, p. 45, 7ff. (MG 44.457B-C).Vidi II, 319/. Filon vidi Mojsija kao zakonodavca u: Philo, *Vit. Mos*. 2.51-10.53., a Grigorije pridodaje Gospoda Hrista kao posrednika prema ljudima (*Ref. conf. Eun*. 142-44, Vol. 2, pp. 373, 16—374, 24 (MG 45.532D-533A), a Bogovidca Mojsija vidi kako ostaje posrednik za judaizam.

[32] Sv. Grigorije sledi Filonovu egzegezu u kojoj primrak označava neshvatljivost božanske suštine, te njenu onostranost svim pojmivim znanjima (*In Cant.* 6, Vol. 6, p. 181, 4ff. (MG 44.892C-D). Vidi II, 162ff.

sliči na onu iznad svega postavljenu prirodu, nego bivstvovanje verujućeg, slično ili koliko ili odakle ili na koji način jeste neistraživo, bivajući kao nepristupačno.[33]

1.48 Pretpostavka razuma prema čemu i koliko po karakteru ima pridevaka, rodnije i svojstvenije proizvodi pouke zakona. Jer rodniji je zakon koji zabranjuje svaku nepravdu, da treba da se ima ljubav prema saplemeniku, a po utemeljenju, u svemu zahteva da se svesno sledi to da se ništa zlo niti ne ćini prema bližnjem. U onima prema pojedinačnom ili o poštovanju roditelja iznosi se katalog i pobrojavaju grešenja koja se zabranjuju. 1.49 I kao što bi po predočišćavanju uma tim zakonima, uzvodio je Mojsije savršenom tajnouvođenju, prema Božijom silom mu nejasnim predukazivanjem neke posude. A posuda je bila hram, koji je imao lepotu u nekoj neobjašnjivoj raznolikosti. Tu su bila predvorja, stubovi, zavese, trpeza, svetionik, oltar za kađenje, žrtvenik, čistilište, a unutrašnjost svetilišta skrivena i nedostupna, da ne bi lepotu i raspored svega toga izgubili iz sećanja, te da bi čudo moglo da se pokaže onima dole, ne da se samo piše predavanjem čistih simvola, već da se podražava kroz tvarno spuštanje netvarnog onog stvaranja, uzevši od svega najblistavije i najočiglednije tvari od onih što se na zemlji nalaze, i u kojima je više od svega bilo zlata, s kojim su bile u krug oblivene stope, uporedo sa zlatom i srebro koje je ukrašavalo vrhove i baze stubova, da bi kako mislim, jače blistalo zlato među onima što se razlikuju bojom na oba kraja. Unekoliko je i bronzana tvar poštovana kao korisna i služila je za nadglavlja i za osnov srebrnim stubovima.[34] 1. 50 Zavese pak i pokrovi, čime su bili ogrnuti bokovi hrama i vrh iznad stubova, sve je bilo pripremljeno poput tkačkog umeća prema tvari, usklađeno za svako delo. Kod nekih tkanina boja je bila jakint

---

[33] Mi znamo kako Bog jeste, ali ne i šta je On (*De an. et res*. (MG 46.40C); *C. Eun*. 2.13, 71, 98, Vol. 1, p. 230, 26-30, p. 248, 1-3, i p. 255, 9-14 (MG 45.916A, 933D, and 944A-B); *In Cant.* 11, Vol. 6, p. 335, 1 (MG 44.1009C-D); *De mort.* (MG 46.513C). Valja podstiti da je prema Knjizi Bitija `Onaj Koji Jeste`, `Sušti`, `Bivstvujući`. Ontološko ime nosi i po sebi pretpostavljenu saznajnokritičku teoriju bivstvovanja, tj. ime pretpostavlja imenovano ili imenujuće na neotklonjiv i prvorazredan način, pa ako je iz Suštog i svaka suština, ne prethodi egzistencija esenciji (kako je držao Džon Majendorf), nego suština u prvorazrednom smislu reči dugim suštinama (prvosuštinska ili ipstazna suština svom pomislivim i pojavnim suštinama). Analogija sa Aristotelovim tumačenjem je održiva ima li se u vidu protofilosofska linija tumačenja kategorija po kojoj je prva suština Sokrat, Kalija, Korisk, Platon, a Bog je `On` (tj. ličnost) kao bivstvujuće koje najizvrsnije misli mišljenje i otud po preimućstvu omogućava život bića u bivstvovanju, jer su misli i čulna zahatanja život. Trag se nalazi i u Kartezijevoj VI meditaciji o prvoj filosofiji, gde je pomoć Božija (assistentia Dei) neophodna da bi izmeditirano suvereno proradilo u umu, ili da bi razmatranje prešlo u jasnoću osvedočenosti.

[34] *Exod*. 25-27 daje uputstva za gradnju, gde Sv. Grigorije sledi Filona koji drži da Mojsije sledi Božija uputstva što je dobio na planini, dok je posmatrao neotelovljene obrasce tela za sačinjavanje savršenstva, što podrazumeva prvolike uzore izgleda i oblika koji su dokučivi jedino umom, a što je primenio u služenju kao sveštenik. (Philo, *Vit*. *Mos*. 2.74).

/sineta/, bafa /božur/ i porfira i vatrosjajnost lepote utrobe, belina pobrojanih božurastih zrna, tog osvetljenog i dubokog samoraslog i neoprobavajućeg /umnog/ izgleda /τό τε λαμπρὸν τῆς βύσσου ἡ αὐτοφυής τε καὶ ἀνεπιτήδευτος ἰδέα/.

1.51 I same tkanine, opet, uzete su za drugu namenu, te za drugu kosu, prema mestima za lepotu sačinjavanja upotrebe crvenih koža. I to je nakon silaska sa gore Mojsije ustanovio uz saradnju drugih, prema njemu predstavljenom obrascu zdanja. A tada, bivajući u onom hramu koji je nerukotvoreno nastao, kao da je trebao da osvetli svet jereja, da se ozakoni stupanje u svetinju /ždrelo hrama/,[35] kakvim ukusom treba da se odlikuje i do detalja prema reči o unutrašnjem udešavanju. 1.52 Za načelo oblačenja odežde ne služi nešto skriveno, već vidljivo, gornje rize, ukrašene raznim bojama, pogotovo onim, kojima je zavesa bila sačinjena, ali sa preimućstvom pred zavesom sa zlatnom pređom. Te gornje rize sa obe strane povezuju se pantljikama, a to su bili izumi obrubljeni zlatom u krug. Za prirodnu boju tih kamenja služio je blesak, koji je od sebe zračio nekakve zelenkaste zrake, a to je umetnički bilo čudno rukotvorstvo. I tu boju nije sačinjavalo umetničko nanošenje crta radi oblikovanja nekakvog lika idola, nego imena parijarha, nacrtanih na dva kamena, po šest na svakom. 1.53 Uz njega su spreda bili obešeni štitnici i raspoloženi lanci, međusobno prepleteni jedan nasuprot drugom sa pravilnim razmakom prema prstolikom udaru, spuštajući se s vrha od zadrške na obe strane lanaca, da bi kako mislim, lepota spletiva bila očevidnija, što svedoči o tome šta je ispod njega. 1.54 Taj zlatan ukras stavljao se na grudi sveštenika, a u kome je bilo sačinjeno nekoliko, prema broju patrijarha, raznih vrsta kamenja, razvrstanih u četiri rada, i u svakom redu po tri, a to kamenje, sačinjeni sa onim na njima nacrtanim, pokazivali su istoimena kolena parijarha. Pod gornjim rizama bila je unutrašnja riza (Izl. 28,31), koja je dosezala do kraja nogu, blagodolično ukrašena čistim privescima. A naniže je donji deo bio predivno nabran, ne samo skupljenom tkaninom već i zlatnim privescima, a to su bili zlatni zvončići i praporci, u poretku raspoređeni naniže. 1.55 Takođe je postojala i glavna podvezica sva od jakinta, a spreda na čelu daščica od čistog zlata sa na njoj napisanim nekim tajanstvenim napisima. Bio je i pojas, koji je stezao za oblaćenje za izlazak i da skuplja skrivene odežde, na kraju sve što se pod vidom oblačenja zagonetno izučavalo po svešteničkoj vrlini. 1.56 Kada je Mojsije obuhvaćen onim nevidljivim mrakom po neiskazanoj

[35] *Exod.* 28.; Philo, *Vit. Mos*. 2.109, 110 /XXIII. (109, 110)/: „Nakon ovih stvari arhitekta doma je kao sledeće pripremio sveštenu odeću za njega koji je označavao vrhovnog sveštenika, koji u svom opisu podrazumeva najuzvišeniju lepotu i poštovano delovanje; a odeća je bila dvostruka; jedan deo se nazivao donjim rubljem, a drugi odećom preko njega. Gornja odeća bila je daleko jednostavnijeg oblika i obeležja i bila je hijacintne boje, sem donjeg i spoljnog dela, koji su bili ukrašeni zlatnim pergamenama i zvonima, i puzavicama i cvećem...„

Božijoj zapovesti izučio takve stvari sa prirastom tajanstvenih saznanja, stao je iznad samog sebe, a tada opet pošavši iz mraka, nalazio se među srodnicima saopštavajući im o čudesima koja su mu otkrivena u bogojavljenju, predlažući zakone da se narodu izradi hram i ustanovi sveštenstvo na način, koji mu je pokazan na gori. 1.57 Noseći u ruci i sveštene tablice, koje su bile božije obraćanje i dar, ni u kakvom prethodnom sadejstvu nije bilo nužnosti prema vlastitom prikazivanju, već je nasuprot tome svaka od tablica sa tvari i na njoj napisanim, bila neposredno delo Božije. U suprotnom narod ne bi primio dar, pa bi pre nego zakonodavac, postao onaj koji se neobuzdano predaje idolosluženju.[36]

1.58 Malo kasnije, kad je Mojsije zauzet razgovorom s Bogom bio u božanskom tajnovođenju /πρὸς Θεὸν ὁμιλίᾳ διὰ τῆς θείας ἐκείνης μυσταγωγίας ἀποσχολάζοντι/, nakon četrdeset dana i isto toliko noći, i pod pokrovom mraka se pričešćivao prisutnošću onog života, takođe je bio van te prirode[37] zato što u to vreme nije bio u nužnosti sa hranom za telo. A tad je narod poput deteta, ne ostajući pod nadzorom pastira, besmislenim težnjama bio uvučen u nepočinstvo, i ustavši na Arona doveo sveštenika u nevolju, da ih predvodi u idolosluženju. 1.59 Idol je sačinjen od zlatne tvari (i tele je bio idol); narod se ushićivao svojim nedelom, ali Mojsije kada mu je prilazio, lomi daščice koje je poneo od Boga, da bi Izrailićani lišeni bogoprijemčivog dara, dobili za svoj postupak dostojnu kaznu. 1.60 Zatim, levitskim rukama očistivši skrnavljenje krvlju saplemenika,[38] a svojim gnevom prema grešnicima umilostivljavajući Božanstvo, uništivši idola, nako četrdesetodnevnog boravka na gori, na kraju je ponovo doneo tablice, na kojima je Pismo sačinjeno Božijom silom, onda kada je njihova stvar obrađena Mojsijevom rukom. Doneo ih je ponovo, na produženju tolikog broja dana prevazilazeći samu prirodu, i sačinivši neki drugačiji lik života, a ne taj, kakav je za nas ozakonjen, ne primajući unutar svog tela ništa takvo, što potreba naše prirode potkrepljuje hranom.

1.61 I posle svega sačinjava skiniju /šator, kolibu/, daje zakonske zapise, ustanovljava sveštenstvo, po onome od Boga datom. I kada je, po Božijem ukazu, stvarnim ustrojavanjem sve to dovršio, pehar, predvorje, i ono unutar pehara, oltar kadeći, žrtvenik, svetilnik, zavese, čistionicu za svetilište, sveš-

---

[36] Exod. 32. Philo. *Vit. Mos*. 2.173.: «...ali Mojsije, veoma upućen u njegovu izuzetnu vrlinu, obavešten o važnom i potvrđen u časti koja je prisvojena u njegovoj upotrebi, po obučenosti onih koji su voljno preduzeli rat zarad milosti Božije časti, i koji su to uspešno nosili za kratko vreme, sigurno je smerao da prihvati sveštenstvo i zameni službu u svom služenju."

[37] Otići van prirode podrazumeva jedan „književni" pojam prirode, koji označava zemaljsko stanje čoveka (*In S. Steph*. (MG 46.713B-C); *De beat.* 7 (MG 44.1280C).

[38] *Exod*. 32.26-29.

teničke ukrase, miro, razna žrtvoprinošenja, očišćavajuće, blagodarne, spasonosne u bedama, umilostivavajuće u sagrešenjima; kada je sve to na dostojan način Mojsije doveo u poredak, tada se kod njemu bliskih probudila zavist; a ta priraslina je srodna ljudskoj prirodi, 1.62 pa je i Aron ispoštovan činom sveštenstva i njegova sestra Mariam, kao što je svojstveno ženama revnosno pokrenutim prema toj časti, kojom je Mojsije udostojen od Boga, iskazali su nešto takvo sa čime se Božanstvo razdražilo, a zatim kaznilo grehove. Ovde je Mojsije još dostojniji divljenja za svoju nezlobivost, zato što Bog kažnjava nerazumnu žensku zavist, a on uspevši u tome, što je prirodno prevladalo u njemu i sam gnev, umilostivljuje Boga za sestru.

1.63 I mnoštvo /narod/ se opet predalo neredu, (a na prestup ga je navela neumerenost u nasladi stomaka: Izrailićanima je postalo nedovoljno da u zdravlju i bez patnji podržavaju život od davanja hrane s visina, pa željni ploti činili privrženost mesojeđi, da se egipatsko ropstvo njima činilo dragocenijim od postojećih dobara), i on je zajeništvovao s Bogom o posmatranom s njihovim strastima, a samim tim Bog koji dopušta da se dobije željeno, poučava da ne valja želeti sve, naseljavajući opet mnoštvo nekakvih ptica, koje lete po zemlji, koje se besom i grupno ustremljuju na opočinjuće, a udobnost lova dovodi do želje za mesom i do prezasićavanja. 1.64 A neumerena upotreba odmah preokreće kod njih telesne sarastvore u telotvorne sokve, te se zasićavanje završava bolešću i smrtno. Takvih primera ima i kod njih samih i dovoljno im je stalo da ih vide, da bi se umerio narod. 1.65 Premda je gledao /Mojsije/ da ih pošalje na onu stranu na kojoj su se, po Božijem obećanju, Izrailićani nadali da će obitavati. Nisu svi uistinu bili obavešteni, nego su neki načinili laži i rastužujuće prizore, i sav je narod kroz gnev nastupio prema Mojsiju. Ali je Bog beznadežno u božanskom sadejstvu osudio obnevidelost obećane zemlje. 1.66 Među tima što su prolazili pustinjom ponovo nije bilo vode, pa se odmah izgubilo pamćenje o Božijim silama. Jer nisu ni nakon ranije postojećeg čuda s kamenom ni sada verovali da neće trebati ništa što im je korisno, pa su odstupivši od dobrih nadanja pustili mesto ukorima, ropćući na samog Boga i na Mojsija, pa su i Mojsijeve misli ustuknule pred bezverjem naroda, premda je opet pred njima stvorio čudo, onaj nesasecivi kamen pretvorivši u vodenu prirodu.[39] 1.67 Kada je to ropsko naslađivanje kod njih probudilo želju za stomakougađanjem, a ne budući lišeni ničeg neophodnog za život, pa su uzmaštali o egipatskom obilju, tada poput neuglednih mladića bivaju urazumljivani jačim udarcima bičeva; kod njih u kućama pojavile su

[39] Ovakve pojave pretvaranja kamena u vodu su deo starozavetnog nasleđa (*Deut*. 8.15; *Ps*. 113.8; *Wisd*. 11.4; a takođe i kod Philo, *Leg. alleg*. 2.21 i 84.) Osvrti na njih su opšti u hrišćanskoj književnosti: Justin, *Dial.* 131; Tert., *De bapt.* 9; Ps. Clem., *Recog.* 1.35; *Didas.* 26.50 (p. 220); Eusebius, *Hist. Eccles*. 7.21.5; Jeronimus, *Brev. in Ps*. 77.

se zmije koje u svom ugrizu nose smrtonosan otrov. 1.68 Jedan za drugim padali su od ugriza životinja, te je zakonodavac pobuđen Božijim savetom silo bronzanu sličnost zmija, očigledno pokazujući da je sve to sačinio na nekoj visini, te na taj način zaustavio u narodu pogibelj od pošasti zveri. Ko je gledao na to bronzano izobraženje, tome nije bio nimalo strašan ugriz stvarno postojeće zmije, otud što je gledanje po nekakvom neobjašnjivom protivdejstvu slabilo otrov. 1.69 Opet je u narodu poteklo ustajanje na predvodništvo, i neki su se prisiljavali da prisvoje sveštenstvo, ali se Mojsije molio pred Bogom za grešnike, a pravda je Božija sudila za Mojsijevo sastradavanje među saplemenicima. Jer po volji Božijoj zemlja je rashođenjem zeva ponovo išla sama sa sobom, primivši u unutrašnjost sve sa čitavim njihovim rodom, koji su se preuzneli nad zapovedništvom Mojsijevim. Koji su se razrešili sveštenstva, njih oko dve stotine pedeset, kako su vatrom sažeženi, svojim stradavanjem urazumljivali su saplemenike. 1.70 Ali radi boljeg uveravanja ljudi o tome, da se blagodat sveštenstva od Boga daje onima koji su se udostojili, Mojsije je uzeo štap od svakog kolena od onih što su vladali, te po pismenom označavanju na svakom štapu, kome je on dat, u tom broju je bio i štap sveštenika Arona;[40] položio ih u hram, a zatim objavio narodu Božiji prigovor o sveštenstvu: jer od svih štapova jedino je Aronov olistao, i od tog drveta izneo i sazreo do ploda (a plod je bio orah). Najvećim se čudom za 1.71 neverujuće pokazalo da drvo bez kore, sastrugano, nemajući korena, odjednom stiska i takođe proizvodi isto što i ono ukorenjeno u zemlji, zato što i zemlju, i koru, i vlagu, i koren, i vetrove drvetu zamenjuje sila Božija. 1.72 Uz to, dovodeći vojsku zemljama inoplemenih naroda, Mojsije je na sebe navukao kletvu, da ne dozvoljava svom narodu da prolazi njivama i vinogradima, već da će raditi na carskom putu (Knj. Broj. 21, 22), ne skrećući ni desno ni levo.[41] Ali kako ni time neprijatelji nisu bili umiren, nadjačavši suparnika u bici, prelaz se završio punovažno. 1.73 Zatim je neki Valak, koji je vladao mnogobrojnim plemenom (ime plemena bilo je Madijanićani), zastrašen porazom od onih izginulih, i ne dočekavši onog, da i sam ne bi postradao od Izrailićana, upotrebio je zapravo, ne pomoć oružja i telesne sile, već beskorisno čarobnjaštvo u licu nekog Valaama, koji se smatrao upoznat sa time, i za koga su oni koji su ga koristili bili uvereni, da ima neku silu u sličnim stvarima. On je vladao znanjem gatanja po pticama,[42] u tome je bio strašan, po nekom

[40] To spominje i Filon kao „čudesnu promenu" kada je štap Mojsijevog brata olistao i doneo ploda (Philo, *Vit. Mos*. 2.178, 179)

[41] Takođe i Num. 20.14-22. Bitka je počela sa izazovom Sehona, Amoritskog kralja (Num. 21.21-25.), o kojoj kazuje i Filon (Philo, *Vit. Mos*. 1.239-249) opisujući je podrobnije (Philo, *Vit. Mos* 1.258-262).

[42] Auguri su pripadali „tehničkom" tipu bogoslavljenja (Cicero, *De divinatione* I, 72-92.), a Filon objašnjava šire (Philo, *Vit. Mos.* 1.281-282): „"Ali Valaam, kada mu je momenat nadah-

sadejstvu demona, pričinjavajući ljudima nekom snalažljivom silom neizlečive muke.

1.74 On se pak idući za tima koji su ga poveli caru tog naroda, naučio glasu magarca, da mu samom put ne bi bio uspešan. Iz neke pojave zatim saznavši šta da radi, našao je da će zlotvorno čarobnjaštvo bez sile da učini neku štetu ljudima koje pomaže Bog. Umesto demonske sile, ispoljavajući božansko nadahnuće, obznanio je takve priče, koje upravo služe proročanstvu o tome, što je za posledicu imalo da se krene na bolje. Samim tim, ono što je pretilo umetnosti delovanja po zlu, dovedeno do osećaja Božije sile, odloživši svoje proročko umeće, on je prorokovao po Božijoj volji. 1.75 Posle toga je splasnuo inoplemeni narod: zato što je u bici naspram njega stao silniji narod Božiji, koji je zatim pobeđen strašću razuzdanosti prema zarobljenicama. Kada je Fines one koje je zatekao u sramnom delu probio jednim udarcem, zaustavivši Božiji gnev po onima što su se predavali toj razlici u nedozvoljenim vezama, tada je zakonodavac uspevši se na neku visoku goru, i iz daljine videvši zemlju, koja je po Božijem obećanju ocima bila pripremljena za Izrailićane, preselio se iz ljudskog života, ne ostavivši ni znaka na zemlji, ni sećanje na grob po svom preseljenju, 1.76 tad kako vreme nije naštetilo njegovoj lepoti, nije pomračilo svetlo njegovih očiju, nije oslabilo sijanje blagodati na njegovom icu; ipak je on vazda bio usamljen, te zajedno s menjanjem prirode sačuvao nezalaznost lepote. 1.77 Takvo je, dakle, ono što smo saznali iz istorije čoveka na prvi pogled, i prepričali ti ukratko, makar se našao i drugi povod da se po potrebi razda reč. Ali vreme od nas pomenutog života valja da se primeni na od nas predložene reči, da bi iz ranije rečenog bio sačinjen nekakav prilog opisivanju vrlinskog života. Zato ćemo da se vratimo na početak priče o Mojsiju.

---

nuća prošao, odgovori : `Pokazao sam to kao slučaj koji nije usamljen i nesumnjivo sam optužen; a ništa ne kažem u svoju odbranu nego šta god da Božanstvo odluči da kažem. I to nije prvi put da sam to rekao, a ti da si to čuo,, nego ja to izjavljujem iz drugog razloga kada si mi poslao izaslanike kojima sam dao isti odgovor` (282) Ali kako je kralj mislio i dalje da ga je prorok prevario, ili da Božanstvo može da promeni mišljenje, te da posledice promene mesta mogu da izmene čvrstinu njegove odluke, on ga je stavio na drugu proveru, sa prilično dugog i visokog i udaljenog brda, morao da bude sposoban da mu pokaže deo vojske njegovih neprijatelja. Onda je, opet, izgradio sedam altara i žrtvovao isti broj žrtvi za početak, te poslao proroka da pogleda pozitivne znake i uputstva."

O ŽIVOTU MOJSIJA ZAKONODAVCA, ILI O SAVRŠENSTVU VRLINE (II deo)

TEORIJA O ŽIVOTU MOJSIJEVOM

2.1 Kada je zakon mučitelja zapovedao da se istrebi muški pol, tada se Mojsije rodio.[1] Kako opet možemo da proizvoljno podražavamo sva slučajna nahođenja koja su se zbila pri rođenju Mojsija? Na kraju, neko će da kaže, to ne zavisi od nas da čovek svojim rođenjem podražava sva slavna rađanja. Ali nije nimalo teško da se počne i sa podražavanjem onih, što je očito veoma teško. 2.2 Jer za onog koji ne zna, da sve što je podložno promeni nikada ne ostaje jedno i isto, već se neprekidno preokreće iz jednog u drugo, a usled izmena se čini vazda boljim ili lošijim.[2] Ovo valja da razumeš primenljivo. Tvarno i strasno raspoloženje, ka kome je posebno sklona ljudska priroda, to je žensko u životu i kada se rađa biva mučitelju pogodna; a tvrdoća i neoslabljenost vrline, to je muško rađanje, neprijateljski teško i podozrivo za one, pa može da ustane protiv njegove vlasti.[3] 2.3 Otud što se nikako ne menja, na

---

[1] *Exodus* /Izlazak/ 1, 16.

[2] Sv. Grigoriju je ideja promene u ljudskoj prirodi bila vazda pred očima, te je često na nju upozoravao /- *De virg*. 6, Vol. 8, 1, pp. 280-281 (MG 352A-D); *Or. cat.* 21 (MG 45.60A-B); *De op. hom*. 16 (MG 44.184C)./ Međutim, sa njom je takođe moguće u stalno menjanje nabolje po urastanju u dobro /- *In Cant.* 6, Vol. 6, p. 174, 8-9 (MG 44.885D); cf. *De perf*. Vol. 8, 1, p. 212, 17—214, 6 (MG 46.285A-D)/, a to podseća i na desetu knjigu Platonovih *Zakona*, gde on u pobijanju verovanja u božansku nebrigu o ljudskim stvarima kaže: „A pošto duša uvek sjedinjena sa telom, sada s ovim, a sada opet s onim, doživljava svakovrsne promene, ili sama po sebi ili pak delovanjem druge duše, Bogu nije preostao drugi posao nego da premešta dušu, onako kako se to čini u igri s kamičcima: ako se popravlja – na bolje mesto, a onu koja se pokvarila, stavlja na gore, onako kako svakoj od njih pripada, da bi na taj način primila zasluženu sudbinu." (Platon, *Zakoni*, 903d, prev. A. Vilhar, Bgd. 1990., str. 344)

[3] Ovakvo tumačenje razlike ženskog i muškog rađanja nalazi se i kod Filona Aleksandrijskog /Philo, *Quaest. Ex.* 1.7-8; *Leg. alleg*. 3.1. 3; cf. 3.87.243/; i kod Origena /Origen, *In Ex. hom*.

kraju valja da se neprestano rađa, stoga što u komociji prevratničke prirode ne vidiš ništa da postoji stalno, a da se tako rodiš ne zavisi od promenjivog stremljenja, - ta po istovetnosti sa telesnim bi se rađalo; nego se potomak rađa po izboru tih. I sami ćemo na neki način da budemo očevi, i sami bi rođeni bili slični želji, te prema vlastitom izboru upravo željenog lika /ὅπερ ἂν ἐθέλωμεν εἶδος/,[4] ili muško ili žensko, vrlinski ili poročno rasporedivši govor.[5] 2.4 I nama je na kraju, suprotno volji i ogorčenju mučitelja, da dođemo na svet boljim rođenjem, pa premda i to bilo u suprotnosti sa mudrovanjem mučitelja, da se pojavimo i stupimo u život na zadovoljstvo roditelja tog predivnog ploda (a to su pomisli načinjene od otaca vrline).[6] 2.5 Takav govor opet uči, kako je, pozajmivši povod od istorije, moguće da se sa svom jasnošću otkrije taj zagonetni smisao, utvrditi načelo vrlinskog života, roditi se na tugu neprijatelja, to jest za njega neprijatnim načinom rođenja, u kome bolesti rađanja trpe proizvoljnost. Jer ne može neko drugačije da pričini tugu suparniku, kao kada pokaže u sebi takve znake, koji bi služili kao svedočanstvo pobede nad njim. 2.6 Od tog i takvog izbora zavisi, nesumnjivo, da se rodi takvo muško i pouzadan porod, da se othrani doličnim sisanjem i kako bi moglo bezbolno da se spasi iz vode da porazmisle. Jer donoseći svoje rođenje na dar mučitelju, skinuvši ga i bez gledanja predaju decu vodenom potoku, razumem pak potoku života uzbuđenom nesavladivim strastima, otkud je za one koji su pali u taj potok da se zagnjure i liše disanja pod vodom. 2.7 Ali

---

2.1-3./ Dakle, kao što je i u svojim dijalozima isticao Platon, mešajući biologizam muške polnosti sa odvažnošću i misaonošću, dovodeći to tek u *Zakonima* do ispravnog ravnopravnog ljudskog tretmana prema snazi volje, i ovde je virilnost i brahijalna prednost nešto što nije presudno, nego istrajnost i snaga volje koja stoji iza ispravnih uvida.

[4] Grigorije je smarao da mi možemo da dođemo bez nepremostivih teškoća do bilo čega što u mislima poželimo /*De prof. Chris*., Vol. 8, 1, p. 140, 9f. (MG 46.248C-D)./ Svakako da zamisao ne ukida razliku realnog i ostvarivog, budući da su za ovo drugo potrebni planovi i procedure, nego se pre stavlja akcenat na voljnom momentu koji oblikovanjem namere utire put izvršenjima, u kojima želje u obliku zamisli dobijaju svoja ostvariva obeležja.

[5] Kao da Aristotelova formulacija da čovek i sunce rađaju čoveka, te i se da njegovo nastajanje zbiva po njemu samom imaju neki odjek u ovim shvatanjima /Aristot., *Eth. Nic.* 4.7/, a kao da je posrednik prema njima i Origen /Origen, *In Num. hom*. 20.2./ Tu ideju Sv. Grigorije razvija i u - *In Eccl*. 6, Vol. 5, p. 380, 3ff. (MG 44.701D); te u *Or. cat*. 39 (MG 45.97 D). Naime, čovek bi mogao i da ne rađa čoveka, ali bi za to bio potreban sasvim drugi poredak događanja od onog koji se zbivao, jer prvog čoveka nije rodio čovek, nego je nastao Božijim oblikovanjem, pa bi i promena istorije događanja i promena poretka mogla da se preokrene samo prema Božijoj slobodi odluke da On tako nešto ustanovi.

[6] Te `misli načinjene od otaca vrline` su filosofske misli razumskih snaga zaključivanja. I kasnije spominjanje tih `racionalnih osnova` ima svoje uporište i kod Filona (Philo., *De vita contemplativa* 5, 40), tako da kod Sv. Grigorija (kao ni kod njegovog brata Sv. Vasilija ili Sv. Grigorija iz Nazijansa i većine kasnijih bogoslova), nema reči o bilo kakvom preziru prema filosofskim formama ispravnog mišljenja i zaključivanja, ukoliko ne podrazumevaju dominaciju hiperfizičkih ili svedenih fizikoteleoloških načela.

razborite i promišljajuće pomisli /razumne misli/ su očevi muškog poroda, kada ih stega života primora da svoj dobar plod predaju životnim silama, pa puštenima u potok daju kovčeg, da ih ne povuče u dubinu. Kovčeg, sastavljen od raznih daščica, kao da je to obuka tvrdo povezana iz raznih lekcija,[7] koja podržava njihovo nošenje nad silama života, 2.8 sa kojima i nošena stremljenja struja nisu tako daleko pod vučom strujanja voda; nego ostajući na tvrdoj obali, tj. unutar životnog strujanja, po samoj težnji strujanja vodenog toka, na koji način nepoznato, biće primican kopnu. 2.9 I to saznajemo ogledom, zato što one koje nisu uronili još u ljudsku vanjštinu samih životnih dela nepostojano se ovde i tu priklanjajuće kretanje udaljava od sebe, kao neko beskorisno breme, prepoznajući ih kao nesmirene ljude po svojoj vrlini. Ali ko je stao unutar takvih strujanja, da podražava Mojsija, ne lije suze, makar je doveden do neopasnosti u kovčegu, stoga što su suze za one koji se spasavaju nepouzdan čuvar. 2.10 Ako bezdetna i besplodna carska kći (pod čijim imenom, smatram, podrazumeva se samo spoljašnje mudroljublje /ἔξωθεν φιλοσοφίαν/), koje sebi prisvaja novorođenog, sprema se da se nazove njegovom majkom, tad ovaj govor do tih vremena ne dozvoljava opovrgavanje svojstvenosti s tom lažnoimenom majkom, sve dok novorođeni u sebi vidi nedovršenost uzrasta. A ko već dospe do stasalosti, kako saznajemo na Mojsijevom primeru, taj smatra za sebe da ga je stid da se imenuje sinom bezdetne po prirodi. 2.11 Jer spoljašnje je obrazovanje zaista nerađajuće, uvek razboljeno i kojeg se nikada ne rađa živ potomak. I ta filosofija, nakon dugotrajnih bolesti rođenja, kakav je plod pokazala, koji je dostojan mnogih i velikih napora? Nisu li pre vetroviti i nedonoščad koja se iskrivljuju pre, negoli dođu na svetlo bogosaznanja, smežuraju se, po mogućnosti se takođe rađajući kao ljudi, da bi se prikrili u nedrima bezdetne mudrosti. 2.12 Svakako da onoliko koliko se neko sa egipatskom carevinom saživeo, kako se ne bi mislilo da je bez udela bio kod onih tamo porodica, da bi se vratio materi po prirodi, od koje ni od carevine hranjen nije otišao, maternjim mlekom, kako istorija kaže, hranjen, kao što mi se čini da poučava da ako koristimo spoljašnje pojmove u zgodan čas u obrazovanju, ne odvaja od pothranjivanja crkvenim mlekom.[8] To bi pak bilo mišljeno kao crkveni običaji, koji othranjuju i očvrš-

[7] Ovo je komentar na *Exod*. 2.3., a sadrži i vrstu tumačenja karakterističnu za Filonov alegorijski metod, slično kazujući i *In bapt. Christi* (MG 46.589C-D). Obrazovanje i podučavanje i simvolički se uzdiže kao sastavni deo onog znanja koje podrazumeva verovanje, jer da nije u pitanju to karakteristično znanje, kako jednom ironično reče Hegel, kerovi bi bili najveći vernici.

[8] O mleku kao crkvenim učenjima kazivao je ranije Kliment Aleksandrijski napominjući da Crkva kao devstvena majka nema mleka, pa može da ponudi samo Logos, reč kao duhovno mleko /Clem. Alexandr., *Paed*. 1.6.42/ Alegorija sa hranjenjem onim što čini smisao iskaza u govoru neposredna je i jasna.

ćavaju dušu, i onde pak proizvodi /zauzima/ uzrastanje u visinu. 2.13 Istinita je ona reč, da će između dva neprijatelja da bude onaj ko se zanima spoljašnjim učenjem, a ne otačkim; te otud što se protivi jevrejskom poimanju, inoplemenik je u bogopoštovanju, koji se sili da pokaže da je jači od Izrailićana ljubeći kavgu. I za mnoge koji su lakomisleni, te su napustili veru otaca i učinili se prestupnicima otačkog učenja, stupili su u borbu kao sa neprijateljem. Ali ko je poput Mojsija velik i plemenit po duši, taj onog koji ustaje protiv reči blagočestivosti /τῷ λόγῳ τῆς εὐσεβείας ἀντεγειρόμενον/ ubija svojim udarcem. 2.14 A drugi će i inače kod nas da nađe sličnu borbu. Jer čovek, kao za neku nagradu za trud, postavljen je po sredini između strana koje se drže suprostavljeno, te kojoj se priključuje, to i saćinjava pobedu protivnika. Na primer idolosluženje i bogočestivost, neuzdržanost i celomudrost (čednost), pravednost i nepravda, razmetljivost i odmerenost i sve što se da predstaviti suprostavljeno, pokazano je u borbi Egipćana s Jevrejem. 2.15 S time nas Mojsije obrazuje svojim primerom da budemo u jedinstvu s vrlinom, kao sa istoplemenikom, ubijajući ono što sa suprotne strane ustaje na vrlinu. Jer zaista prevladavanje bogopočasti čini se kao smrt i istrebljenje idolopoklonstva, kao što se i pravedno istrebljuje nepravda, te skromnošću ubija razmetljivost. 2.16 Ali kod nas biva i ustajanje jednog na drugog od istoplemenika. Jer veroučenja podmuklih jeresi ne bi imala mesta, ako jedne pomisli ne bi protiv daleko istinitijih drugih stupale u suprostavljajuće se redove. Ako pak za to budemo nemoćni, da sami od sebe ponudimo preimućstvo pravednosti, zato što lošije preovladava svojim rasuđivanjima i opovrgava vlast istine, valja nam što je moguće brže pobeći odatle prema važnijem i daleko uzvišenijem učenju tajni, slično pokazujućem takvom istorijskom obrascu. 2.17 I makar bilo potrebno da se ponovo stupi u zajednicu s inoplemenima, to jest da je korist bila da se bude u jedinstvu sa spoljašnjom mudrošću ako se ukaže potreba, oteravši lukave pastire od nepravednog korišćenja dobara, 2.18 t.j. učitelje lošeg razobličivši u prepredenoj upotrebi obrazovanja, ujedinivši se zatim sami u sebi, ne ulazeći u vezu i zbližavanja s bilo kakvim ljubiteljima sporova, nego ćemo da živimo zajedno s onima, koji su istomišljenici i istosaznajni sa našom pastvom, među onima kao sa svim kretanjima naše duše, poput ovaca, što se upravljaju voljom uma koji rukovodi.[9] 2.19 I na taj način će da nam, u tom neotklonjivo preivajućem i mirnom i neometanom životu, zasija istina obasjavajući svojim zrakama duševni pogled. Istina pak koja se tada javljala Mojsiju u onom neizrecivom svetlovodstvu jeste Bog.

---

[9] Slika duše kao ovce nalazi se i kod Filona (*Vit. Mos*. 1.11.60) a njegovo iskustvo sa njima primenjeno je i na vođenje naroda, što je sledio i Kliment (Cl. Alexandr., *Strom.* 1.23) i Origen (Origen, *Hom. Jer*. 5.6), gde se imaju u vidu nerazumna kretanja duše poput ovaca, a i prema slici Gospoda Hrista kao dobrog pastira (*In diem nat. Christi* (MG 46.1137B).

2.20 Ako je i nekim trnovitim grmom usplamtelo to svetlo, kojim se prosvetlila duša Proroka, neće da bude beskorisno da i to učinimo predmetom ispitivanja.[10] Jer ako istina jeste Bog, a istina je takođe svetlo, i oba ova visoka i božanska imenovanja prisvaja jevanđeosko slovo koje nam se javilo u ploti Boga (Jn. 14, 6), sledi da nas takav vrlinski život uzvodi ka znanju onog svetla, koje silazi sve do ljudske prirode, ne sijajući od nekakvog zvezdanog svetila, zašto ne bi bilo moguće da se to sijanje prepozna od donjih stvorenja, već od zemaljskog grma, te da prevazilazi svetlosnim zracima nebeska svetila, 2.21 kroz koje ćemo da se naučimo i tajni javljenoj u Djevi, od koje je na rođenju zasjavši ljudskom životu, svetlo Božanstva odbranilo usplamteli nesagorivi grm, tako što i nakon rođenja nije ugrožavao steg devstvenosti.[11] 2.22 Onim svetlom učimo se i tome šta da radimo da bi stali u zrake istine, a upravo da nije moguće svezanim nogama uzići na tu visinu gde se posmatra svetlo istine, ukoliko duševnim merama ne bude razrešena ta mrtvačka i zemna kožna odežda,[12] otpočetka uložena u prirodu, kada nas je obnažilo mi-

---

[10] Taj nesagorivi grm (*Exod*. 3.2, 3) navodi se i kod Filona kao trnoviti simvol Izrailja (Philo, *Vit. Mos.* 1.12.65-67), kao i u Klimentovom *Pedagogu* (Cl. Alexandr, *Paed.* 2.8.75.) Kod Filona se u nesagorivom grmu dogodila epifanija `anđela Gospodnjeg`, a da to nije Bio sam Bog smatra i Justin Filosof (Justin, *Dial.* 59.2 /127.4/); Kliment (Cl. Alexandr., *Prot.* 1.8.3 i *Paed.* 2.8.75);kao i Irinej (Irenaeus, *Adv. haer.* 4.20.1)

[11] Verovatno je Sv. Grigorije među prvima koji su poredili figuru nesagorivog grma sa Bogorodičinom devstvenošću, koja sa rođenjem Gospoda našega Isusa Hrista nije prestala.

[12] "Komadi odeće od kože" spominju se u starozavetnoj knjizi *Bitija* (Gen. 3.21), a Sv. Grigorije smatra da ih skidamo kao smrtne kože stupajući u metafizički, natprirodni život nakon prelaženja preko smrti (*De beat.* 8 (MG 44.1292B), spominjući `kožne odežde` i u komentaru na *Psalme (Inscrip.* Ps. 1.7, Vol. 5, p. 44, 3-5 (MG 44.456C); *De virg*. 12 i 13, Vol. 8, 1, pp. 302, 9f. i 303, 15 (MG 46.373D i 376B); *In Cant.* 11, Vol. 6, pp. 327, 14f. i 329, 17f. (MG 44.1004D i 1005C). U svakom slučaju je držao da je stvarni život nešto drugo u odnosu na našu telesnu, fizičku egzistenciju, budući da je ljudska priroda mnogoslojna i sačinjena od komponentnih sfera ili vrsta tela koja se razilaze (*In Cant.* 12, Vol. 6, p. 360, 5-14 (MG 44.1029B-C). Tu `kožna odeća` nisu telesno postojanje samo po sebi jer čovek i u rajskim predelima ima telo, ali ne polno, ostrašćeno, smrtno u biologističkom smislu. To može da bude očišćeno i iskupljeno telo kao dodato ljudskoj prirodi sačinjenoj prema Božijem ejdosu. Delimično sličnost može da se nađe i sa Plotinom (Plotinus, *Enn.* 1.6.7.), a i sa Proklom kasnije (Procl., *El. Theol.* 209), a Kliment to shvata književno kao ljudsku odeću sa prisutnim telom (Cl. Alexandr., *Strom*. 3.14.95), dok to Origen vidi i poput Platona (Pl., *Phaedr.* 246b-c) kao ljusku, koru ili premaz koji je simvol smrtnosti (*C. Cels.* 4.40; *Comm.in Jno.* 6.42). `Život u smrtnosti` je `jezovit život` (*In Cant.* , MG 44.1021D) u `kožnim haljinama`, tj. prestup u pokazivanjima volje telesnosti, jer su `ushićenje i slava i prolazne časti i bledeća zadovoljstva tela` u `slomljenom čovekovom jedinstvu sa anđelima` i otud povreda čovekove iskonske prirode pre grehopada, ugruvak preuzetne napasti i u tom smislu `bolest na smrt`(Kjerkegor), ili još iznijansiranije - `lišće tvarnog života`. (Sv. Grigorije Niski, *O duši i vaskrsenju* /*De ora Dei*, 5 MG 44, 1184B/) Lečenje nije u `egzistencijalnoj filosofiji` koja spolja izaglađuje traume, samovlasno vremenujući bez suštinske opštosti reči, slave Logosa iz večnosti, nego u pravoj dijagnozi razloga `pre-

moilaženje /ignorisanje/ Božije volje. I na taj način, kako će uskoro to da se završi i s nama, za tim sledi znanje istine,[13] koje služi za čišćenje od pretpostavki o nebivstvujućem, to jest, po mom shvatanju, 2.23 određenjem istine koje ne podrazumeva u sebi lažno poimanje o postojećem (Jer laž je nekakvo rađanje predstava u umu o nepostojećem, premda postoji to, čega nema; a istina je nesumnjivo poimanje o postojećem). I na taj način već taj, koji je za dugo vremena utihlo ljubio mudrost o uzvišenim predmetima, jedva će da shvati šta je to u stvari postojeće, koje po svojoj prirodi ima bivstvovanje, i šta je to nebivstvujuće, koje poima bivstvovanje samo po vidljivosti /naizgled/, kao što tada priroda sama po sebi nije ostvariva.[14] 2.24 I baš to, čini mi se, saznao je tada veliki Mojsije, naučen blagojavljanjem /τῇ θεοφανείᾳ παιδευθεὶς γνῶναι/, a ustvari, da od svega obuhvaćenog čulima i posmatranog umom, ništa nije postojeće u pravom smislu, sem onog što sve bivstvo prevazilazi, koje je svemu uzrok, i od kojga sve zavisi.[15] 2.25 Jer ako misao i nešto drugo ubraja u red postojećih, tad ni u jednom od svih postojećih um neće videti takvo koje ne bi imalo nužnost u drugom, i kome bi bilo moguće stići u bivstvovanje bez učestvovanja na istinski postojećem. Svagda jedno i isto koje se ne povećava i ne smanjuje u svakoj promeni, u boljoj ili u lošijoj, uvek nepokretno, zato što mu je lošije strano, a boljeg nema; nemajući nužnost ni u čemu drugom, jedno u svemu vodeće, jedino, na čemu sve učestvuje, jedino koje se učešćem na učestvujućima ne umanjuje, to je zaista u pravom smislu postojeće /τοῦτό ἐστιν ἀληθῶς τὸ ὄντως ὂν/, i poimanje o tom postojećem je znanje istine.[16]

2.26 U tome kako je tada onaj postao, sada i svaki pojedinac sam od zemaljske obloge razrešen i gledajući na svetlo iz dubine, to jest isto spram

---

oblikovanja tela`, te pokajanja ili `preumljivanja` do otklanjanja onoga što nas sprečava da kroz puno strasti i mnogo nesreća `sapostojimo sa Bogom`.

[13] Nauka o istini ili znanje istine je spasonosan put i u *De inst. christ.* Vol. 8, 1, p.41,3.

[14] Ovo razmatranje unekoliko podseća i na Platonov diskurs (Plat. *Soph.* 260c).

[15] U prvoj knjizi *O životu Mojsijevom*, Filon Aleksandrijski ističe da Mojsiju Gospod kazuje: ὁ δὲ "τὸ μὲν πρῶτον λέγε" φησίν "αὐτοῖς, ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ ὤν, ἵνα μαθόντες διαφορὰν ὄντος τε καὶ μὴ ὄντος προσαναδιδαχθῶσιν, ὡς οὐδὲν ὄνομα τὸ παράπαν ἐπ᾽ ἐμοῦ 1.76 κυριολογεῖται, ᾧ μόνῳ πρόσεστι τὸ εἶναι.(Phil., *Vit. Mos.* 1.75) /Prvo im reci da sam `Onaj Koji Jesam`, da bi mogli da nauče razliku između onog što jeste i nije, a takođe i narednu pouku da nijedno ime ne može da bude pravilno upotrebljeno /gospodosloveće/ za Mene, /Kome jedinom pripada postojanje/. Ontološko uporište za ovakvo izlaganje Sv. Grigorije je mogo da nađe u *Exod*. 3.14, koje se pojavljuje kao važno u učenoj hrišćanskoj filosofiji (Justin, *Apol*. 1.63; Athenagoras, Leg. 4.6; Irenaeus, *Adv. haer*. 3.6.2; Cl. Alexand., *Prot*. 6.69; *Paed*. 1.8.71; Origen, De *princ.* 1.3.6.); a takođe i određenje ὁ ὄντως ὤν za pojam Boga na više mesta kod Platona (Plat., *Tim.* 38c; *Phaed.* 247d; *Soph*. 260c).

[16] Način iskazivanja je verovatno oslonjen na Platonovu filosofiju (*Symp.* 211ab; *Repub.* 380d).

onog u ploti rasplamsanost grma našim zracima, a to je kako Jevanđelje kaže, istinsko svetlo (Jn. 1,9) i istina (14,6), tako će i taj da posluži da i drugi postanu poput onih koji se uspinju u spasenju i da poništi zavladalu tiranidu zla,[17] puštajući prema slobodi sve porobljene u teškom ropstvu, vođen promenjenom desnicom i čudesnošću u zmiju premećućeg štapa, 2.27 kako mi se čini kroz zagonetke onog što putem ploti objavljuje Tajna Gospodnja u pojavi Božijih ljudi, kroz koju nastaje pročišćenje od tiranije i sloboda kroz vlastito pročišćavanje. 2. 28 Do takvog me razumevanja vodi to proročko i jevanđeljsko svedočenje. Jer Prorok reče: sama promena desnice Svevišnjeg /ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου/ (Ps. 76,11), kao što u nemenjanju Božije prirode posmatramo, kao i snishođenjem na slabu ljudsku prirodu prema našem obličju i vidu će da se menja. 2.29 Jer i tamo je ruka zakonodavca postavljena u njedrima izmenila boju u neprirodnu, te opet, postojeći u njedrima, vratila svoju sopstvenu prirodnu lepotu. I jednorođeni Bog, postojeći u Očevim njedrima, jeste desnica Svevišnjeg; 2.230 pa kada nam se javila i u njedara, promenila se u nama sličnije, kada je ponevši naše nemoći , menjajući boju ruku koja je bila kod nas i poput nas, vrativši je u svoje vlastito krilo (njedra su desnice Otac): a tada je neosetljivu prirodu nije menjao u stradanjima, već je promenjivo i strasno u opštenju sa nepromenjivim promenio sastojke u bestrašće.

2.31 Ni promena štapa u zmiju nije potresla hristoljupce u tome da je shvatanje tajne preobražaj u životinju drugačijeg reda:[18] jer sama istina ne poriče takvo prikazivanje, kada se u Jevanđelju kaže: kao što je Mojsije uzneo zmiju u pustinji, tako valja da bude uznesen Sin Čovečiji (Jn. 3,14). 2.32 Reč ova je jasna: jer ako je otac greha u Svetom Pismu imenovan zmijom, i porodom zmije, bez sumnje jeste zmija; sledi da je greh jednoznačan sa onim koji ga rađa. Apostolska reč posvedočava da se Gospod radi nas grešećih učinio grešnikom (2 Kor. 5,21), primivši na sebe našu grehovnu prirodu. 2.33 Prema govoru dakle Gospodu se priključuje zagonetka. Jer, ako je zmija greh, i Gospod se učinio grešnim, te se taj koji je greh za nas učinio i zmijom, da bi ućutkao i istrebio egipatske zmije, 2.34 koje oživotvoravaju čarobnjaštvo, a po završetku se ponovo preoblikuje u štap, kojim se otrezvenoumljuju grešeći, te uspokojavaju oni koji idu krutim i teško prohodnim putem vrline, u dobroj nadi oslanjajući se na štap vere, otud što je vera postojeća nada (ostvarivanje očekivanog, Jevr. 11,1). 2.35 Onaj koji je razumeo ovo /ἐν περινοίᾳ/, taj se neposredno čini Bogom onih koji se suprostavljaju istini, te je od onih

---

[17] Izraz tiranija strasti je platonovski (Plat., *Repub*. 577d), a prava sloboda je ἀπάθεια; bestrasna i netrpeća.

[18] Promena štapa u zmiju kao slika utelovljenja pojavljuje se kod Sv. Irineja (Irenaeus, *Adv. haer*. 3.28), a Sv. Justin Filosof smatra da je taj štap istovetan krstu (Justin, *Dial.* 86 (cf. 100.4 i 126.1).

dovođenih do zbunjenosti tom materijalnom i neostvarivom obmanom; kojima se /to/, kao nešto sujetno /čini, te/ prenebregavaju to da poslušaju Suštog: jer kaže Faraon: ko je onaj koji je čuo glas toga? Ne znam Gospoda (Izl. 5,2). Samo jedno, upravo materijalno i plotsko, priznaju za dostojno uvažavanje oni koji su predani životinjskoj čulnosti. 2.36 Pa ako neko bude udostojen obasjavanjem svetla i pribavi toliko sile i vlasti nad protivnicima, te se postarao u dostojnoj obuci atletske muškosti /ἐν παιδοτρίβου τὴν ἀθλητικὴν ἀνδρείαν ἐκμελετήσας/, da se smelo i sa uverenošću sprema za borbu s neprijateljem, imajući u rukama onaj štap, to jest slovo vere, kojim će da porobi egipatske zmije. 2.37 Za njim ide i supruga inoplemenkinja, zato što se i iz spoljašnjeg vaspitanja dopušta nešto u saživljenosti s nama u plodonosnoj vrlini.[19] Jer i moralna i prirodna filosofija /ἡ ἠθική τε καὶ φυσικὴ φιλοσοφία/ može i onom po životu uzvišenom ponekad da posluži za saživljavanje, za družbenicu i opšteću, samo ako joj porođaji nimalo ne nanose inoplemenske povrede. 2.38 Jer kad nije obrezana i nije neizložena tim povredama, da bi bilo oterano sve kao vređajuće i nečisto, stahom smrti preti anđeo koji je sreće, ali ga umilostivljava supruga gestom odličnog svojstva, po kome se inoplemeno poznaje, dokazujući da je njen porod čist /ὃν ἱλεοῦται ἡ σύμβιος, ἡ καθαρὸν ἀποδεικνύουσα τὸ ἑαυτῆς ἔγγονον τῇ περιαιρέσει τοῦ ἰδιώματος ἀφ' οὗ γνωρίζεται τὸ ἀλλόφυλον./[20] 2.39 Mislim da onaj koji je razumeo ova istorijska kazivanja, iz onog što je rečeno sačinjava poznato sledenje prepevavanja u vrlini, koju pokazuje reč neprekidno sledeći tumačenja povezanosti istorijskih zagonetki. Jer u lekcijama filosofskog postajanja je nešto plotsko i skriveno, ali šta ostaje nakon skidanja pokrova, to nije lišeno izrailitske plemenitosti. 2.40 Na primer i spoljašnja filosofija kaže da je duša besmrtna, i eto blagočestivog nastanka. Ali kada se tvrdi da duša iz jednog tela prelazi u drugo, te da se razumna priroda menja u nerazumnu, to je već plotska i inoplemenska neobrezanost (paganstvo).[21] A poput toga je i mnogo drugog. Filosofija kaže da Bog jeste, ali saznaje Ga materijalno, kazuje da je on Sačinitelj, ali za sačinjavanje ima nužnost u materijalnom: 2.41 slaže se da

---

[19] Sv. Irinej je za Mojsijevu suprugu Ciporu kao Etiopljanku rekao da predstavlja crkvu naroda (Irenaeus, *Adv. haer*. 4.34.12).

[20] Pojam γονή je `koleno` u smislu nastavljanja potomstva, a u onovremenom lekarskom rečniku i reproduktivni organ. Čini se da je ovde Sv. Grigorije pre želeo da pohvali Ciporinu (ili Seforinu) bračnu čistoću, nego da divinizuje polnost, kako to neki misle (recimo Hans Urs fon Baltazar u H. v. Balthasar, *Présence et Pensée. Essai sur philosophie religieuse de Grégoire de Nysse* (Paris, 1942), p. 52, n. 5)

[21] Besmrtnost duše Sv. Grigorije je podržavao u spisu: *De an. et res.* (MG 46.45C-48C; 52A); *Adv. Apoll*. 30 i 50, Vol. 3, 1, pp. 178, 19—179, 7; 218, 24-31 (MG 46.1189C-D; 1248B-C), a kritiku metempsihoze za koju je paradigmatičan dijalog *Fedar* (Plat., *Phaedrus* 248c ff), izložio je u spisu o duši i vaskrsenju, te u spisu o stvaranju čoveka /*De an. et res.* (MG 46.108B-116A) i *De hom. op.* 28 (MG 44.232A-233B)/.

je On Svemoguć i dobar, ali u mnogom ustupa nužnosti sudbine, te ako nešto i kazuje podrobnije, kao dobra učenja spoljašnje filosofije ne ogrešava li se nesmestivim određenjima?[22] Tek nakon udaljavanja ovih poslednjih anđeo Božiji za nas postaje milostiv, radujući se istinskom nastanku takvih učenja.

2.42 Ali valja se vratiti značenju reči da bi i nama, kada budemo bliski sa egipatskim kretanjima, susrelo sa vremenom bratsko ispomaganje. Premda znamo da kod Mojsija u načelu njegovog vrlog života, proističe uzimanje i vojni susret: Egipćanin stiska Jevreja, te takođe Jevrejin ustaje na istoplemenika. 2.43 Ako je pak on sa svojom vrlinom uz dugovremeno utvrđivanje, u poretku budući u višem stepenu obasjan, dostignuvši više od duševnih priprema, imao drugarski i miran susret po Božijem uranjanju, u susret mu izlazi brat: tad (ako je taj istorijski događaj primenjiv na drugokazivajuće viđenje) i mi to nećemo naći kao beskorisno za svoj cilj. 2.44 Jer zaista onom koji uspeva u vrlini ukazuje se od Boga data ispomoć našoj prirodi, koja po prvobitnoj prirodi čeka, ali se javlja i saznaje tek tada, kada uz pažnju i istrajnost dovoljno obuzet višim životom, budeš pripremljen za najteže podvige. 2.45 Ali da ne bismo tumačili gatanje gatanjem, svoje mišljenje o tome izložićemo otvorenije. Postoji neko učenje, koje uverljivost ima u otačkom predanju, koje kaže: kada je naša priroda zapala u greh, naš pad Bog nije ostavio sa Svojim promislom, nego je svakom za životnu pomoć postavio nekog anđela od registrovanih iz besplotske prirode; ali i sa suprotne strane rastavljač prirode ustremio se na isto posredstvom nekog lukavog i zlotvornog demona, koji može da povredi ljudski život.[23] 2.46 Nalazeći se posred to dvoje koji čoveka sprovode, onako kako je cilj svakog od njih suprotan drugom, on sam od sebe čini jednog jačim od drugog. Dobri anđeo predukazuje pomislima dobra vrline, kao što se onima koji uspevaju otkriva u nadi; a drugi pokazuje materijalna uživanja, u kojih nema nikakve nade na dobro, već samo sadašnje, iskušavajuće, što očito porobljava čula malomislenih. 2.47 Otud, ako se ko tome čudi, da okreće rđavom, usredsredivši misli na dobro kao da je i porok ostavio iza sebe, a dušu svoju, kao neko ogledalo, okrenuo licem ka nadi na dobra, da bi

---

[22] Ovde se pre svega misli na stoičku filosofiju, čije je poimanje sudbine Sv. Grigorije opovrgao u spisu *Protiv sudbine* /*Contra fatum* (MG 45.145D-173D)/

[23] Razmišljajući o čovekovom padu, a on se neposredno tiče čoveka kao pojedinca, ovde se promisao Božija povezuje sa učenjem o anđelima. U tome se uvid slaže i sa platonističkim shvatanjima koja imaju u vidu čovekovu slobodu volje (Ps. Plutarch, *De fato*, /P. de Lacy and B. Einarson, Plutarch's Moralia VII, *Loeb Classical Library* [Cambridge, 1959]/, pp. 303ff.) Anđeo čuvar se pominje i u Pastiru Jermi (Hermas *Vis.* 5.1-4.), kao i `dva duha` (Hermas *Mand*. 5.1.1-4) što podrazumevaju anđele Božije i satanske anđele, spasonosne i pogubne. O tome kazuju i pergamene sa Mrtvog mora (*Dead Sea Scrolls* (1QS 3-4), na *Barnabas* 18), kao i Filon Aleksandrijski (Philo, *Quaes. Ex.* 1.23), po kome sva duša na rođenju biva unutar dve sile, spasonosne i razarajuće.

se u čistoću njegove vlastite duše utisnula sva oblikovanja i predstave vrlina koje mu se od Boga ukazuju: to ga susreće onda i ukazuje mu pomoć brate, jer po daru reči i po razumnosti duše ljudske anđeo se čoveku na neki način čini bratom, (kako je rečeno), javljajući mu se i uz njega se nalazeći onda, kada se približavamo Faraonu. 2.48 Ali u toj misli, da je takav umni pogled moguć u svoj vezi prilagoditi celom izlaganju istorije, ako se nešto u napisanom pokaže da ne pripada pod to razumevanje, samo radi toga niko da ne odriče sve, već naprotiv, neka vazda razume svrhu naše reči koju sam imao u vidu, što sam u ranijem izlaganju rekao na samom početku, da su životi ljudi iskusnih u dobru predloženi potomstvu kao obrazac vrline.[24] 2.49 Za satrudbenike činimo da je nemoguće ići za samim tim tragovima: da se na primer našao narod, koji se nakon preseljenja razmnožio u Egiptu? Takođe, da li je nađen mučitelj koji ga je porobio, koji je neprijatno neraspoložen prem muškom polu i koji se zabavio razmnožavanjem pola daleko nežnijeg i nemoćnijeg? Nađeno li je gde je i sve ranije, što u sebi ta istorija sadrži? Ukoliko se pokazuje nemogućim da se ta čudesa blaženih podražavaju u samim takvim događajima, neka pozajmljeno iz onog što je stvarno usledilo bude prilog nekakvom prirodnom učenju i da posluži upražnjavaocima vrline nekim svojstvom za takav život. 2.50 Ako neko iz istorijskih događaja po samoj nužnosti stvari prinuđuje da se ostane unutar veze prinesenog razumevanja, tad odloživši to u stranu, kao nekorisno i kao ono što ne služi našem cilju, valja da ne prekoračujemo učenje o vrlini.

2.51 A to kažem, imajući u vidu mišljenje o Aronu, i predupređujući iskazivanje, koje je moguće načiniti na osnovu usledelih događaja. Neko drugi kaže: kod anđela kao razumnog i bestelesnog bića, postoji srodnost s dušom, i nesumnjivo je to da je on od nas stariji po ustrojstvu, i da ukazuje pomoć onima koji stupaju u borbu sa suprostavljenima, ali nije osnovano da se u liku anđela sebi predstavlja Aron, koji je sa Izrailićanima saučestvovao u idolopoklonstvu. 2.52 U odgovor takvom, udaljivši se od veze reči, reći ćemo takođe, što je rečeno i ranije: ako nešto ne služi svrsi, tad radi toga da se ne poriče u rečima saglasnost s ranijim, i brat i anđeo je nešto jednoimeno, po svom značenju neposredan doprinos tome i drugom od suprostavljenih bića:

---

[24] Umni pogled ili posmatranje νοῦ θεωρίας, koje ima svoju umstvenu predmetnost kao kod Platona (vidi - Plato, *Phaedo* 65de; *Phaedrus* 247c), što ujedno ukazuje i na ἀρετῆς ὑπόδειγμα ili pečat vrline koje se namire potomstvu kao uzor. Gledište izvedeno iz teorijskog razmatranja određuje smislenost tumačenja istorije bez obzira na ove ili one činjenice koje su uzimane u obzir. To međutim nije uobičajena, nego uzorna interpretativna karakterizacija čije prednosti Sv. Grigorije obrazlaže u daljem tekstu oslanjajući se na učenje o vrlini kao orijentaciju, gde su moguće omaške sporedna stvar.

jer u Pismu se ne imenuje samo anđeo Božiji, 2.53 već i anđeo Satanin,[25] i ne samo dobrog, već i zlog nazivamo bratom; Pismo tako govori o dobrim: drug voli u svako vreme i, kao brat, javlja se u vreme nesreće (Pr. 17,17), i o njima suprotnim: jer svaki će brat perom da okrilati drugog. 2.54 Podsećajući se na to ne kratko po vezi reči, i tačniji pogled odlažući na mesto koje mu više priliči, dodirnućemo se sada onog, što nam predstoji. Onaj ko je sam sebe jačao po svetlu koje mu se javilo, i dobio takvog brata, pobornika i pomoćnika, taj smelo vodi s narodom reč o istini, podseća na otačku plemenitost i pruža misli kako bi se oslobodio od hodanja i teško navaljenog tereta.[26]

2.55 Čemu nas opet s time uči istorija? Tome, da se ne odvažavamo na govor narodu, ko takvim životom nije pripremio reči za sabesedništvo s mnogima. Jer pogledaj, dok je on još bio mlad, dok nije do te mere uzrastao u vrlini, nije po sposobnosti bio priznat za to, da bude savetnik mira ni za dvojicu koji su se kavžili međusobno, a sada vodi reč sa mnogima odjednom na hiljade. I jedva da ne vapi na tebe gromoglasno ta istorija: ne odvažavaj se, kao učitelj, da daješ savet slušajućima, ako nisi velikom i upornom utvrđenošću ojačao te svoje sile. 2.56 Ali reči su se pokazale delujućim, sloboda je najavljena, slušaoci odobrovoljeni i kluču joj, a time se razdražuje neprijatelj i one poslušne reči podvrgava velikom stradanju. Isto to biva i sada. Jer mnogi koji iskazuju učenje što oslobađa od mučitelja, i sprovodeći ih u propovedima, sve do sada od protivnika trpe pridružena iskušenja. 2.57 I kao mnogi od njih živnuvši od pridošle ljutine, čine se daleko iskusnijim i tvrđim, a tako i drugi od nemoćnih, u sličnim situacijama, padaju duhom otvoreno govoreći, da bi za njih daleko bolje bilo da ostanu bez slušanja propovedi o slobodi, negoli po tom uzroku da iskušavaju takve bede. 2.58 To je samo i tada proizašlo, da su po malodušnosti Izrailićani okrivljavali one koji su ih obaveštavali o oslobađanju iz ropstva (Izl. 5,21). No tim pre da ne oslabi reč koja upućuje na lepotu, premda ih se drugi detinje boje kao nedorastao i nesavršen um, po nesviklosti na iskušenja. 2.59 Jer štetni i na tle bacajući demon se o tome i stara, da njemu potčinjeni čovek ne bi gledao na nebo, već spustio oči

---

[25] Οὐ γὰρ δὴ τοῦ Θεοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ Σατανᾶ ἄγγελος ὀνομάζεται /prema 2.Kor.12.7 – „I da se ne bih pogordio zbog mnoštva otkrivenja, dade mi se žalac u tijelo, anđeo satanin, da mi pakosti, da se ne ponosim."/, te dobar i rđav brat /Priče. 17.17, LXX./

[26] *Exod*. 5.6ff. Opis je ubedljiv i kod Filona: „ξένοι γὰρ ἦσαν, ὡς ἔφην πρότερον, Μοσ 1.34. οἱ Ἰουδαῖοι, τῶν τοῦ ἔθνους ἀρχηγετῶν διὰ λιμὸν ἀπορίᾳ τροφῆς ἐκ Βαβυλῶνος καὶ τῶν ἄνω σατραπειῶν εἰς Αἴγυπτον μεταναστάντων, καὶ τρόπον τινὰ ἱκέται καταπεφευγότες ὡς ἐπ᾽ ἄσυλον ἱερὸν τήν τε βασιλέως πίστιν 1.35 καὶ τὸν ἀπὸ τῶν οἰκητόρων ἔλεον..." /Philo, *Vit. Mos*. 1.34ff. /„...jer behu stranci, kako kazah ranije, Judeji, od naroda predvođnih kroz granice nedoumica oko hranjenja iz Vavilona i od satrapa koji su se nastanili u Egiptu, te način na koji su odbegli kao u svešteno sklonište od kraljevog verovanja i od sažaljenja domaćih."

prema zemlji, i u sebi od prolaznosti pravio tablice. 2.60 Ono što služi materijalnoj nasladi uvek se uzima iz zemlje ili vode, i to je svakom poznato. Ono što se dobija naporom za stomak i jela, što se drži za bogatstvo, to je smeša zemlje i vode, i čini se i imenuje zagonetnim. 2.61 Žedni ovih prolaznih zadovoljstava, napunivši se njima, nikada sasvim ne upokojavaju tu pustoš koja ih prima u sebe. Suprotno tome, vazda ispunjavanje čini pustim za nova priticanja. Tako i ciglar, imajući u vidu opeku za opekom, bez muke može da razume tu zagonetku, udovoljavajući svojoj želji u bilo čemu od toga o čemu se čovek starao, a ako se želja prikloni nečem drugom, i u tome će se takođe pokazati nezadovoljenom. A ako se i u tome zadovoljava, za drugo opet oseća u sebi prazninu i prostranstvo. I to ne prestaje stalno se dešavajući u nama, sve dok neko ne završi taj materijalni život.[27]

2.62 Šta je stabljika i pleva od stabljike, koju povinujući se tiranskim kaznama moraš da umešaš u opeku, kad postoji i božansko Jevanđelje i visoki glas Apostola koji nam je to protumačio, naime da obe tvari, piljevina i stabljike služe kao tvari za vatru.[28] Da bi dakle neko od predatih vrlina poželeo porobljen prividom da uđe u život ufilosofstvljen i slobodan, znao bi taj šarenila, kao što kaza Apostol (Ef. 6,11), zastrašujući sofistikom naše duše, suprostavljajući se Božijom zakonima neosetljivim mudrovanjem /lažnom mudrošću/. 2.63 Kažem da ti što se rečju obraćaju egipatskim zmijama, to jest, različitim neosetljivim rđavostima, bivaju uništeni Mojsijevim štapom, kog se koliko je bilo nužno u dovoljnoj meri ticalo naše gledište. 2.64 Taj pak koji je stekao taj neoborivi štap vrline, koji uništava olažnjene štapove, nekim putem i posledično prelazi i na veća čudesa. Čudotvorstvo nije da se od onih koji gledaju postigne izbezumljenost, već se ima u vidu korist onih koji se spasavaju, otud što se čudesima vrline istrebljuje ono prema njima neprijateljsko, te umnožava njima istorodno. 2.65 Postaraćemo se da doznamo pre svega najopštije od delova čuda, svrhu ka kojoj oni vode, a samo je tako moguće za nas da sastavimo dolično poimanje i o svakom čudu posebno. Jer učenje istine deluje neusamljeno, gledajući na raspoloženje onih koji prihvataju reč. Kako reč svima podjednako pokazuje rđavo ili dobro, isto tako onaj ko s ubeđenjem prima pokazano kod toga je um u svetlu, a ko je uporan i ne

---

[27] Krug želje kao stalna žudnja za uživanjem i nepotpunim zadovoljavanjem, koje podrazumeva stalno novo traženje, spominje Sv. Grigorije i u spisu o blaženstvu /*De Beat.* 4 (MG 44.1244B1245B)/, objašnjavajući način zadovoljenja telesnih želja i nesklada u tome, a slično i Origen /Origen, *In Ex. hom*. 2.1./, pa se kao i ovde u *Životu Mojsijevom* suprostavlja sreća u zadovoljenju materijalnih želja i karakter njihovog ispražnjavanja u uzdizanju zadovoljstva u usavršavanju.

[28] „Njemu je lopata u ruci, pa će otrijebiti gumno svoje, i skupiće pšenicu svoju u žitnicu, a pljevu će sažeći ognjem neugasivim."/ Matt. 3.12/ i „Svačije će djelo izaći na vidjelo... i svačije će se djelo ognjem ispitati kakvo je" /1Kor. 3.13./.

slaže se s tim da obrati duševni pogled na zraku istine, za takvog je da prebiva u mraku neznanja. Ako naše poimanje o nečem sličnom nije lažno u celini, tad ono nije ni drugačije, na kraju, i u pojedinostima, kao što je u reči pokazalo delimično istraživanje.

2.66 Svakako da nije začuđujuće da Jevreji, živeći među inoplemenicima Egipćanima, ostaju bez trpljenja egipatskih beda. Jer moguće je videti, da se sada takođe ispunjavaju. U mnogoljudnim gradovima, kada se žitelji drže suprostavljenih mnenja, za jedne je sladak i čist potok vere, kojim se škropi njihovo Božanstveno učenje, a za one koji se drže egipatskog obrasca misli ta voda se čini povređena krvlju. Mudrovanje privida neretko pokušava i jevrejsko piće skrnavljenjem lažnim da preobrati u krv, t.j. i naše nam ga učenje već pokazuje takvim, kakvo je u stvarnosti. Ali neće ono učiniti to piće potpuno nepodobnim za upotrebu, premda mu bez napora pridaje krvavi izgled radi obmane; pa stoga Jevrej pije istinsku vodu, ne obraćajući pažnju na obmanjujući izgled, makar se protivnici i trudili da preokrenu u prividan vid /τὸ εἶδος/. 2.68 Tako je i za lošeizgledni i mnogoglasni rod žaba, te životinje što gamižu i skaču, neprijatne ne samo po izgledu, već i po zlovonjanju kože, uspuzao i u kože i u krevete i u kuhinje Egipćana, ali ne dotičući jevrejski život. Jer telotvorno rađanje greha zaista sačinjava rod žaba, koje se zameću kao u gadeži u nečistom ljudskom srcu.[29] 2.69 Te žabe žive u kućama kod Egipćana koji sliče izboru takve vrste života, pojavljuju im se na trpezi, ne odlaze s kreveta, ulaze među ostave životnih namirnica. 2.70 Jer, kao što ćeš uskoro da shvatiš nečist i neuzdržan život, sasvim od galame i pretnje ravnodušjem, i uz upotrebu nerazumnog u liku povođenja koje se ne pridržava tačnosti ni te ni drugačije prirode, shvatićeš da ko je po prirodi čovek, taj se prema strasti učini životinjom, i time pokazuje taj zemaljski i obuzet lik života, pa ćeš naći uz to znake slične bolesti, ne samo na krevetima, već i na trpezi, i u ostavama, i po celoj kući.

2.71 Takav u svemu izražava svoju razuzdanost, tako da je po zanimanjima, kao što su u kući, svakome lako poznati življenje i neuzdržanog i blagonaravnog čoveka. Kada se na kući razvratnog na vrhu zida nekom umetni-

---

[29] Čovek je `pao u nečist greha` kaže Sv. Grigorije (*De virg*. 12, Vol. 8, 1, p. 299, 28 (MG 46. 372B); te `nosi strasti kao nečist ogrlicu duše` (*De perf*. Vol. 8, 1, p. 212, 2-3 (MG 46.284C). Džon Majendorf smatra relevantnim stanovište koje je zauzeo Hans Merki (H. Merki, Ὁμοίωσις θεῷ *von der platonischen Angleichung am Gott zur Gottähnlichkeit bei Gregor von Nyssa* (Paradosis 7, Freiburg, 1952), p. 117), držeći da se ideja `nečistosti` /βόρβορος/ javlja još kod Plotina (Plotinus, *Enn*. 1.6.5.), mada tvrdi i da je uopšte od Platona (*Phaedo*, 69c; *Repub.* 7, 533d), a pored Plot., *Enn*. 1.6.5, javlja se i na mestima 18.13; 6.7.31. Neki drže da nije i dovoljno filosofičan, nego više moralno verbalističan, ili da sliku o nečisti svinja primenjuje na žabe akcentujući „spontano nastajanje". Valja reći da je uzrok koji pominje sasvim jasan i u skladu sa izlaganjem.

čkom izradom pokaže služenje usplamtelosti strasnog nasladoljublja i sa istim napominje svojstvo bolesti; zato što se u vidu nepodeljenog pogleda strast uliva u dušu, tada je kod uzdržanog uz sve podignuta pažnja i predviđanje, da bi oko sačuvao čistim od strastnih pogleda. 2.72 A i trpeza je takođe čista kod uzdržanog, a puno žaba i mnogih mesa pokazuje se ona kod presvučenih u gadan život. Pogledaš li u njegov izvor, to jest u skrivenost i tajnu njegovog života, tim pre ćeš kod njih nepotrebno pronaći kuću žaba. 2.73 Ako pak istorija pripoveda, da je taj štap kod Egipćana proizveo vrline, neka nas rečeno ne zbunjuje. Jer istorija takođe govori, da je i tiranin /mučitelj/ Bogom raspaljen. Zašto bi bio osuđen onaj, ko bi po nužnosti odozgo dobio žestoko i uporno raspoloženje srca?[30] Poput toga govori negde i božanski Apostol: «I kao što se oni nisu zanimali time da imaju Boga u razumu, to ih je Bog prepustio obrnutom umu, da čine izlišnosti» (Rim. 1,28), razumevajući te po muželožnicima i po sebe obeščašćujućim, nečasnim i neiskazivo raspusničkim prirodama.[31] 2. 74 Pa opet je tako iskazano rečeno u božanskom Pismu, da ipak ne čini Bog da se oni prepuštaju nečasnoj strasti i da ka tome streme. I Faraon se nije razžešćivao po Božijoj volji, i nije po vrlini proizvođen taj žabama uzavreo život. Jer ako bi to bilo po Božijoj volji, tad bi se, bez sumnje, takav prohtev rasprostranio jednako na sve, tako da se ne bi s obzirom na život uviđala razlika između neke vrline i poroka. Ako svako na svoj način koristi život, - jedni da uspevaju u vrlini, a drugi padaju pod porok, tad niko ne bi imao utemeljenja u višim potrebama, ustanovljenim Božijom voljom, menjajući te različitosti u životu, od kojih svaka drži u vlasti prohtev svakog. 2.75 I kao što isti kaže božanski Apostol da onako, kako neko u mislima nije imao Boga, i saznavao je predajući istog Boga u strasti beščašća.

---

[30] „I Gospod učini te otvrdnu srce Faraonovo, i ne posluša ih, kao što beše kazao Gospod Mojsiju" (*Exod.* 9,12); a to se slaže sa kazivanjem Rimljanima Sv. Ap. Pavla: „Jer Pismo govori Faraonu: Baš zato te podigoh da na tebi pokažem silu svoju, i da se razglasi ime moje po svoj zemlji. Tako, dakle, koga hoće pomiluje, a koga hoće otvrdoglavi." (*Rim*. 9.17-18) Na pitanje „zašto onda ukorava", odgovor je da nema prepirke sa Bogom, jer ako On sa velikim strpljenjem podnosi `sasude gnjeva` ljudi da bi objavio `bogatstvo slave svoje na sasudima milosti... po pravdi, izvršiće Gospod brzo riječ svoju na zemlji" i to je postizavanje `pravednosti od vjere` svima. Takvo `otvrdnjavanje srca` Faraonovog razmatrao je i Sv. Irinej (Irenaeus, *Adv. haer*. 4.45), ali i Origen kao više književnu instrumentalizaciju Faraona i Egipćana (*De princ*. 3.1.8-11; *Comm. Rom.* 7.16; *In Ex. hom*. 4.2.), kako bi Gospod usmerio Jevreje i ove prve će da spase u drugoj egzistenciji, dok je to za Sv. Grigorija tu pre sloboda volje kao uzrok njegove tvrdoglavosti (*In Eccl*. 2, Vol. 5, p. 302, 10ff. (MG 44.640B).

[31] "I kako ne mariše da poznaju Boga, predade ih Bog u pokvaren um da čine što je neprilično." (*Rim*., 1, 28), a za zamenjivanje istine Božije lažju, te veće poštovanje i služenje tvari: „Zato ih predade Bog u sramne strasti. Jer i žene njihove pretvoriše prirodno upotrebljavanje u protivprirodno, a isto tako i muškarci ostavivši prirodno upotrebljavanje žena, raspališe se željom svojom jedan na drugoga, muškarci sa muškarcima, čineći sram, primajući na sebi odgovarajuću platu za svoju zabludu." (*Rim*. 1,26-27)

Nego nesaznavanju Boga uzrok postaje isti kao da se poriva uživljavanje u beščastan život. 2.76 Kao kada bi neko rekao da ga je u kanal gurnulo sunce na koje nije pogledao, pa nećemo zaključiti da je svetlo, postavši ljuto gurnulo u rov onog koji nije hteo da ga pogleda, već svako ko osnovano razmišlja, pojmi rečeno tako, da onaj ko ne gleda na sunce i ne koristi se njegovim svetlom, da to samo služi za uzrok padanja u kanal: pa se po tom zakonu razume i apostolska reč, da se oni koji Boga ne razumeju predaju strastima beščašća, a i egipatski tiranin se raspalio pomoću Boga, no ne u tom smislu da je po Božijem izboru u Faraonovu dušu stavio odluku, već u tom, da je to Faraonov prohtev po sklonosti poroku, nerihvatanja reči koja bi ublažila odluku. 2.77 Tako i štap vrline, koji se pojavio kod Egipćana, Jevreja čini čistim od života okupiranog žabama, a život Egipćana pokazuje stradalničkim od takve bolesti. 2.78 Nego bejaše tako, da je Mojsije nad takvima ispružio ruke, i žabe su postale nepojavne. To pak, i sada je moguće uvideti da nastaje. Jer oni koji pružanjem ruku shvataju zakonodavca (shvativši sve što ti kaže zagonetka, a budući da kroz zakonodavca Mojsija može da se sazna istinski zakonodavac, a kroz pružene ruke, one uz krst ispružene ruke), kako su nedugo pre toga živeli nečisti i puni žabljih pomisli, kako bi uskoro okrenuli uvid na onog koji je nad nama ispružio ruke, oslobađajući se od njihove prljajuće saživljenosti, nakon umrtvljivanja i istrebljivanja strasti. 2.79 A oslobodivši se zaista od takve bolesti, po umrtvljivanju gmižućeg kretanja, sećanje na raniji život čini se nekako neumesnim i zlovoljnim, neprijatnim za dušu, po uzroku stida, kako kaže Apostol onima, koji su odstupivši od poročnog života, pristupili vrlini: Kakav ste plod imali tada? Takva dela, kojih se sada i sami stidite (Rim. 6,21)? 2.80 U tom smislu shvati i to, da se od štapa vazduh u očima Egipćana zacrneo, a za Jevreje se obasjao suncem, čime se i potvrđuje poseban temelj od nas kazane misli, da nije nuđena neka sila odozgo koja jedne stavlja da budu u mraku, a druge u svetlu. Suprotno tome mi ljudi kod kuće, u svojoj prirodi i slobodi, imamo uzrok i svetla i tame, čineći time, što sami poželimo. 2.81 Jer po kazivanju istorije, ne prema uzroku nekog zida ili brda, koji bi pregrađivao pogled i zaustavljao zrake, kada su se Jevreji naslađivali u hranjenju svetlom, Egipćani su ostali neosetljivi na taj dar. Tako je svakom prema snazi osvetljenosti života prednamenjena sloboda, ali jedni hodaju u tami kroz uprljanu privlačnost u odnosu na zli /grehovni/ mrak obuzeti, dok se drugi obasjavaju svetlom vrline. 2.82 Ako se pak nakon trodnevnog postradavanja u tami i Egipćani čine učesnicima svetla, brzo ih je neko pobudio od onih koji su ustali /ἀποκατάστασιν/[32] nakon takvih u Nebeskom Kraljevstvu se zamislio za one u paklu /γεέννῃ/ da ovrlinjujući uzvede misao.

[32] „One koji su ustali" Sv. Grigorije bez objašnjavanja uvodi kao „krajnje ispravljene" (večno spašene). Opšte spasenje učio je Origen (*De princ*. 2.10.8; 3.6.3; *C. Cels.* 8.72), a kod Sv. Gri-

Jer ono je najzastirućija tama, kako kaže istorija (Izl. 10,21), i po samom imenu, i po značenju onog, ima veliku srodnost sa tamom neznanja i greha. To se i pojedinačno razrešava, kod Mojsija uz ono što je unapred tom da se misli, pružanjem ruku nad onima u tami.[33] 2.83 A jednako je u skladu s tim moguće razumeti i taj vreli pepeo,[34] koji je kod Egipćana proizvodio bolne rane (Izl. 9,8.9), i pod imenom zagonetne topionice koja kroz pakleni oganj ugrožava i priređuje to samo onima, koji žive slično Egipćanima. 2.84 Ako je neko istinit Izrailićan i sin Avramov, na Avrama sliči po životu, tako što svojim izborom dokazuje tesno srodstvo s izabranim, on se spašava od onog vrelog mučenja. Ali i to, što je po datom i od nas protumačeno, pružanjem Mojsijevih ruku označavaju se i Egipćani sposobni za život, pa nekad može da posluži za lečenje od mučenja i izbavljanje od kazni.

2.85 A što se tiče onih lakih noćnika, koji neprimetnim ugrizima prave bol Egipćanima, o pasjim muvama što se uz ugriz bolesno uvlače u tela, o uništavanju plodova zemlje plugovima, o plamenovima koji padaju s visine sa kamenitim gradom, pa neka se neko i sam potrudi u vezi sa ranijim istraživanjem da ide tim putem, da o svakoj kazni sastavi uzročno poimanje, onako kako je sve to, po ranije rečenom proizveo egipatski prohtev /izbor/, 2.86 što za Egipćane nalaže licima neprijatno Božije pravosuđe. Jer nećemo da preuzmemo ranije kazivanje istorija o kojima smo mislili, da štete nastaju od Boga onima koji su toga dostojni, nego da je svako sam za sebe sazdavarelj tih bičeva, svojim sopstvenim izborom priređujući sebi očekivane brige, kako kaže Apostol obraćajući se jednom od takvih: ali po tvojoj upornosti i neraskajanom srcu, sam sebi skupljaš gnev za dan gneva i otkrivanje pravednog Božijeg suda, Koji će svakom da da po delima njegovim (Rim. 2,5.6). 2.87 Kako od neuređene vrste života u unutrašnjosti ostaje nekakav želudačni sok, i lekaru koji se pomoću umeća izvlači, ne uzima se za krivicu, ako bi i on sam u telu proizveo taj bolesni sok, nego je proizveden neredom u ishrani, a u takva pojavljivanja uvodi lekarska nauka, a to bi bilo i kod onih koji bi govorili da je po Bogu nastalo, da po lošim izborima biva brižno uzdanje, ali bi u skladu s razumom to moglo da se razume tako, da takva stradanja pozajmlju-

---

gorija pojavljuje se takođe (*Or. cat*. 26 and 35 (MG 45.68D-69C; 92C); *De hom. op*. 21 (MG 44.201C); *De an. et res.* (MG 46.88A, 100A-101A, 157-160); *De mort.* (MG 46.524-525). Jedno očišćenje je za njega ipak dovoljno i on ne podrazumeva origenovsku sukcesiju svetova. U komentarima na *Pesmu nad pesmama* /*In Cant.* Vol. 6, p. 469, 4ff.; MG 44.1117D-1120A/ on izražava svoju nadu: „Kada svi ljudi gledaju na istu svrhu željenja i postanu jedno i bez spomena zlog u bilo čemu, Bog će da bude sve u svemu, za one koji misle jedinstvo sa nečim drugim koje je sjedinjeno po učestvovanju u dobru našeg Gospoda Isusa Hrista, za Koga je slava, te sila oduvek i zauvek. Amin."

[33] „A sinovi carstva biće izgnani u tamu najkrajnju; ondje će biti plač i škrgut zuba" /*Mat*., 8. 12/

[34] Exod. 9.8; Matt. 13.42.

ju svoje načelo i uzrok od nas samih. 2.88 Jer za onog koji je bezgrešan nema ni tame, ni crnila, ni gene, ni vatre, niti čega drugog strašnog po imenu i na samoj stvari, kako kazuje i istorija, da za Jevreje nisu postojale kazne za Egipćane. Ako pak u jednom istom mestu postoji zlo, a i nema ga, različitost izbora to i drugo pokazuje u protivrečnosti, pa je jasno da nikakvo zlo ne može da se uspostavi bez našeg izbora. 2.89 Nego ako se uvedemo prema držanju govora koji je obrazovan kroz to da je Mojsije određen prema s njim uzvišenoj vrlini,te da je uskoro dugovremenim potvrđivanjem po ispravnom uzvišenom životu i obasjavanjima odozgo ojačao dušu, smatrajući za sebe da je traćenje da ne bude rukovodilac istoplemenika ka slobodnom životu. 2.90 I došavši do njega, izlaganjem teških stradanja uložio u njih najjaču želju za slobodom, spremajući se da izbavi saplemenike od beda, predao je smrti svakog egipatskog prvenca. A to je činio, uzakonjavajući nam da uništimo početni nastanak zla, jer drugačije se nije mogao izbeći egipatski život. 2.91 I meni se čini da smo dobro učinili, ako tu misao ne ostavimo bez osvrta. Jer ako neko obrati pažnju samo na istoriju, kako onda sačuvati lepo sećanje o prošlosti po njenom kazivanju? Egipćanin postupa nepravedno, i za njega trpi kaznu novorođenče koje se nedavno rodilo, kojem je po nedovršenosti uzrasta nepoznato i razlikovanje dobra i zla, čiji život nema udela ni u poročnoj strast, a on ne zna ni razliku desne i leve ruke, obraćajući pogled samo na hraniteljku, i jedino je kod njega telesno osećanje povređenog – suza; a ako dobije to što priroda želi, izražava zadovoljstvo osmehom. Ako onaj to otačka zla obogaćuje pravično, gde je pravda? Gde je pobožnost? Gde svetost? Gde je Jezekijel koji poziva da grešna duša umire; da sin neće poneti krivice oca, i otac neće poneti krivice sina (Jez. 18,20)? Zašto istorija ozakonjava suprotno reči Pisma? 2.92 Izgleda da bi saglasnije sa rzumom bilo da se držimo smisla koji uzvodi naviše, da bi ako se i dogodilo nešto prednaličeno, verovali da zakonodavac prilikom opisa nastalog izlaže pravilo. Pravilo koje se ovde izlaže je takvo: kada se uz pomoć vrline borimo sa bilo kakvim porokm valja da uništimo od početka u sebi načela zlih dela, jer sa odstranjivanjem načela zajedno s njim smesta se uništava i ono što za njim sledi, 2.93 kako uči Gospod u Jevanđeljima, jedva jasnim rečima kazujući o umrtvljavanju prvenaca egipatskih zala,[35] kada naređuje da se umrtve u sebi pohota i gnev ne bojeći se već ni skrnavljenja, preljube, ni užasa ubistva, zato što i to i ostalo ne biva samo po sebi, ako se rodi gnev ubistvo, i pohota preljubništvo. 2.94 Nakon što ono u zlu nastalo potomstvo pre grehova gradi pohote, i pre ubistva gnev, tad ubijanje prvenca bez sumnje ubija i ono pokolenje koje sledi za prvencem, kao što i onaj ko porazi glavu zmije umrtvljuje i njen celokupan sastav, koji ona za sobom vuče otpozada. Ali to ne može da bude, ako prilikom našeg hoda nije izlivena krv, koja okreće /u begstvo/ svegubitelja. 2.95 I ako

[35] *Mat*. 5.22, 28.

treba tačnije da se razume zaključen smisao o rečenom, tad istorija za razumevanje toga navodi ta i druga, kako ta da se ubijaju prvenci, tako i ta, da je kretanje ograđeno krvlju; jer tamo se uništava prvo ustremljivanje zla, a ovde istinskom ovcom odvraća prvi pohod poroka prema nama. Ne pomišljamo tada da isteramo svegubitelja, kad je on već ušao, ali da u nama ne nikne i samo načelo, postravljamo stražu po zakonu. A kao straža i ograda služi krv ovce da se obeleže grede i stubovi ulaza (Izl. 12,7). 2.96 I time o našoj duši oprirodnjačilo se kroz zagonetke govora /razuma, φυσιολογοῦντος δι' αἰνιγμάτων τοῦ λόγου/, i iznosi spoljašnje obrazovanje, deleći dušu na razumnu, želeću i razdražljivu /logičku, požudnu i srčanu/.[36] Kažu pak i da im je potčinjeno željenje, s obe strane podržavajući saznajnu moć duše, da prosuđivanje budući da je sa obe sile povezano, upravlja njima i od njih dobija snagu, srčanoću /razdražljivošću/ utvrđuje u muškosti, a priželjkivanjem uzvišava do učešća na dobru.[37] 2.97 Kao što bi dakle po tom nacrtu duša ustanovila takvu sudbinu, tvrdo stisuta svojim poimanjima vrline, ona se koristi svakim uzajamnim dejstvom u proizvođenju prelepog, među njima kao prosuđivanje samo po sebi dostavlja održivost nižim silama, a delimično i od njih uzima na isti način. 2.98 Ako pak takvo saodnošenje sila bude pobrkano, i više se učini nižim, s time što sud spadajući do podržke želeće i rzdražljivo raspoloženje postavi iznad sebe, tada svegubitelj ulazi u unutrašnjost, te se njegovom ulasku ne protivi nikakvo protivdejstvo krvi, to jest za one u takvoj raspoloživosti nije saborac verovanje u Hrista. 2.99 Jer za krv je prvo zapoveđeno da se pomaže gornji doksat vrata, a tek zatim se to tiče oba držača. Ali kako neko da odmah namaže vrh, kada vrh i ne nalazi? 2.100 Ako nema oba ta dejstva, i ako se otimanje prvenaca, i izlivanje krvi ne ispunjavaju kod Izrailićana, tad to nije nimalo za divljenje, i ne opvrgavaj uz to predloženu teoriju o istrebljivanju zla, kako se pokazuje da ne odgovara istini. Jer sada smo pod različitošću imena Izrailićanin i Egipćanin razumeli i razliku vrline i poroka. Ako se pak po višem smislu pod imenom Izrailićanina predlaže razumevanje vrlinskog, to će neko da ima osnovanu potrebu da budu oteti ne počeci rođene vrline, već to što bi se rađe uništilo, negoli vaspitavalo. 2.101 Ako smo pravično po Bogu naučeni, da valja ubijati početke egipatskih pokoljenja, da bi zlo oskudevalo umanjujućim istrebljivanjem započinjućih. Takvo

---

[36] Podela delova duše na λογιστικὸν καὶ ἐπιθυμητικὸν καὶ θυμοειδές, dolazi od Platona (Plato, *Repub.* 439d, 588b; *Phaedrus* 246b.), a među hrišćanima prihvatio ju je Kliment Aleksandrijski (Cl. Alexand., *Paed.* 3.1.) Sv. Grigorije koristi i Aristotelovu deobu duše na vegetativnu, čulnu i umnu (*De hom. op*. 8.4f. (MG 44.145C). Na logičku, požudnu i srčanu dušu deli i Origen (Origen, *Sel. Ex*. (MG 12.285A) i Teodor (Theodoret, *Quaest. Ex.* 12.24 (MG 80.252-253A).

[37] Niže sklonosti treba da se okreću ka dobru, tako da miži delovi treba da budu kontrolisani od racionalnih /*De an. et res*. (MG 46. 60D-61C); *De virg*. 18, Vol. 8, 1, pp. 318f. (MG 46.389C-392B); *In inscrip. Ps*. 1.8, Vol. 5, pp. 61-62 (MG 44.477B-C); *De beat.* 2 (MG 44.1216B)./

je razumevanje u skladu i sa istorijom. Jer kroz prolivanje krvi ispunjava se zaštita izraelskih pokoljenja, da bi dobro dospelo do dovršenja, a da bi se dostignuvši dovršenje umnožavao egipatski narod, to je pre usavršavanje u zlu, uništilo. 2.102 Sa tim od nas predloženim tumačenjem sadejstvuje i to, što u sleđenju za time ide u posmatranje takve istorije. Jer kao hrana se za nas naznačava da sarađujemo s telom, iz kog je izlivena krv, i koje na vratima pokazuje da se od nas udaljavaju pogubni Egipćani. 2.103 I spoljašnjost onih što probaju tu hranu pažljivo se predstavlja, zabrinuto, ne kao kod onih koji se vesele na gozbama, kod kojih su ruke slobodne, oblačenje odeće lako, na nogama nema obuće za putovanje; a ovde je sve svemu suprotno, noge su stegnute obućom, pojas steže obučeni hiton do nabora, a u rukama grozni štap za pse. 2.104 U svakom vidu ponuđena im je hrana bez ikakve kuvarske pripreme, kao što se desilo sa brzom pripremom na vatri, i oni koji probaju jedu je brzo, žureći jedan pre dugog, dok se ne pojede sve meso jagnjeta, pokrivajući ono ostalo na kostima, ne dirajući ni ono, što je unutar kostiju, zato što je zabranjeno da se lome kosti tog jagnjeta; a što od tog sledovanja ostaje, uništava se vatrom. 2.105 Iz svega toga je jasno da ovde slovo ukazuje na neki viši smisao, i taj nam zakon ne objašnjava oblik probanja (za slične stvari dovoljan je zakonodavac, priroda, koja je u nas postavila želju za hranom), te naprotiv to označava nešto drugo. Jer šta bi bilo za vrlinu ili porok, otud što je hrana prinesena tako ili drugačije, što je pušten ili stegnut pojas onog koji jede, bose noge ili nadevena obuća, da li je u njegovim rukama štap ili je odložen u stranu? 2.106 Ali očito je da se po sebi pokazuje zagonetnom ta putnička po opremljenosti stiska. Jer upravo zapoveda da se upozna takav život, s tim što kao putnici prolazimo sadašnji život zajedno s rađanjem i neophodnošću pobuđeni na izlazak, za koji valja da imamo i ruke i noge i sve ranije da se opremimo za put. 2.107 Jer da bodlje tog života (a te bodlje bile bi grehovi)[38] ne bi ranjavale bose i nečuvane noge, na njih bi navukli podržavajuću obuću, a to je uzdržan i strog život, koji sam ovladava i otire oštro trnje, te po sebi satirući i otirući bodljikave izrasline i zahvaćene smetnje, te se postavlja uz nepojavno načelo greha uz unutrašnjost. 2.108 Haljina koja je spuštena do nogu i s time ih pokriva, poslužiće kao prepreka onom koji kreće na put sa zaludnošću, a pod haljinom prema vezi pojmova, valja da se razume obilno naslađivanje time što se najviše ceni u tom životu, unekoliko skraćeno razboritim rasuđivanjem,[39] a to je pojas putnika. Da je pojas razboritost (celomudrije), svedoči se tim načinom, po kome se život uzdiže. I štap, koji štiti od

[38] Bodlje su rezultat grehovnosti (Gen. 3.18.), te su za Sv. Grigorija gresi (In inscrip. Ps. 2.15, Vol. 5, p. 165, 4-7 (MG 44.596C); *De beat.* 5 (MG 44.1257A), a i iskušenja (*In Cant*. 4, Vol. 6, p. 115, 11 (MG 44.841C), te demoni (*In Cant.* Vol. 6, 4, p. 114, 19f. (MG 44.841B).

[39] „Pamet" ili „razboritost"" (σωφροσύνη) je važna vrlina kojom se kod Platona, a još i više kod Aristotela, kontrolišu želje ili htenja duše.

zveri, ima značenje nade kojom okrepljujemo dušu u iznemoglostima, te od sebe udaljavamo ono što ožalošćuje. 2.109 Iz vatre koja nam je predložena datošću (Izl. 12,8) kazujem tu toplu i raspaljenu veru koju primamo bez usporenosti i koju oprobav, koliko je prineto onima koji od prve jedu, sve je skriveno u tim tvrdim i nerazloženim poimanjima, te kažem da ostaju bez prosuđivanja i razaznavanja, puštajući takvu hranu u vatru. 2.110 Za objašnjenje ovih tumačenja reći ćemo to, da te božanske zapovesti, čiji je smisao i na prvi pogled lako pojmiv, da valja da se ne ispoljava lenjivo i pod prinudom, već poput halapljivog sa željom da se zasiti predloženim, da bi nam ta hrana poslužila za zdravlje. A takva su poimanja skrivena; na primer, šta je suština Božija?, šta je bilo pre stvaranja?, šta je bilo van pojava?, kakva je nužnost za nastalo?; kao i slično, čijim se ispitivanjem zanima obradom uzdizanja, o čemu se ne mora istraživati nego takva saznanja prepustiti Svetom Duhu, koji po rečima Apostola, ispituje dubine Božije (1 Kor. 2,10). 2.111 Jer da se u Pismu meso Duha mnogo puta spominje i imenuje vatrom, to je poznato svakom ko je Pismo izučavao. Prema takvoj misli vodi nas i stanovište premudrosti, da ono što prevazlazi snage ne treba ispitivati (Sir. 3,21), t. j. ne lomi kosti reči, jer nema za tebe koristi u skrivenom. 2.112 Tako je Mojsije izbacio narod iz Egipta. I svako ko ide za stopama Mojsijevim na taj će način da oslobodi od egipatske tiranije sve, koje rukovodi sama njegova reč. I svi koji po tragovima Mojsijevim prate na taj način, u svemu bi bili slobodni od egipatske tiranije kako govor protumačuje. 2.113 Treba pak, mislim, da sledujući vođi za vrlinama, da ne budu oskudni u egipatskom bogatstvu niti od inoplemenih dragocenosti, nego uzevši od protivnika svo vlasništvo treba da se to ima kod sebe, kao što je to Mojsije po zapovesti učinio narodu. Neće odobriti rešenja zakonodavca onaj ko na prvi pogled pojmi to tako, da premda je Mojsije rekao onima koji su davali na zajam da se liše vlasništva, tako bi se učinio nastavljačem nepravdi. Ali niko i ne kaže, da je zakonodavac stvarno izdao takav ukaz, imajući u vidu zakone koji su usledili, koji rešeno sprečavaju svaku štetu bližnjem, makar se to njima i činilo pravednim, da su Izrailićani tim primislima uzeli od Egipćana zaslužnu platu.[40] 2.114 Jer greška nije

[40] Uz motiv zelenaštva kod Sv. Grigorija kome je posvetio i posebno razmatranje, to je akcentovano i ranije (Cl. Alexand., *Strom*. 1.23.157; Irenaeus, *Adv. haer*. 4.46; Tertullian, *Adv. Marc.* 4.24.4.) Filonovo je mišljenje da: ὁποῖον εἰκὸς ἦν τοὺς ἐλευ1.141 θέρους καὶ μὴ ἀμνήμονας ὧν ἐπεβουλεύθησαν ἀδίκως. πολλὴν γὰρ λείαν ἐκφορήσαντες τὴν μὲν αὐτοὶ διεκόμιζον ἐπηχθισμένοι, τὴν δὲ τοῖς ὑποζυγίοις ἐπέθεσαν, οὐ διὰ φιλοχρηματίαν ἤ, ὡς ἄν τις κατηγορῶν εἴποι, τὴν τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίαν-πόθεν; -ἀλλὰ πρῶτον μὲν ὧν παρὰ πάντα τὸν χρόνον ὑπηρέτησαν ἀναγκαῖον μισθὸν κομιζόμενοι, εἶτα δὲ ὑπὲρ ὧν κατεδουλώθησαν ἐν ἐλάττοσι καὶ οὐχὶ τοῖς ἴσοις ἀντιλυποῦντες: ποῦ γάρ ἐσθ᾽ ὅμοιον ζημία χρημάτων καὶ στέρησις ἐλευθερίας, ὑπὲρ ἧς οὐ μόνον προϊέσθαι τὰς οὐσίας οἱ νοῦν ἔχοντες

manja, ako takav prikaz nije očišćen od grešaka i obmana. Ko uzima bilo šta i opet ne vraća zajmodavcu, ako je to strano, postupa nepravedno kao onaj koji je uskratio vlasništvo. Ako pak ovlada i svojim, ali obmanuvši zajmodavca nadom da će mu vratiti, tada će bez sumnje da bude nazvan obmanjivačem. 2.115 Dakako da se najviši govor koji se usklađuje priručno s razumom, spušta do onih koji slede i koji učestvuju u slobodnom životu preko vrlina, te su spolja su od bogatog obrazovanja, kojim se po veri inoplemeni ukrašavaju. Jer etičku i fizičku filosofiju, geometriju i astronomiju, te logičke stvari, te svekoliko što se van Crkve neguje, nastavnik za vrline nalaže, imajući u vidu uzimanje zajma kod bogatih slično onom u Egiptu, da se čuva po sebi, da bi se upotrebilo na delu za vremena, kada valja da se hram božanske tajanstvenosti ukrasi logičnim bogatstvom.[41] 2.116 Tako prikupivši toliko bogatstvo, svaki od sebe prinosi onoliko Mojsiju, koji se potrudio oko skinije viđenja, udelivši je za ustrojavanje svetinje. To se, kako je moguće videti, čini i sada. Mnogi spoljašnju učenost, kao neki dar, prinose Crkvi Božijoj. Takav je bio i veliki Vasilije, koji je u mladosti predivno prikupio egipatsko bogatstvo, prinevši ga Bogu na dar, te takvim bogatstvom ukrasio istinsku skiniju Crkve. 2.117 Ali potrebno je da se vratimo onome, od čega smo i krenuli, da oni koji su skrenuli pogled na vrlinu i u životu slede zakonodavca, kada napuštaju granice egipatske vlasti, sprovode neka pridružena iskušenja, koja zahtevaju trud, strahovanja i krajnje opasnosti, sa kojima dolazi i nova bojazan razuma kod onih koji se još nisu utvrdili u veri da upadaju u bezverje. Nego ako je Mojsije ili neko od njemu sličnih vođa naroda, on će da suprostavi strahu savet, bodreći zastrašeni razum nadom u božansko sapoborništvo. 2.118 Upravo to ne bi bilo, ako srce predstojatelja ne bi kazivalo prema Bogu. Jer od mnogih postavljenih u takvo predstojanje zabave se samo pojavama, a da bi ono bilo u dobrom stanju; a o prosuđivanju koje je vidljivo samo Bogu, slabašan postaje govor. Tako nije bilo kod Mojsija, u čemu je on zapovedao Izrailićanima da imaju blage duše, ne upućujući nikakav glas prema Bogu prema pojavi, a time vapi, kako o tome Sam Bog svedoči, mislim, učeći tom rečju i sve nas, da je blagozvučan i da ne dopire do Božijeg sluha onaj glas koji vapi izdavan s naporom, već od čiste savesti otposlana smišljenost (odlučenost) /ἀλλ᾽ ἡ ἀπὸ καθαρᾶς συνειδήσεως ἀναπεμπομένη ἐνθύμησις/. 2.119

ἀλλὰ καὶ ἀποθνήσκειν 1.142 ἐθέλουσιν; (Philo, *Vit. Mos*. 1.141) /"koliko to beše ličilo na slobodne i zaboravne koji nepravično donose odluke. Jer mnoge zablude noseći koje su sami prikupljali pod prinudama slažući, koja beše od gomilanja vrednosti, kako bi neki obeležavali u kazivanju, od drugačijeg priželjkivanja – žudnje; – nego prvo poput svega u vremenu kao nužno kamatu dodavali, ili pak preko porobljavanja po manjem i ne prema snazi da preokrenu: jer gde ima sličnih pozajmljivanja dobara i lišavanja slobode, preko koje se ne predupređuje samo suština, za one koji uma imaju, nego /pokazuje da/ priželjkuju da se umre.„

[41] Slično kod Sv. Klimenta /Cl. Alexandr., *Strom*. 1.3/, gde se kultura egipćana (Hagar) vidi kao sekularna.

A ko je takav, tome se za borbe oko zakona brat pokazuje mali, pa je onaj brat ko po Božijoj volji susretne Mojsija koji ide Egipćanima, kog je ovaj govor predstavio u činu anđela. Naprotiv za toga biva pojava više prirode, koja se otkriva u tolikoj meri, u kojoj može da se smesti primajuća priroda. Da je tada tako i bilo, to čujemo iz istorije, te da tako uvek biva, doznajemo logosnom teorijom (umnim sagledavanjem). 2.120 Jer kada neko pobegne od egipatskog cara, a još se u njegovim granicama pribojava proboja iskušenja, tada mu vođa pokazuje neočekivano spasenje odozgo, kako bi ono što ga okružuje svojom neprijateljskom silom nužno činilo za njega prohodno more, 2.121 ka kome vodi vođa koji je oblak: jer to je ime vođi, koje je za one koji su ranije postojali bilo prihvaćeno u značenju blagodati Svetog Duha /τοῦ ἁγίου Πνεύματος μετελήφθη χάριν/, a tad se sa takvim vođom izvršava putovođstvo onih dostojnih dobra, onih što slede razdvajanje voda, od samog vođetvorećeg kroz isto putovanje vladara, putem kojeg nastaje pouzdana sloboda, uz one što nasrću na robove što su se pojavili po vodama.[42] To pak što je taj čuo ne bi prenebregao prema tajni voda, u kojoj se taj nakon svevojnog odurnog napada sam obesnažio, i ratnu vojsku potopio vodama. 2.122 Jer ko ne vidi da je egipatska vojska mnogovrsnost duševnih strasti, koje porobljavaju čoveka? Ono su konji, to su kočije i kočijaši na njima, strelci i praćkari i oklopnici, i ostala gomila u odvratnom poretku. Jer šta bi ko razlikovao kazujući za razdražujuće pomisli ili za težnje užicima, boli, i mnoštvo pobuda spomenute vojske? Kamen bačen od praćkara je brbljivost i koplje izbačeno što oštricom zaseca je razdražena pobuda, a povodom strasti naslade na konje se misli, koji sa nezaustavljivim porivom vuku za sobom kočiju 2.123 i trojicu od posade u njoj, koje istorija imenuje tristatima; misleći na tu trojicu koji su svugde nošeni kolima, prethodno nas učeći tajanstvenom značenju držača i rude, sa kojim se shvata trostruka podela duše, vodeći prema razumnom, priželjkujućem i srčanom /razdražljivom/ vođenju misli.[43] 2.124 Dakle to sve i koliko je od tih jednoplemenih zajedno sa povedenima za rđavošću, da se obruši na Izrailićane pada u vodu; a otad je priroda vode, pod vođstvom vere u štap i obasjavajući oblak, postala životvornom za one koji vodi pribegavaju i usmrujućom za gonitelje. 2.125 Prema takve kroz to vaspitava istorija, kakav valja da se bude po onima što prolaze kroz vodu, da ne budu oni što privlače vojnike koji se suprostavljaju nakon što iz vode izađu. Jer ako sa nekima izađe i neprijatelj, tada i nakon vode on ostaje u ropstvu, izvukavši živog muči-

[42] „A neću da ne znate, braćo, da oci naši svi pod oblakom bijahu, i svi kroz more prođoše. I svi se u Mojseja krstiše u oblaku i moru; I svi isto jelo duhovno jedoše; jer pijhu od duhovne stijene koja ih je slijedila, a stijena bješe Hristos." /Sv. Ap. Pavle, 1Kor., 10, 1-4/

[43] Platonička podela duše koja je imala široku primenu u objašnjavanju starozavetnih tema, i gde je platonski uticaj u vezi sa etičkim sadržajima imao prvenstvo (Philo, *De agr.* 16.73; *De mig. Abrah*. 11.62; Cl. Alexandr., *Strom*. 5.8; Origen, *In Ex. hom*. 6.2.)

telja, kog nije potopio u dubine. A sa time, da bi se nekom objasnilo ovo tumačenje, sasvim ga razotkrivši, označava se da sve što prolazi kroz tajnu vode u krštenju valja da umrtvimo u vodi kao svako polazište zala, kao što su prekomernost, neprilične želje, nepristojne misli, strast nadutosti i nametljivosti /τὸν τῦφον καὶ τὴν ὑπερηφανίαν πάθος/, nalete razdražljivosti, gnev, ljutnju, ogovaranja, zavisti i sve slično, premda strasti na neki način obično slede ljudsku prirodu, pa valja da se umrtve u vodi, a tako i najporočnija kretanja misli i ono što im usleđuje, 2.126 kao što je na tajni Pashe (jer to je ime te svetosti, krv sa kojom se za onog koji služi postaje po smrt korisnim); kao što se i onaj onde od hleba beskvasnog naziva da jede Pashu (beskvasno bi pak bilo pripremljeno bez primese uzetog kvasca), i time pomaže da se shvati zakon da niko ne meša preostala zla sa izlazećim ostatkom života, nego da prema svojstvenim načelima nakon toga započinje život; pa tako to treba i ovde u spasonosnom krštenju, kao u nekakvoj dubini utopivši svaku egipatsku masku, to jest svaki vid greha, da bi sami proizašli ne uvlačeći u život ništa inoplemensko. Jer to je ono što smo čuli iz istorije, koja kaže da se u jednoj i istoj vodi po životu i smrti razlikuju neprijateljsko i prijateljsko, pa se neprijateljsko uništava, a prijateljsko oživotvorava. 2.127 Kao što oni od mnogih koji su primili tajanstveno krštenje po neznanju zakonskih propisa, po životu koji prethodi kvascu poroka umese ga sa životom po krštenju; i nakon toga kao što su prešli vodu, svojim postupcima zajedno sa sobom iznose i egipatsku vojsku kao živu. 2.128 Jer svako ko se pre dara krštenja obogatio otimanjem i nepravdom, ili kletvoprestupom poprimio nešto u vladanju, ili preljubnički živeo sa ženom, ili se u životu odvažavao na nešto drugačije nedopustivo, te misli da i posle kupelji produžava sa nasladom koju je dobio ranije, slobodan od ropstva grehu, kao da ne opaža da je sam rđavostima pokoren od prepredenog gospodara. 2.129 Jer taj gospodar je svirep i nepostojan kad nepotrebne strasti pomislima dodeljuje ljudima, što poput bičeva trza u zadovoljstva. Drugi takav gospodar je lakomost, koja ne da spokoja onom koji joj služi, koji što više radi, uslužujući preteranim kazivanjem gospodare i dobijajući po njegovim željama, s time se uvek nadaje na veliki trud. I sve drugo, što se čini radi greha, pripada broju mučitelja i posednika; pa ako im neko služi, to da bi prešao kroz vodu, po mom shvatanju, još nije ni dirnuo vodu tajanstvenosti, kojoj je svojstveno da istrebljuje prepredene tirane. 2.130 Ali obratimo se opet onom što proističe iz govora. Jer ko je prešao ono što je od nas mišljeno, i u njemu video mrtve tih umopredstavljenih Egipćana, taj ne samo da okreće poglede ka Mojsiju, tome žezlonoscu vrline, nego pre svega veruje Bogu, kako kaže pripovedna reč, da se pokorava i njegovom ugodniku Mojsiju (Izl. 14,31), što kao što vidimo biva i sada sa onima koji su istinski prešli vodu, što su se sami predali Bogu, povinujući se i pokoravajući, služeći Bogu u sveštenstvu, kako kaže Apostol (Jevr. 13,17). 2.131 Put kroz more se tri dana predaje, te na onom nekom mestu gde se nalazi bora-

vak, gde se nađena voda isprva pokazuje neprijatnom za piće kao da je nakisela. Ali uneto drvo učinilo ju je prijatnom za one koji su žedni da se napiju. 2.132 Ovo govorenje je saobrazno sa hodom dela. Onom koji je ostavio egipatske naslade, kojim se služio do prelaska preko mora, život udaljen od zadovoljstava čini se ispočetka teškim i neprijatnim, ali ako se u vodu stavi drvo, to jest ako neko prihvati tajnu uskrsnuća kome je načelo položeno za drvo (slušajući o drvetu, na kraju ćeš razumeti krst),[44] tad svaka slast, koja ispunjava čulo zadovoljstvom, tada se čini slađom i sličnijom vrlinskom životu, zaslađena nadom za budućnost. 2.133 Spustivši se do odmorišta na putu, ukrašenog feničkim drvećem i izvorima, odmarao je iscrpljene putnike. Onde je dvanaest vodenih izvora, koji teku čistom i slatkom strujom, te sedamdeset veličanstvenih feničkih drveta, senolisnih, koji su godinama dostigla visok rast. Šta tu nalazimo, prema sledujućem poretku istorije? To da nas tajna drveća, sa kojom se voda vrline čini poželjnom za žedne, privodi do dvanaest izvora i sedamdeset feničkih drveća, to jest do jevanđeljskog učenja, 2.134 u kojem kao dvanaest izvora služe Apostoli, a taj je broj na dobrobit svih izabrao Gospod i sačinio, da se kroz njih izliva reč, kao što je i jedan od Proroka nagoveštavao o blagodati koja se izliva od Apostola, kada kaže: među skupljenima blagoslovite Boga Gospoda, vi od izvora Izrailja (Ps. 67,27), a sedamdeset feničkih drveta pak neka budu osim dvanaest učenika postavljeni Apostoli za čitavu vaseljenu, a kojih je brojem bilo toliko, koliko je po kazivanju istorije, bilo i feničkog drveća.[45] 2.135 Nego onima koji putuju, mislim, pripada prolazak kroz govor, kroz manje, kako je pristavljeno, da lakše oni od trudoljubivih proizvedu posmatranje preostalih predmetnosti. Vrline bi bile pridružene, u kojima narod koji sledi stub oblaka koji predvodi, zaustavlja se i umiruje. One u sredini povevši prevede govorom, napominjem i čudotvorstvo kod kamena, čija se uporna i tvrda priroda postala pićem za žedne, te prema protivličenju mekoće vode razrešila. 2.136 Nego nikakav napor ne treba da se prema uzvodećoj teoriji prispodobljava istorijski sled. Jer ko je Egipćanina ostavio mrtvim u vodi, sam se nasladio drvetom, napojen je apostolskim izvorima i uspokojio se pod senkom feničkog drveća, a taj se čini sposobnim da primi Samog Boga. Jer kamen, kako kaže Apostol, jeste Hristos (1 Kor. 10,4), suv i uporan za neverujuće, a koliko brzo neko priloži štap vere, čin se upodobljivim za žedne i tekuće za one koji Ga primaju: Ja i Otac Moj,

---

[44] Drva (koja posvećuju vodu), kao vodena proleća u obličju krsta vidi Justin Filosof (Justin, *Dial.* 86), a kršteno tumačenje vode kod Sv. Grigorija u *Adv. eos qui diff. bapt*. (MG 46.420D) Origen napominje vrednost zakona, ali za Hristovo drvo kaže da ono pokazuje kako da se On razume i učini bližim (Origen, *In Ex. hom*. 7.1-2).

[45] Philo, *Vit. Mos*. 1.188: "i tako su oni došli do drugog odmorišta, dobro opskrbljenog vodom, i zaklonjenog drvećem, nazvanog Aileim, navodnjavanog sa dvanaest izvora, pored kog su bila snažna debla drveća palmi oko sedamdeset, vidljiv znak Božijeg kazivanja čitavom narodu, te svima koji su obdareni jasno videćim umom."

kaže On, doći ćemo i obitelj ćemo kod njega načiniti (Jn. 14,23). 2.137 Ne treba da bude ostavljeno bez posebnog posmatranja ni to, da u prelasku kroz more posle toga i slatke vode za vrlinske putnike, nakon prijatnog prebivanja uz izvore i feničko drveće, kao i nakon pijenja iz kamena, tada da je sasvim postalo prihvatljivo hodanje po egipatskim putevima. I kad je na taj način kod njih ponestalo ikakve inoplemenske hrane, uzete iu Egipta, odozgo je potekla hrana, koja je ujedno jednolična i raznolika, ali je raznovrsnost imala po kakvoći, čineći se za svakog odgovarajući vrsti njegovih želja. 2.138 Čemu se ovde učimo? Tome, kolikim očišćavajućim sredstvima čovek valja da se čisti od egipatskog i inonarodnog života, da bi se spremište svoje duše učinilo praznim od svake grešne hrane, kakvu priređuju Egipćani, a zatim već čistom dušom u sebe primati odozgo silazeću hranu, koja nam nije proizrasla sejanjem uz pomoć poljoprivrede, već koja je gotov, neposejan i nepreoran hleb, koji je sišao s visine, nalazimo na zemlji. 2.139 Misleći sve i istinito to brašno (Jn. 6,55) prema zagonetnom smislu istorije, a otuda i to što hleb silazi s nebesa da nije nešto netelesno. Jer kako bi netelesno bilo hrana za telo? A netelesno, bez sumnje, nije telo. Telo pak tog hleba nije izradilo ni oranje, ni sejanje, nego otajući takvom kakva je zemlja, pokazuje se kao ispunjenje te božanske hrane, kojom se pričešćuju halapljivi, prethodno naučeni sa tim čudotvorstvom misteriji Djeve.[46] 2.140 Taj nerukotvoreni hleb nekako je i reč, koja u raznovrsnosti osobina menja svoju silu prema odgovarajućoj sposobnosti onih koji jedu; jer ne samo da može da bude hleb, već postaje i mleko, i meso, i voće i sve, šta god da je poželjno i prirodnog zahtevano u hranu, kako uči predlažući i nama i svojim učenicima takvu trpezu, božanski Apostol Pavle, koji je reč svoju okrenuo ka daleko savršenijima za tvrdu i mesnu hranu, te za iznemogle na zemlji, a i za detinji uzrast kao mleko (1 Kor. 3,2). 2.141 A ta čuda koja o toj hrani pripoveda istorija, služe kao lekcije za vrlinski život. Jer ona govori da se za sve preporučivala ista porcija hrane, ne po razlici snage okupljenih, nije prevazilazila iznad potreba, a nije bilo ni nedostatka (Izl. 16,18). A to po mom rasuđivanju jeste savet, koji se uopšte predlaže svima, što dobija materijalna sredstva za podršku životu, ne prelazeći odredbu potrebe, ali je dobro da se zna da je u delu ispitivanja za sve jedna mera, dnevno sledovanje. 2.142 Ako se prigotovljava za mnogo puta više trebovanja, utrobi nije svojstveno da prekoračuje svoju svojstvenu meru, i ona se ne širi po meri viška sledovanja; ali kako kazuje istorija kod tog koji je prikupljao mnogo nije bilo izlišnog, zato što nigde nije mogao da se odloži višak, i kod onog kod koga je bilo malo, nije bilo nedostatka: svako je prikupljao koliko da pojede (Izl. 16,18) (zato što je potreba zadovoljavana srazmerno sa nađenim). 2.143 A kod tih što preteklo skrivaju, radom creva višak se

[46] Origen je tumačio manu kao reč Božiju (*In Ex. hom*. 7.5), a Sv. Grigorije tu vidi lik utelovljenja reči rođene od Djeve.

preobraća, pa govor tih na neki način gromko vapi prekomernima, koji svi uzdržani preko potrebe po tom prekomernom priželjkivanju za sledeći dan, to jest za očekivan život, radi skrivanja toga čine se stomacima. Ali ko o takvoj utrobi sluša, taj će na kraju da shvati to o utrobi neumirućeg, kome život upreže prekomernost. 2.144 A to što je samo odloženo za subotu ostajalo je celo, nepodvrgnuto nikakvom prljanju, u sebi pretpostavlja takav nekakav savet, da je tada korisno za tebe nekakav takav prekomeran izbor, kada skupljeno ne trpi prljanje; a tada je za nas korisno delanje kada prođe petak tog života, nakon smrti budemo u bedi: jer dan koji prethodi suboti jeste i imenuje se kao priprema za subotu, a to je sadašnji život, u kome se pripremamo za život pretstojeći.[47] U njemu se ne završava ni jedno od dela, 2. 145 koja su nam sad dozvoljena, ni zemljoradnja, ni trgovina, ni vojna služba, niti išta drugo, koje nas ovde ostavlja u zaboravu, čak i sasvim na ničem, ali živeći u savršenom pokoju od takvih dela, tamo ćemo da skupljamo plodove semenja sadašnjeg dobrog života, a senoviti i pogubni su, ako ih takvim čini delanje u ovom životu. Jer kazano je da onaj koji seje u svoju plot, požnjeće od ploti propadive, 2.146 a onaj koji seje duh, od duha će požnjeti život večni (Gal. 6,8). Ali jedno završavanje prema boljem u pravom smislu, imenuje se petak: zašto se on postavlja kao zakon, a odlaganje u njega je nepropadivo. Ali razumevanje u suprotnom smislu valjalo bi da se ne imenuje petkom, već preokretom petka. Stoga je petak samo jedan, koji služi za pripremu, kako za ljude ozakonjava istorija, a o suprotnom smislu može se shvatati samo ućutavši. 2.147 Ponekad se u vojničkim katalozima pre obraća pažnja na pritezanje vojnog vođstva, a zatim daje znak da se izađe u boj, a na taj su način i vojnici vrli, prihvativši da ponesu tajanstveno sledovanje, a zatim već počinju pokretanje borbe sa inoplemenima, imajući za predvodnika u bici Mojsijevog sledbenika Isusa. 2.148 Gledaš li kako reč ide usleđujući? Kada je čovek ugnjetavan prepredenom tiranijom još nemoćan, ne mrzi sam po sebi neprijatelja, jer nije u snazi, ali se drugi bori za nemoćne, te nanosi neprijatelju udar za udarom. Kada se oslobodi od ropstva nadvladalog, naslađuje se drvetom, smiruje od napora u pristaništu po feničanskim drvećem, saznaje tajnu kamena i opšti sa nebeskom hranom; tada pak ne mrzi neprijatelja tuđom rukom, nego kao da je izašao iz detinjastog uzrasta, i dostigao procvat mladosti, sam stupa u borbu s protivnikom, imajući za komandanta ne Mojsija, slugu Božijeg, već Samog Boga, kod Kojeg je Mojsije bio služitelj. Jer koji je otpočetka davao

[47] Kontrast sa šest dana koji su sadašnji život prema Šabatu (Sabbath) kao večnom životu, potiče od Origena (Origen, *In Ex. hom*. 7.5-6), a Sv. Irinej nas izveštava da je to staro viđenje (Irenaeus, *Adv. haer.* 4.27.1). Kod Sv. Grigorija postoji i mišljenje da su sedam dana ustrojeni po meri vremena ovog života, te da je `osmi dan` onakav kakvim će svet da postane (*In inscrip.* Ps. 2.5, Vol. 5, p. 83, 21—84, 13 (MG 44.504D505A); *In sex*. *Ps*. Vol. 5, 188, 14—189, 29 (MG 44.609B-612A). I Nikolaj Berđajev je napisao „Čoveka osmog dana" verovatno rukovođen tom idejom.

za lik i senku brinući za zakon, ne ostaje ratoboran u istinskim borbama, a vojuje punoća zakona i Mojsijevo nasleđe, prednaveščavajući istoimenošću tadašnjeg vojnika. 2.149 A narod, ako vidi ruke zaknodavca uzdignutim, u bici se nadbija sa neprijateljem; a ako ih vidi opuštenim, ustupa pred neprijateljem. I delo Mojsijevih ruku označava pogled na zakon sa najuzvišenijim poimanjem, a priklanjanje zemlji kao niskoj, je puzanje po zemlji, tumačenje i rad na zakonu po njegovom slovu. 2.150 Spuštene Mojsijeve ruke pridržava sveštenik, koristeći sadejstvo koje mu je po rodu blisko. I to nije u vezi s razmotrenim, zato što istinsko sveštenstvo, prema uzroku sjedinjavanja Božije reči s njim, težnju jevrejskog smisla do zemlje uniženog dejstva zakona ponovo uzdiže u visinu, te zakon koji pada podupire kamenom, da bi ustajući u liku uzdiglih ruku, pokazao gledajućima svoj cilj. 2.151 Jer zaista oni koji su sposobni da tu u zakonu prema krstu teoretiše tajna. Otud kaže Jevanđelje da se ni jedna jota ili ni jedna crta ne oduzima iz zakona (Mt. 5,18) značeći u rečenom dve crte, jednu popreko i drugu s vrha naniže, po kojima se crta lik krsta, što je tada bilo vidljivo i Mojsiju, koji se ovde razumeva umesto zakona, i za one koji na njega gledaju služi za uzrok tropara i pobede. 2.152 Opet nekim usleđujućim dizanjem reč rukovodi našom mišlju do visine vrline. Jer ko se u snazi okrepio hranom, tu je snagu pokazao u borbi s protivnicima i pokazao se pobednikom nad suprostavljenima, a taj je poveo tada prema onom tajnom bogoznanju. A tome nas uči reč u čemu i koliko valja da uspemo u životu, da bi se zatim osmelili da mišlju pristupimo gori bogoznanja, čujemo glas truba, uđemo u primrak, gde je Sam Bog i na tablici ispišemo božanska pismena, pa ako se ona ona otiru po bilo kom grešenju, ponovo Bogu da pomenemo rukama istesane tablice, te da bi na njih božanskim prstom bila nacrtana pismena. 2.153 Bolje bi bilo u sledu poretka same istorije upriličiti njen smisao za više razumevanje. Jer posle toga ako neko gleda na Mojsija i na oblak koji oba vode one koji idu stazom vrline, (i Mojsije bi uz to delimično prijavljivao zakone, a oblak bio predvodnik u zakone), umom dostigavši čistotu, u prolasku kroz vodu, uništiv i odvojivši od sebe inoplemenika, proba meru, to jest život udaljen od zadovoljstava, koja se u prvi mah pokazuje gorkom i opirućem onom koji proba, a kod onih što su prihvatili drvo proizvodi slastan osećaj, a zatim se nasladivši krasotama jevanđeljskog feničkog drveća i izvora, ispunjava se živom vodom, koja je kamen, primivši u sebe nebeski hleb, i pokazavši svoju hrabrost nad inoplemenicima, uz šta za uzrok pobede služi dizanje ruku zakonodavca, koje same pokazuju tajnu krsta: e tada se on uzvodi do pretpostavljene prirode posmatranja. 2.154 Na putu ka takvom znanju za njega ne biva samo čistota tela, koje je čišćeno nekakvim škropljenjima, već i odeće, natopljene u vodi protiv svake nečistoće. A to znači da za onog koji namerava da pristupi posmatranju svega postojećeg /τὸν μέλλοντα προσβαίνειν τῇ τῶν ὄντων θεωρίᾳ/, valja da se očisti u svemu, da bude čist i neoskrvljen po duši i po telu, umivši sa sebe nečistotu

odgovarajuće duši i telu, da bi mogli da se pokažemo čistim pred Onim, Koji vidi skriveno, i da bi dobrodolično u pojavama bilo odgovarajuće unutrašnjem raspoloženju duše. 2.155 Radi toga pre uzlaska na goru po Božijoj zapovesti, peru se rize (Izl. 19,10), i rizama se tumačeći označava dobrodolična opremljenost života. Jer niko ne kaže da ta čulna nečistoća riza za one koji uzlaze Bogu biva pretpostavka za sav uspon; suprotno tome mislim da se rizama predivno imenuje sva opremljenost u životnim zanimanjima. 2.156 Ispravivši to, i što je moguće dalje, oterav sa gore stado nerazumnih, čovek zatim pristupa usponu do visokih poimanja. A što se ničem nerazumnom ne dozvoljava da se pojavi na gori, to po mojoj pretpostavci znači, da se u posmatranju predstavljenog umom prevazilazi znanje, dostavljano čulom. Jer prirodi nerazumnih svojstveno da se dvojno rasprostre prema jednom čulu bez učešća uma, te da njima rukovodi gledanje, a neretko i sluh dovodi do težnje prema nečemu, te sve drugo, od čega se čulno pobuđuje na delatnost, to ima veliku snagu kod nerazumnih. 2.157 Posmatranje Boga se ne zbiva prema pojavama, i ne po slušnom, te se ne obuhvata ničim od uobičajenih poimanja, jer Njega nije videlo oko i čulo uho, i to nije nešto što obično dolazi na srce čoveku (1 Kor. 2,9). Nego treba sa namerom pristupiti razumevanju uzvišenog, valja da se očisti svoja priroda od svakog čulnog i nerazumnog kretanja, umivši um od svakog mnenja sastavljenog po nekakvoj pretpostavci, te odvojivši se od sviklog sabesedništva sa svojom sažiteljnicom, to jest s čulnošću (ona je poput supruge i sažiteljnice s našom prirodom), te kada neko postane čist od svega toga, tada se već osmelio da pristupi gori. 2.158 Jer gora je kao istinska prepona i neprisupačno bogoslovlje,[48] i njegovim podnožjem jedva prolazi /nastrada - ὁ πολὺς λεὼς τῆς ὑπωρείας φθάνει/ najveći deo ljudi. Ako bi Mojsije bio takav, postao bi kao i mnogi što uzlaze, slušajući u sluhu zvuke trube, koje prema tačnom kazivanju istorije,[49] koje u meri uzašlosti bivaju sve jači (Izl. 19,19). Jer istinska truba po pripovesti o Božijoj priodi poražava sluh, uveliko otkrivajući odjednom, ali dostiže više i važnije do sluha na kraju. 2.159 Zakon i Proroci rastrubili su o božanskoj tajni domostroja[50] za čoveka, ali su prvi glasovi za to bili slabi, da bi se stiglo do nepokornog slu-

[48] θεολογία ovde označava posmatranje /sozercanie/ božanskih stvari, te označava najviši stepen posmatračkog uspona. Verner Jeger je davno napomenuo kako: „Istorija grčke filozofske teologije jeste istorija njihovog racionalnog pristupa prirodi same stvarnosti u njenim uzastopnim fazama." /*Teologija ranih grčkih filozofa*, Gilfordova predavanja 1936., Beograd: JP Službeni glasnik, 2007., prev. B. Gligorić, str. 7/ Umni pristup koji oblikuje poimanje sledio je sv. Grigorije oslanjajući se na najbolja uputstva jelinske „filosofske teologije", sa očiglednm preferisanjem Platonovih sklonosti.

[49] Exod. 19.19. Ovde je pojam logos iizjednačen sa istorijom.

[50] Οἰκονομία, domostroj, je reč koja se upotrebljava sinonimno sa utelovljenjem logosa, a kod Sv. Grigorija se javlja u katihetskim besedama (takođe u *Ep*. 3, Vol. 8, 2, p. 25, 23 (MG 46.1021C).

ha, pa otud otežali sluh Jevreja nije prihvatio glas trube. Ali tokom vremena trube su, kako kaže Pismo, učinjene daleko jačim, jer su poslednji zvuci proizvedeni od jevanđeljske propovedi dospeli do sluha. Tako je Duh na kraju jače zvučao u svojim oruđima, i sluh je postao daleko napregnutiji. Oruđa koja su proizvodila neki duhovni zvuk bili su Proroci i Apostoli, od kojih, kako kaže psalmopev: po svoj zemlju prolazi njihov zvuk, i do granica vaseljene njihove reči (Ps. 18,5). 2.160 Ako se mnoštvo ne meša u glas koji silazi odozgo, nego ostavlja samom Mojsiju da sazna tajnu predavanja narodu učenja kako se doznaje ton po višnjoj lekciji, tad je to uvedeno i u Crkvu. Ne dolaze svi sami po sebi do razumevanja tajne, nego odabirući među sobom sposobnog smeštaju božansko, sa odobravajućim priznavanjem priklanjaju pred njim sluh, poštujući kao verno sve što od njega čuju, od tog posvećenog u božanske tajne. 2.161 Jer nisu svi, kako je kazano, Apostoli, nisu svi Proroci (1 Kor. 12,29). To u mnogim crkvama do sada nije sačuvano. Jer mnogi, imajući još nužno da se čiste od učinjenog u ranijem životu, neki neumiveni, oskrvljeni životnim vezama, prikrivajući se po svom nerazumnom čulu, osmele se na božansko ushođenje, gde se dovode do kolebljivosti svojim sopstvenim primislima, stoga što se eterična mnenja čine poput nekog kamenja, sasvim sahranjujući pod sebe samog izumitelja rđavih učenja. 2.162 Šta se označava time da Mojsije prebiva u mraku, i da samo u njemu vidi Boga?[51] Jer ispripovedano se sada pokazuje unekoliko suprotnim prvom bogojavljanju. Tada je Božanstvo bilo vidljivo u svetlu, a sada u mraku.[52] I to ne smatramo da prois-

---

[51] *Exod*. 20.21. Tama u koju se Mojsije upućuje predstavljena je kao poslednja nepristupačnost Božija i kod Klimenta Aleksandrijskog (Cl. Alexandr., *Strom.* 2.2.6 and 5.12.78.), a u tome ga je Sv. Grigorije očito sledio. Za božansku ipervatiju /transcendenciju/ objašnjenja su data u *In Eccl.* 7, Vol. 5, p. 415, 1ff. (MG 44.732B).

[52] I Filon Aleksandrijski mogao je da pruži Sv. Grigoriju podsticaj za ovakvo tumačenje (*Vit. Mos*. 1.158): ”κατὰ τὴν οἰκουμένην πόλεων ἐνεγράφη, δεόντως, οὐ μέρος χώρας ἀλλ᾽ 1.158 ὅλον τὸν κόσμον κληρον λαβών. τί δ᾽; οὐχὶ καὶ μείζονος τῆς πρὸς τὸν πατέρα τῶν ὅλων καὶ ποιητὴν κοινωνίας ἀπέλαυσε προσρήσεως τῆς αὐτῆς ἀξιωθείς; ὠνομάσθη γὰρ ὅλου τοῦ ἔθνους θεὸς καὶ βασιλεύς: εἴς τε τὸν γνόφον, ἔνθα ἦν ὁ θεός, εἰσελθεῖν λέγεται žExod. 20, 21) , τουτέστιν εἰς τὴν ἀειδῆ καὶ ἀόρατον καὶ ἀσώματον τῶν ὄντων παραδειγματικὴν οὐσίαν, τὰ ἀθέατα φύσει θνητῇ κατανοῶν: καθάπερ τε γραφὴν εὖ δεδημιουργημένην ἑαυτὸν καὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον εἰς μέσον προαγαγὼν πάγκαλον καὶ θεοειδὲς ἔργον ἔστησε παράδειγμα τοῖς ἐθέλουσι” /„ ...opisao prema vaseljenskim gradovima, ne trebajući delimične zemlje, nego uzimajući u obzir celinu sveta. Šta pak više? Nije li on više imao zajednicu sa Ocem i Tvorcem svega odustajući od izražavanja istom uzvišeno-božanskom? Jer on nazva čitavih naroda Boga i Kraljem: te se kazao da ulazi u tamu gde beše Bog, tj. u nevidljivo i neodređeno netelesno do zaista uzorne suštine, neviđene pomislima smrtnih po prirodi; a to je ponekad dobro opisano u stvaranju istog i po istom životu koji je prošao u sredinu svelepotei

tiče iz reda onog što se predstavlja našem višem pogledu. Time nas reč uči da znanje pobožnosti u prvi momenat biva svetlo za one, u kome se pojavljuje.[53] Zato je iz suprotnosti u pobožnosti ono umstveno tama, a odvraćanjem od tame nastaje učešće u svetlu. Um koji se prostire dalje, udubljuje se sa boljom i većom pažnjom u razumevanje istinski dokučivog, pa što se više približava posmatranju, tim bolje sagledava nesagledivost Božije prirode.[54] 2.163 Jer ostavivši sve vidljivo, ne samo ono primljeno čulima, već i ono što se kaže da vidi razum, neprestano kreće ka daleko unutrašnjijem, dok bistrinom razuma ne pronikne u nesagledivo i nedostižno, i tamo ne ugleda Boga. Jer u tome je istinsko saznanje iskonskog, u tome je i naše saznanje onog što ne znamo, zato što je iskonsko više od svakog saznanja, kao da je nekim mrakom odasvud obuhvaćeno nedostižnim.[55] Stoga kaže i uzvišeni Jovan koji je i sam bio u svetlozračnom mraku: Boga nije niko nikada video (Jn. 1,18), rešeno tvrdeći tim rečima da nije samo za ljude, već i za svaku razumnu prirodu nepristupačno znanje Božije suštine.[56] 2.164 Otud je Mojsije nakon toga što

---

stekao bogoliko delo kao uzor onima koji žude /za tim/." Sv. Grigorije tako vidi Mojsija i u svom tumačenju *Pesme nad pesmama* (*In Cant.* 11, Vol. 6, p. 322, 9 (MG 44.1000D).

[53] Sva obeležja grčkog poimanja teorije, pogotovo u Platonovom sinoptičkom kontekstu, ovde su bliska u značenjima, kako u perinoji, koja znanje pobožnosti ispostavlja kao svetlo, tako kasnije i `u teoriji` kao tamnom aspektu, čijim razmatranjem u pažljivom i ozbiljnom proučavanju koje napreduje u uspinjanju do ključnih momenata koji je i sačinjavaju, dolazi do bliskosti samom teoretisanju.

[54] Božansko je iznad znanja i u pravom pogledu na Boga (*In Eccl.* 7, Vol. 5, p. 411, 13 (MG 44.729A). Nije potrebno napustiti samo čulne predstave, nego i uobičajeno viđenje inteligencije (*In Cant.* 6, Vol. 6, p. 183, 2-3 (MG 44.893B) i *C. Eun*. 2, Vol. 1, p. 252, 16ff. (MG 45.940C-D), izlaženjem preko uobičajenih okvira ljudske prirode (*Vita Macr*., Vol. 8, 1, p. 390, 7 (MG 46.977B); *In Cant*. 6, Vol. 6, p. 181, 13 (MG 44.892D) i 11, Vol. 6, p. 323, 3 (MG 44.1000D); sa pozivanjem na „treće nebo" Sv. Ap. Pavla (C. *Eun*. 3.1.16, Vol. 2, p. 9, 12ff. Interiorizacijom se to izlaženje vraća pravom pogledu.

[55] Sv. Grigorije kazuje o `gledanju snovima` i `pouzdanom osećaju Njegovog prisustva` koji se dobija u toj tami (*In Cant.* 11, Vol. 6, p. 324, 10f. (MG 44.1001B). I tu je uputstvo moglo da pristigne od Filona (Philo, *Vit. Mos.* 1.187): "ζώπυρον τῆς ἀρχαίας κακίας εἰς μνήμην ὑπολελεῖφθαι. τὸ δὲ δίψος ἀκεσάμενοι μεθ᾽ ἡδονῆς διπλασίας, ἐπειδὴ τῆς ἀπολαύσεως τὸ παρ᾽ ἐλπίδα συμβεβηκὸς ἀγαθὸν εὐφραίνει μᾶλλον, ἔτι καὶ τὰς ὑδρίας πληρώσαντες ἀνεζεύγνυσαν, ὥσπερ ἀπὸ θοίνης καὶ ἱλαρᾶς εὐωχίας ἑστιαθέντες καὶ μεθύοντες οὐ τὴν ἐν οἴνῳ μέθην ἀλλὰ τὴν νηφάλιον, ἣν ἠκρατίσαντο τὰς προπόσεις λαβόντες παρὰ τῆς εὐσεβείας τοῦ προεστῶτος 1.188 ἄρχοντος" /"Živa vatra starih zala uselila se u sećanja za dvostruke užitke postavljene između dve stvari, premda se za one koji su usput pridošli, kao nada koja je još bolje osmišljava i dopunjavana vodom da oslobađa; kao što su ukućani opijeni od slavlja i raskošne trpeze, ne pijanstvom od vina, nego trezvenošću, onde je zavladalo pravilo uzeto po pobožnosti od ranijih vođa./

[56] Dokaz je u izreci Sv. Ap. Jovana „Boga niko nije vidio nikad" (Jn. 1, 18), a da to nisu čak ni anđeli, smatra Jovan Zlatousti (Jn. Chrys., *Hom. de incompr. Dei natura* 6 (MG 48.725A), ta-

je više saznao ispovedao, da vidi Boga u mraku, to jest, tada poznaje da Božanstvo u samoj Svojoj prirodi i jeste Ono samo, što je više od svakog saznavanja i dostizanja. Jer rečeno je: Mojsije je u tami video Boga (Izl. 20,21). Ko je Bog? Taj, Koji položi u tamu pokrov Svoj (Ps. 17,12), kako kaže David, u kojoj udubljenosti je i posvećen u tajnu.[57] 2.165 Ali kada je bio tamo, gde se prethodno nalazio primrak, mnogo je putem razuma naučio, da bi kako mislim, za nas nastalo tvrđe učenje, osvedočeno Božijim glasom. Jer Reč Božija kao prvo zabranjuje ljudima da porede Božanstvo sa nečim poznatim (Izl. 20,4); onako kako svako poimanje, saglasno s bilo kakvim udobnodostižnim predstavljanjem sastavljanim po nekom prirodnom razumevanju i pretpostavci, ozidava Božijeg kumira, a ne izveštava o Samom Bogu /εἴδωλον Θεοῦ πλάσσοντος καὶ οὐ Θεὸν καταγγέλλοντος/.[58] 2.166 Dva su vida vrline prema pobožnosti, koji se delimično odnose na Božanstvo, a delimično na uspravljanje priroda (zato što i čistota prirode jeste deo pobožnosti), učeći među prvima šta je nadležno za poznanje Boga (a poznanje je bilo ne znati ništa poznato ljudskim razumevanjem), zatim Mojsije uči i drugom vidu vrline, doznavši, kakvim upražnjavanjem dostižemo uspravljanja u vrlinskom životu. 2.167 Posle toga za Mojsija je nastala nerukotvorena skinija /šator, sjenica, koliba/. Ko će da ga sledi kada on ulazi u takve tajne i toliko se uzvisuje umom? Onaj, ko stupajući sa vrha na vrh uzlaskom ne visine neprestano postaje sve viši od sebe samog. Tako Mojsije prvo napušta podnožje planine, odvajajući se od svih koji su se pokazali nemoćnim za penjanje. Zatim sluhom prima glas truba, uznoseći se na visinu ushođenja. Uz to proniče u nevidljivo svetilište bogoznanja, i već i njemu ne ostaje, već prelazi u nerukotvorenu skiniju; jer u tom susreće taj predeo i zaista se i sam uzvisuje takvim ushođenjima. Čini mi se da i u drugom smislu nebeska truba postaje učitelj za ushodećeg ka nerukotvorenom ulazu. Jer ustrojstvo nebeskoh čuda, koje poziva na pojave u suštini premudrosti i propovedanjima u vidljivom velike slave Božije prema rečenom: nebesa propovedaju slavu Božiju (Ps. 18,2),[59] a

---

ko da je Bog i uopšte nesaznatljiv po beskonačnosti svoje prirode (*De perf*., Vol. 8, 1, p. 188 (MG 46.264D-265A).

[57] „ἐν τῷ αὐτῷ ἀδύτῳ μυηθεὶς" „posvećen u samoj dubini /ždrelu", gde se po Sv. Grigoriju nalazi „skrivena klet srca" (*De or. dom.* 3 (MG 44.1149C-1152A).

[58] Ako dolazi od čulnog iskustva i na temelju njega građene uobrazilje, umno predstavljanje Boga nije ispravno, jer sazdatost pojma ne sadrži valjane pretpostavke. Idejnost na sebi podrazumeva nošenje anđeoskih znakova da bi smerovi razaznavanja imali dostojne sadržaje ili saznajnu elementarnost.

[59] „NEBESA kazuju slavu Božiju, delo ruku Njegovih javlja svod nebeski, Dan danu govori reč, i noć noći objavljuje znanje" /V. Banja, 20000, prev. o. A. Jevtić, str.28/ (Ps. 19.2-3). Ako je suština Božija nepristupačna, Njegovo se postojanje ispoljava delovanjem u svetu (*In Cant.* 1, Vol. 6, p. 36, 12ff. (MG 44.781D) i 11, Vol. 6, p. 334, 15ff. (MG 44.1009D), pa i bez neposrednog znanja o Njegovoj milosti, moguće je biti vođen Njegovim silama (*C. Eun*. 2, Vol. 1, p. 252, 24ff. (MG 45.940D).

po jasnosti i dobrozvučnosti postavljenog samo se čini veleglasnom trubom, kako govori jedan od Proroka: rastrubio je Bog odozgo. 2.169 A ko se očistio i izoštrio sluh srca, primivši taj zvuk, shvatam da je proizveden posmatranjem bića, da bi ih vodio putem ka znanju sile Božije, da bi se razumom proniklo onamo gde je Sam Bog. To se u Pismu imenuje tamom, koja po tumačenju, kako smo rekli, označava neznajuće i nevidljivo /ἀθεώρητον/, u kojoj je bio onaj što je video nerukotvorenu skiniju, i koju je pokazivao donjima materijalnim podražavanjem. 2.170 Kakva je opet ta nerukotvorena skinija, koja se Mojsiju pokazala na gori? Ta na koju mu se naređuje da gleda, kao na prvoobraz, da bi rukotvorenim ustrojstvom njenim pokazao nerukotvoreno čudo.[60] Te su zlatni stubovi utvrđeni na srebrnim osnovama i takođe sa srebrenim kapitolima /naglavcima/. Te i druge slične stubove, kod kojih su naglavlja i osnove od materije bronze i u sredini među krajevima srebro, unutar tih stubova je drvo, koje ne prima na sebe trulež, a od oboda se po krugu razliva blistanje takvih tvari, 2.171 pa neki kovot takođe blista čistim zlatom, i to ne čemu se drži takav zlatan komad, takođe je drvo koje ne prima trulež u sebe. Uz to neki je svetionik, jedan pri dnu u osnovi, a pri vrhu se čini sa sedam krakova, sa istim brojem krugova na kracima. Materija svetionika je zlato, a u njegovom sastavu nema nikakve praznine, a takođe ni drvenog punjenja unutra. Navrh toga je oltar, čistilište i tako nazvani heruvimi, čijim je krilima kovčeg osenjen, sve je to bilo od zlata što nije samo na površini imalo jaku obojenost, već je takvo bilo u celini, pa se jedna i ista materija prostirala unutra do same dubine. 2.172 Mnogobojne su se podvile od tkačkog umeća zavese, od raznobojnog cveća zarad lepote tkanine uzajajamo međusobno prepletene, a sa tim se zavesama delilo u skiniji, i da je bilo vidljivo i pristupačno nekim od sveštenoslužitelja, i da je za sve nedokučivo (ždrelo) i nepristupačno: i pre pomenutog dela bilo je ime: sveto, a skriveno: sveto Svetih. Sem tog potapanja, i kađenja i oblačenja spoljašnjih kaiševa i držača od vlasi

[60] Simvolizam skinije kod Filona ima primenu na organizaciju estetike tela, te se uglavnom drži prirodnosti sa filosofskom pozadinom isticanja prednosti umne lepote u saglasnosti reči i dela (*Vit. Mos.* 2.71; 2.140): „(2.71) I dok je on još boravio na planini bio je upućivan u svetu volju Božiju, bivajući obavešten o svim važnim stvarima koje se tiču njegovog sveštenstva, onih koje se na prvom mestu tiču poretka postojanja pod Božijom upravom imajući u vidu gradnju hrama i sve njegove unutrašnjosti... (2. 140) Za lepotu tela koja se sastoji od srazmere delova, te dobrog sastava, te zdrave čvrstine mesa, imajući za kratko vreme da bude u snazi, ali lepota uma se sastoji u saglasnosti učenja i savršenom slaganju vrlina, koje ne odstupaju ili ne postaju nepostojane nastupom vremena, već koliko god da traju vazda uvek pokazuju svežinu budnosti i obnovljenu mladost, postavljene od preosvećene složenosti istine, te dogovora reči sa delima i tih dela sa rečima, te takođe njihovog izgleda sa oboje." /Takođe i Cl. Alexandr., *Strom.* 5.6.32-40; Origen, *In Ex. hom*. 9; Ps. Justin, *Coh. ad Graecos* (MG 6.296B-C); Gr. Nazianz., *Or.* 28.31 (MG 36.72A). U Rabinskom Midrašu dodaje se i još jedna crta (*Midrash Rabbah na Exodus* 50.5), po kojoj se skinija tumači kao uporište započinjanja mesijanskog doba.

i koža, ukrašene uu crvenu boju, a to i sve drugo što je pripremio po reči /διασκευάζει τῷ λόγῳ/, ko bi to u tačnom govoru razumeo /τίς ἂν δι' ἀκριβείας λόγος κατανοήσειε/? 2.173 Za šta su nerukotvoreno ta podražavanja /μιμήματα/? I šta nosi za one koji gledaju dobit od onih što su preko Mojsija uočili podražavanje preko materije? Ali dobro, čini mi se da je lepo držati se tačnosti o tom govoru koji je preostao onima koji imaju silu duha da ispituju dubine Božije, ako se samo neko takav nađe, da može, kako kaza Apostol: duhom da govori tajne (Koji za nas govori da pogađajući podozreva oko predstavljenih misli /Ὁ δὲ παρ' ἡμῶν στοχαστικῶς ὑπονοούντων περὶ τοῦ προκειμένου νοήματος λέγεται/(1 Kor. 14,2), a što nam je prema predloženom mnenju rečeno po zagonetnosti i usmerivački, pa se ostavlja na čitajućima da prosude verodostojnost sačinjenog, da bi se to ili opovrglo ili prihvatilo, kako bi razumom odlučili o smislu pristavljenog /ὅπως ἂν ἡ διάνοια τοῦ κρίνειν ἐπεσκεμμένου λογίσηται/. 2.174 Kažemo sada, delimično i prema Pavlu koji je u tome otkrivao tajnu, i na sebe uzeo u rečenom makar i mali predlog, da tvrdimo, da je Mojsije u liku bio obrazovan za tajnu skinije /τῆς σκηνῆς μυστήριον: šatora, sjenice, kolibe/, koja u sebi obuhvata svu vaseljenu. Da ta skinija bude Hristos, Božija sila i Božija mudrost nerukotvorena po samoj svojoj prirodi, koja dopušta ustrojstvo kada je toj skiniji trebalo da bude združena s nama, tako što je na neki način i stvorena i nestvorena; ona je nestvorena kao predbivstvujuća, a kao donesena od materijalnog sastava, postala je stvorenom.[61] 2.175 Brzo pak govoreno i nije jasno za one koji se strogo pridržavaju tajne naše vere. Jer jedno od svega i što je bilo pre vekova, i što je proizašlo nakon vekova, što nije imalo nužnost u protoku vremena (kako da se ima nužnost u vremenskom nastanku onome što je pre vremena i vekova?), te radi nas, ali onih koji su nerasudno rasuli svoje bivstvovanje, dopustilo to, što je došlo u bivstvovanje, slično nama da stane unutar postojećeg i ponovo uzvede u bivstvovanje. A to je jedinorodni Bog koji u Sebi sve obuhvata, ali koji je i nas združio u Svoju skiniju.[62] 2.176 Ako se

[61] Umstvenost nebeske skinije za Filona je arhetipskog karaktera, a vaseljenski svet predstavlja zemaljsku skiniju (*Vit. Mos.* 2.89-90): „(89) Ovde je skinija bila izgrađena na način koji je tu bio opisan, kao sveti hram. I sve oko nje je sveto predgrađe koje se proteže stotinu kubika u dužinu i pedeset bočno, imajući stubove raspoložene pet kubika jedan od drugog na jednakoj udaljenosti, tako da ih je ukupno šezdeset, te su tako podeljeni da ih je četrdeset postavljeno uzduž i dvadeset uz bočnu stranu skinije, po pola na svakoj strani. (90) I građa od koje su stubovi sastavljeni iznutra je bio kedar, na pročelju /kapitelu/ bez srebra, a podnožja su svima njima sačinjeni od mesinga, dok im je visina bila svakom pet kubova. Otud se srhitektama činilo da bi bilo pravilnije da učine višim hol jednak polovini unutrašnje dužine, tako da skinija može da se pojavi kao dvostruko uzdignuta od njene prave visine. I onde je bilo suženje priključeno stubovima po unutrašnjoj dužini i prostranstvu, sa mnogo razasutih jedara sa namenom da niko ne može da uđe unutra ko nije čist."

[62] Linija tumačenja prema apostolskim rečima: „I Logos /Reč/ postade tijelo i nastani se među nama, i vidjesmo slavu njegovu, slavu kao Jedinorodnoga od Oca, pun blagodati i istine." (Jn.

skinijom imenuje tako veliko dobro, nemoj nimalo sa se smeteš, hristoljupče, da izraz koji podrazumeva uključeno u govor umanjuje veličinu prirode Božije, jer ni druga od imena nisu dostojna prirode koje Ga označavaju, ali i sve je jednako niže od tačnog značenja kao ozakonjivanja malenosti koja kao da misle da se nešto veliko u predstavama ugledalo. 2.177 Ali kako se sva ranija imena[63] svaka u izvesnom značenju blagočestivo koriste u pokazivanju Božije sile, a takva su na primer imena: lekar, pastir, pokrovitelj, hleb, anđeo, loza, put, vrata, jedno /obitelj/, voda, kamen, izvor, i sve drugo, što se o Bogu govori; tako se u nekom bogolepom značenju imenuje On i tom rečju: skinija. Jer sila sveobuhvatnoh bivstvujućeg, u kojoj obitava sva punoća Božija, taj opšti krov vaseljene, Taj, Koji sve u Sebi sadrži, u glavnom smislu imenuje se skinija. 2.178 Neophodno je da uvođenje jeste odgovarajuće imenu, i da svaki pojedinac uočava to da u bogodostojnosti teorijske predstave vode. Kao što veliki Apostol kaže, da zavesa u donjoj skiniji jeste plot (Jevr. 10,20), a mislim da govori zato, da je njen sastav od različite četiri stihije, i verovatno samom Apostolu, kada se njemu dalo viđenje skinije,[64] i on je bio otet u prenebesna svetilišta, duhom su bile otkrivene tajne raja: tako da će dobro biti da se obrati pažnja na to delimično tumačenje, i sva će teorija o skiniji delimično da se usaglasi. 2.179 Izvukli bismo iz vlastitih reči Apostola objašnjenje zagonetnih predstava o skiniji. Na jednom mestu on kazuje o Jednorodnom, Kog razumemo pod skinijom, jer Njime je sve sazdano što je na nebesima i na zemlji, vidljivo i nevidljivo, bilo prestoli, bilo gospodstva, bilo načelstva,

---

1,14) To otelovljivanje, po Sv. Grigoriju, uporedivo je sa gradnjom skinije (*In Cant.* 13, Vol. 6, p. 381, 1ff. (MG 44.1045D) i *Ep.* 3, Vol. 8, 2, p. 25, 8ff. (MG 46.1021C); kako `one kod Jevreja`, tako i otelovljivanja, krštenja i vaskrsenja tela, tako da se stoička zamisao sveopštosti logosa združuje s platonovskom kao prauzornošću logosa u njegovom pokazivanju.

[63] Božanska imena biće tematizovana u razmatranju kod Sv. Dionisija Areopagita, a kao deo katiheza pojavljuju se već kod Justina Filosofa (Justin, *Dial.* 4; 34), Origena (Origen, *Comm. Joh*. 1.9.52), Sv. Grigorija Bogoslova (Gregory. Nazianz., *Or.* 1.6-7 (MG 35.400B-C), a kod našeg pisca kroz divljenja Božijem imenu Hristos (*C. Eun*. 3, 1, 127, Vol. 2, p. 46, 21ff. (MG 45.609C-D); 3, 8, 9-10, Vol. 2, pp. 241, 21-242, 8 (MG 45. 829D).

[64] „Bi odnesen u raj i ču neiskazive riječi koje čovjeku nije dopušteno govoriti" (2Kor. 12.4) Ovo kosmološko tumačenje dolazi preko Filona (Philo, *Vit. Mos*. 2.88-89.): „(88) On je daleko više birao materijal za začinjanje, izdvajajući s velikom pažnjom ono što je najvrsnije daleko od svakih beskonačnih količina, birajući materijal jednak po broju elementima od kojih je svet sačinjen i ima neposredan odnos s njim: elementi su bili zemlja i voda i vazduh i vatra. Divni lan je proizveden od zemlje i purpur od vode, a boja hijacinta je uporediva sa vazduhom (jer, prema prirodi je crna), a skerletna je proizvedena od vatre jer je svaka od cvene boje, tako da su sledile po neminovnosti one koji su pripremali rukotvoren hram sačinjen za Oca i Upravnika univrzuma, što suštinu moraju da uzmu slično onima od kojih je sačinio sam univerzum. (89) Ovde je skinija bila izgrađena na način koji je tu bio opisan, kao sveti hram." Nebeska skinija nije samo božanska priroda Hristosa, nego takođe i nebeski svet, koji za Sv. Grigorija ne podrazumeva impersonalne ideje, nego ličnosne anđeoske prirode. I Filon je identifikovao heruvime u skiniji kao božanske ličnosti (Philo, *Quaest. Ex.* 2.62)

bilo vlasti (Kol. 1,16). Svakako da srebrnosvetleći i zlatokovani stubovi, nosila, prsti i ti heruvimi, koji krilima prikrivaju kivot /sanduk/, te sve drugo što podrazumeva opis okruženja skinije, ako neko, gledajući na to, bude imao i viši pogled, kao nadsvetska sila biće, osmotrive u skiniji, po Božanstvenom izboru da sve nadgleda. 2.180 Tamo su naši istinski uznosnici koji u službi odaslanima kroz spasenje budućeg ozakonjenog klira, koji ponekad tim prstima naše duše za spasenje propituju (Jevr. 1,14), putem istog prema visini vrline one postavljen na zemlju uzvišavaju. Heruvimi kaže Pismo /reč, razum/ da krilima prekrivaju tajne, položeni u kovčeg /kivot/ zaveta, kako bi nam najbolje predavali teoriju o skiniji. Jer to ime oko božanske prirode posmatramo naučeni o silama, kao što su Isaija i Jezekijel o njima pomišljali.[65] Kovčeg zaveta koji je krilima pokriven da se ne otuđuje od sluha. Jer i kod Isaije slično je učenje u zagonetkama kao i kod narečenog Proroka o krilima. Ovde se spominje kovčeg, a tamo lice, ali se pod tim i drugačijim razume jedno bivstvujuće, po čemu i možemo da razumemo, kako mi se čini, da se ne ujednačava neuhvatljivo sagledavanje neizrecivog /τὸ ἀκατάληπτον τῆς τῶν ἀπορρήτων θεωρίας αἰνίσσεσθαι/. 2.181 I ako bi čuo o svetilima, koja se odvojeno drže na jednom svećnjaku, da bi svuda sijajući svetlost bila bogata i obilata, nećeš pogrešiti ako prosuđuješ da toj skiniji priliče mnololika blistanja Duha, kako kaže Isaija, razlikujući sedam duhovnih svetlenja (Is. 11,2). 2. 182 A čistilištu mislim da i ne treba tumačenje, kad mu je skriveno značenje ogoljeno od Apostola, koji kaže: koga je Bog uzeo za čistilište naših duša (Rim. 3,25). Slušajući o žrtveniku pak i okađenom oltaru, umom umrtvljenim, dovršava se na toj skiniji kretanje po nebesima. Jer ne samo od narođenih i podzemnih, nego i nebesnika jezik kaže da šalje zahvalnicu načelu svega. To je pak Bogu prijatna žrtva, plod usta, kako kaže Apostol (Jevr. 13, 15), te blagomirisi molitava. 2.183 Ako se pak i koža vidi ukrašenom i vlasi otkane, to neće narušavati ukupnost posmatranog. Proročko oko, koje je nastalo gledanjem Božanskog, kad pogleda predviđanja spasilačkih stradanja, upravo to znači u svakom od tumačenja: crvenilo pak krv, a vlasi istumačuju umrtvljivanje. Jer odstranjenost čula je dlaka u telu, zašto uglavnom postaje simvol umrtvljenog. 2.184 Kao što je dakle gledao na gornju skiniju, tako je u tome video Prorok. Ako bi neko posmatrao donju skiniju, premda se neretko Hristom kod Pavla naziva Crkva, dobro bi držao za služitelje Božanske tajne, koje i stubovima Crkve imenuje govor /razum, Pismo/, a Apostoli, uči-

[65] «Serafimi stajahu više Njega, svaki ih imaše šest krila: dvema zaklanjaše lice svoje i dvema zaklanjaše noge svoje, a dvema lećaše. I vikahu jedan drugome govoreći: `Svet, svet, svet je Gospod Savaot, /gospod nad vojskama/, puna je sva zemlja Slave Njegove`» (*Isa*. 6.2-3); «Gospod će stvoriti nad svakim stanom na gori Sionskoj i nad zborovima njenim oblak danju sa dimom i svetlost plamenaognjenoga noću, jer će nad svom slavom biti zaklon. I biće koliba , da snkom zaklanja danju od vrućine i da bude utočište i zaklon od popave i kiše.» (*Ezek*. 4.5-6)

telji i proroci takođe se ozakonjavaju jednim istim imenima.[66] Jer ne samo Petar, već su i Jovan i Jakov stubovi Crkve, i nije samo Jovan Krstitelj bio svetionik, koji gori i svetli (Jv. 5,35), već i sve što služi za utvrđivanje Crkve i koji su se po svojim delima učinili svetilima, nazivaju i stubovima i svetiljkama. Vi ste svetlo svetu, kaže Gospod Apostolima (Mt., 5, 14). A božanski Apostol i drugima zapoveda da budu stubovi, govoreći: budite tvrdi i nepokolebljivi (1 Kor. 15,58). I Timoteja je izgradio u dobar stub, načinivši ga, kako sam kaže, stubom i utvrđenošću istine (1 Tim. 3,15). 2. 185 U toj skiniji uvek vidimo i žrtve hvaljenja i paljenice molitve, koje se prinose i ujutro i naveče, ostvarivane kroz sve što pogledavaju. Misleći to daje veliki David, dobro stavljjući u blagomirisnom mirisu Bogu dim molitve, te sa širenjem ruku svештenodejstvujući žrtvu (Ps. 140,2). Ako je ko čuo za one koji kupaju, misli sve to kroz tajanstvenu vodu koja spira skrnavost grehova. Kupač beše Jovan, koji je u Jordanu umivao krštenjem pokajanja, kupač je bio Petar, koji je jednom tri hiljade uveo u vodu; kupač je bio Filip za Kandaka[67] i svi od mnogih koji su učestvovali u darovima pokrenutim blagodaću. 2.186 Te kapije, koje zbog drugačije simvolike sinije u krugu obuhvataju, podrazumevaju druželjubivost i mirnoću verujućih da budu istomišljenici, jer je tako tumačio David koji kaže: utvrđuje u tvojim oblastima mir (Ps. 147,3). 2. 187 A koža koja se zacrvenila i zastori od dlaka za ukrašavanje skinije, spajaju se u naspramnosti da bi bili mišljeni kao umrtvljenje grešnog tela, zagonetno izraženi crvenilom kože, te kao ono što preovlađujući vuče na uspon, koji ponajviše određuju skiniju Crkve. Jer životne kože u sebi samima nemaju silu od prirode pa postaju dobro cvetajuće od crvene boje, a to nas uči tome da blagodat koja cveta po Duhu ne prebiva u ljudima, koji nisu u sebi samima umrtvili grehove. Ako se pak i stidljiva uzdržanost po govoru označava crvenom bojom, uz tako odlučeno prilažem sud. Splet od dlaka, i grube i nejasne izrade za iskazivanje, sa tim dlakama podrazumeva ovladavanje rastrošnim i opštećim strastima. A sve to sam po sebi dokazuje devstveni život, koji izuruje plot onih koji tako žive. 2.188 Ako se unutrašnjost kazuje upravo Sveto svetih, za mnoge je nepristupačna, a to ne opoziva mišljenja koja smo svesno ozakonili. Jer istina svetog od nekakve je koristi kao sveto svetih i za mnoge neuhvatlji-

---

[66] „Jer kao što je tijelo jedno i ima udove mnoge, a svi udovi jednoga tijela, iako su mnogi, jedno su tijelo, tako i Hristos." (1. Kor., 12.1), „I sve pokori pod noge njegove, i Njega postavi iznad svega za glavu Crkvi. Koja je tijelo njegovo, punoća Onoga koji sve ispunjava u svemu" (Efes. 1, 22-23.) Skinija se u formi crkve javlja kod Origena (Origen, *In Ex. hom*. 9.3-4), Sv. Amvrosija (Ambr., *Ep*. 4.), a sa anticipacijom gornje i donje skinije (*In Cant*. 2, Vol. 6, p. 44, 16ff. (MG 44.788D), anticipira i dve jerarhije (nebesku i crkvenu), koje zasebno tematizuje u svojim delima Sv. Dionisije Areopagit.

[67] „I ustavši pođe. I gle, čovjek Etiopljanin, uškopljenik, vlastelin Kandakije carice etiopske, što beše nad svima njezinim riznicama, koji bješe došao u Jerusalim kao poklonik." (Dap. 8.27).

va i nepristupačna od uistinu bivstvujućih. Kada ona prebiva u neiskazivoj dubini tajanstvene skinije /ἐν τοῖς ἀδύτοις τε καὶ ἀπορρήτοις τῆς τοῦ μυστηρίου σκηνῆς/, to za saznanja koja prevazilaze poimanje bivstvujućih valja da ne bude nemnogopredmetno /ἀπολυπραγμόνητον εἶναι χρὴ τῶν ὑπὲρ κατάληψιν ὄντων τὴν κατανόησιν/, već valja verovati da postoji traženo, pa da jednako ne podleže pod poglede svih a postoji neiskazivo u skrivenim dubinama misli /ἐν τοῖς ἀδύτοις τῆς διανοίας μένειν ἀπόρρητον/.[68] 2.189 Tome i sličnom se naučivši iz tog viđenja, da u skiniji kada je stigao do čistote i uzveden na visinu takvog posmatranja onim Mojsijevim duševnim okom, ono se ponovo uspinje na sami vrh drugih predstava izučavajući haljine sveštenosti.[69] Ovde pristaje unutrašnja riza (Izl. 28,31), riza vrhovna, te naprsnik koji sija bleskom različitog kamenja, te povez na glavi i nad njim dijadema (Izl. 29,6), dragulji (Lev. 6,10), jabuke, zvončići, iako je nadređena svemu proročka reč i javljanje i oko oboje posmatračka istina, a sa obe strane su takođe primaknute naramenice sa na njima nacrtanim imenima patrijaraha. 2.190 Mnoštvo je tih odeždi, a njihovi su sami nazivi takvi, da je nemoguć tačan i u pojedinostima osvrt na njih. Jer šta je za imenovanj telesnih odeždi pojava, reč, istina? Na kraju, s time se zvanično pokazuje da se to u istoriji ne opisuje, ne /daje/ čulno oblačenje već duševna ukrašenost koja se pokazuje po satkanom negovanju vrlina. 2.191 Boja odore je plava. Neki kažu, koji su

---

[68] Katanoesija /κατανόησις/ ili pomišljanje je misaono obuhvatanje, aprehenzija materijalija kao skupno zahvatanje (ili čak stav samosvesti kao apercepcija u Dekartovim kogitacijama), a stoička katalepsija /κατάληψις/ je shvatanje ili otvoren uvid u stvari kao neka vrsta dijagnostike. Čulo ili smisao za otvoren uvid kao `ono shvaćeno` nije kod Sv. Grigorija dovoljno za dokučivanje Boga, jer je istina *pouzdano pomišljanje* (razrađena katanoesija ili samosvesna aprehenzija; u jedno sabrano skupno sagledavanje) stvarnosti bivstvovanja ŽM, II, 23, cf. 25), a to je um koji dokučuje realnost (ŽM, II, 162).

[69] "τὸν στολισμὸν τῆς ἱερωσύνης ἐκπαιδευόμενος" U viđenjima se obrazujući u odeći sveštenosti, kazuje o značaju pojma obrazovanja koji Sv. Grigorije posebno ceni. Na ovo je Kliment Aleksandrijski dao kosmološko tumačenje (Cl. Alexandr., *Strom*. 5.6.37-40), sledeći Filona (Philo, *Vit. Mos*. 2.109; 2.148): „ (109) Nakon tih stvari je prvostrojitelj skinije kao sledeće pripremio tajnu haljinu za njega koji beše osmišljen za visokog sveštenika, imajući u svom proizvođenju posebnu izvrsnost lepote i poštovano delo; i odeća beše dvojaka, jedan deo koji se nazivao gornjom, te drugi službena odeća preko ramena... (148) I za udare, neko odabran za čitavo vatreno otvaranje zahvalnosti za uspešno ukrašavanje svih tih stvari, za koje je sasvim osobeno imao da deli koliko mu pristaje, izdvojio je dobit iz svih elemenata, uzimajući zemlju za svoje boravište i s obzirom na negovanje koje je otuda izvukao, vodu za piće i pranje, te da po njoj plovi; vazduh za disanje i za shvatanje onih stvari koje su predmeti naših spoljašnjih čula (premda je vazduh posrednik u kome su svi napregnuti), te za godišnja doba, uzimajući vatru u oba načine upotrebljeno za kuvanje hrane i nečije grejanje, te takođe onaj nebeski način koji poslužuje svetlu i za sve predmete viđenja."

po govoru teoretisali ranije, da se tom bojom označava vazduh.[70] Da li zaista boja takvog cveta ima neko srodstvo sa bojom vazduha, ne nameravam da utvrdim tačno. Zato što je takvo shvatanje u saglasnosti sa vladajućim pogledom na vrlinu, a opet, valja, da onaj koji namerava i bude sveštenoslužitelj pred Bogom da vidi svoje telo kao sveštenodelatno, i ne učinivši se mrtvim zaklanim u živoj žrtvi i u služenju razumnom, nije podvrgao dušu nekim nikako grubim i mnogotelesnim oblačenjima života, već onom čistotom, sličnom nekakvoj telesnoj niti, istančao sva započinjanja života i približio se tome, da postane ispariv nagore, lak, vazdušast i sa u sebe urušenom telesnom prirodom, pa kad se ikad čuje poslednja truba, po glasu Zapovednika, pokazavši se neotežalim i lakim, visprenim zajedno s Gospodom, ponećemo se po vazduhu, nikakvim bremenom neprivezani za zemlju. Jer ko je, po savetu psalmopevca takav (Ps. 38,12), obući će se u onaj vazdušni ogrtač, koji silazi od glave do kraja nogu. Jer ne odlučuje se zakon na to da vrlina oskudeva 2.192 Sijanje krasnih dela biće zlatna zvonca koja su obešena o dugmad. Jer dve su takve potrebe, kojima se prikuplja bogatstvo vrline, ili oko onog Božanskog vera i oko života savesnost /sauviđavost, συνείδησις /. Ta dugmad i zvonca nalaze se na Timotejevoj odeći, po velikom Pavlu, kad kaže da treba da ima veru i dobru savest (1 Tim. 1,19). Dakako da često i veleglasno valja da zvuči vera u propovedi o Svetoj Trojici, a život da nalikuje svojstvu narovog ploda, 2. 193 jer spoljašnja strana ovog ploda je neugodna za hranu, budući da je pokrivena tvrdom i hrapavom korom, ali je unutrašnjost prijatna za gledanje po raznovrsnom i strogom poretku u ustrojstvu ploda, a još prijatnije a ukus, naslađujući čulo. I filosofsko i surovo razvođenje jer je zaista neprivlačno i neprijatno za čula, puno je dobrih nada i oslađeno je prema vlastitom povoljnom času. Jer nakon što je naš orač raskrio u svoje vreme razgranato tečenje života, i pokazao sačuvanu lepotu, sve su postale slasti za one koji probaju pričešćem svojih sopstvenih plodova. Jer kako negde kaže i Božanski Apostol, svako obrazovanje prema prisutnom ne misli se da je radost, već bol (to jest u toku ono preddodirnuto od zahvatajućih), a tek kasnije se daje dobijajućim plod smirenja (Jevr. 12,11), a to je slast od unutrašnjih okušavanja. 2.194 Za taj ogrtač u kazivanju /Pismu/ se nalaže da bude i ukras. Ti ukrasi su raznobojni privesci, obešeni ne iz nužnosti, već radi ukrašavanja. Znamo otud da vrlina ne treba da se meri samo zapovešću, već po nužnosti da bi i od nas nešto bilo urađeno od promišljajućeg spolja, te se odeći dodavao neki ukrasni

[70] Za ovo shvatanje instruktivno je Filonovo tumačenje: (Philo, *Vit. Mos*. 2.118): „ (118) I moramo da počnemo sa dugom odorom koja se prostire dole do članaka nosioca. Ta haljina je sva u boji jantara (hijacinta) tako kao da predstavlja vazduh, pa i po prirodi je vazduh crn, te u meri spuštanja od viših delova donjim, biva susretnut sa delovima oko meseca toliko daleko koliko i krajnosti zemlje, te se raspršava svugde. Na taj način takođe, haljina se produžava do zglavaka nogu, te raspoređuje preko celog tela..." To spominje i Kliment u *Šarenicama* (Cl. Alexandr., *Strom.* 5.6.32.)

dodatak, kako je postupao i Pavle, splićući predivne ukrase o sebe za zapovesti. Makar zakon i zapoveda da oni koji služe žrtveniku bivaju i udeonici žrtvenika, obaveštava da se onde živi (1 Kor. 9,13), te je taj u oskudici pevao Jevanđelje, pića i obroka i nagosti. Eto tih predivnih ukrasa, što se svojim nabavljanjem prema zapovesti sami po sebi pružaju ukrašavajućima. 2.195 Premda su dva peplona odozgo prebačena preko podira, spuštajući se od ramena do grudi i po hrptu, oni su međusobno povezani na oba ramena sa dve zateznice. A kao zateznice služe kamenovi, od kojih svaki na sebi ima napisano šest imena patrijarha. Boje tog ogrtača su tkačke. Sineta je prepletena s porfirom, i crvena boja pomešana je s visonom. A između svega toga rasuta je zlatna nit, tako da je od te raznovrsnosti u bojama ona eka rastvorena lepota koja blista na tkanini. 2.196 Ono što odatle doznajemo sastoji se u tome da je gornja odežda sve što je svojstveno sastavu ukrasa srca, i slaže se od mnogih različitih vrlina. Jakintos (sineta) se prepliće sa porfirom (bagrenicom). Jer sa čistotom života upreže se carstvo. Crveni plašt spliće se sa visonom, zato što se svetao i čist život obično sjedinjuje kako to biva sa rumenilom stidljivosti, što među tim bojama prosejava zlatom koje zagonetno pruža razumevanje skrivenom, predstavljeno takvim životom. Patrijarsi napisani na naramenicama ne malo doprinose takvom našem lepom izgledu. Jer ranijim primerom dobrih ljudi štaviše ukrašavaju ljudskiživot. 2.197 Za ukrašavanje gornjim peplonima prebacuju se i drugi radi ukrasa. Gneuda od zlata (Izl. 28, 13) koja vise na jednoj i drugoj naramenici po sebi podržavaju nešto u vidu četvorougaonika, odajući blesak od dvanaest kamenova, koji su poređani redosledom. Reda je četiri, a svaki je u sebi nosio tri kamena. Kod kamenja je bilo potrebno da se nađe uzajamni sklad, ali se svaki ukrašavao svojim vlastitim bleštanjem. 2. 198 Takav je spoljašnji vid ukrašavanja. A podrazumeva se da je značenje gnezda koja vise s ramena za desnicu koja deluje oružjem prema protivniku, da bi prema ranije rečenom, vrline uspevale verom i dobrim u celom životu savešću, te postalo jasno, da je čovek pokriven gnezdima bezopasan sa obe strane, ostajući neuhvatljivim za slične strele uz pomoć oružja desnice pravičnosti i levice (2 Kor. 6,7). 2.199 Ono pak četvorougaono ukrašavanje onde gnezdima podržanim sa obe strane, gde su na kamenju bila ispisana saimeni kolenima patrijaraha, služi kao pokrivalo srca i tom nas rečju uči da će dvema tim gnezdima prljavim odapete strele ukrasiti svoju vlastitu dušu svim vrlinama patrijaraha, kada svaki od njih svojom blistavošću zasjaji na odeći /rizi/ vrline. A izgled četvorougaonika neki ti bude ukaz neophodnosti da čvrsto prebivaš u dobru, otud što takav zapis, što se u pravim stranama ravno oslanja na uglove, s mukom preinačuje u drugačiji izgled. Privezi kojima su ti ukrašeni pričvršćivali su se na leđa, te po mom mišljenju služe za naredbu da se zanimamo visokim životom, da se smatramo obaveznim prema filosofiji i da teorijskom pridružimo praktično, tako da bi srce moglo da naznačava sagledavanja, a ramena dela. Glava pak, ukrašena pove-

smom označava venac pripremljen onima koji žive dobro, i ukrašavaju ga na zlatnom gnezdu utisnuti tajanstveni nacrti. 2.200 Obuća se ne stavlja na onog koji je obučen u takve ukrase, da ne bi bio težak u hodu, te da se pri kretanju ne bi trudio da te kože uteže, misleći učenja prema uzvišenom životu pridržavajući se trebanja sagledavanja delatne filosofije koja je pokretačka po posmatranje, kao što i srce posmatranja postaju simvoli brzine delanja. 2.201 Glava ukrašena dijademama koji su dobro učvršćeni od raspoređenih označava venac, koji ukrašava zapečaćeno zlatnu tablicu s neizrecivim radostima. Obuća se ne priteže kod opremljenog sa takvim ukrasima, da ne bi otežali s obzirom na utakmicu i ne bi bili nepokretni kao oklop od mrtvih koža, prema postalom uz misaono posmatranje gore. Svakako da je opremanje protiv ukrašenog da se na noge stavlja obuća prema prvoj mistagogiji kao za onog koji je zakoračio i izbačen na uspon. 2.202 Taj koji se uspinje po držanju posmatranjima da nam se uspne nosi na rukama bogosazdane tablice, koje na sebi imaju božanski zakon. Ali one se same lome, slomljene protivuobičajenom upornošću grešećih. Lik grešenja bejaše stvaranje lika u sličnosti teleta izvajanog idolatrijom kumira. On se kod Mojsija sav opozvao složivši se u vodu i piće za one koji su postali ogrešenim, kao što je na sve načine do nevidljivosti doveo tu tvar, koja je poslužila ljudskoj bezbožnosti. 2. 203 Ponajviše je to, oko stvari što su sada nastajale, u naša vremena, proročki kazivala istorija. Jer sva idolska prelest sasvim je uništena, budući da je istrebljena blagočestivim ustima, koji su dobrim ispovedanjem izvršili u sebi uništenje nečastive stvari, te uspostavljanje drevnih idolosluženja tajni učinili nesačinjenom tekućom i neipostasnom vodom, da tu vodu i sama idolokršeća usta koja su se nekad predavala idolobešnjenju mogu da piju. Jer kada vidiš da podvrgavanje pre te sujete sada istrebljuje i uništava idole, na kojima je bila njihova nada, neće li ti se pokazati da istorija jasno poziva da svaki idol bude pridavljen ustima koje prelaze od prelesti /neosetljivosti/ do pobožnosti. 2.204 Mojsije je naoružao Levite protiv jednoplemenih. I oni su prošli naselja od kraja do kraja, ne razmišljajući počinivši pomor sa susrećućima, vrhom mačeva one koji su se nerazrešivim hranili sekući. Okomljujući se na svakog koga bi sreli ostvarivali bi umorstvo, ne razlikujući ubijen ljude, ne obraćajući pažnju da li je neko neprijatelj ili prijatelj, stranac ili domaći, rođak ili tuđinac, već je bilo jedino nekakva usmerenost ruku jedino i ravno ustremljenih na svakog koga sretnu. 2.205 Kazivanje o tome može za nas da posluži kao korisna lekcija. Nakon toga što su se osvedemonili svi prema zlu se misaono složili, kao što je jedan postao govor zla za ukupno polje, u nerazlikovanju prema pojedincima nastao je bič. Kao što zatečenom u bilo kakvom zlu bič nalaže nanoseće udarce na bilo koji deo tela, znajući da se bol koji se oseća u jednom delu prenosi i na sve telo, tako i ukoliko u tom telu koje se rešilo na zlo svaki član koji je bio kažnjen pojedinačno, to je bič koji je obraćajući se delimičnom urazumljivao celinu. 2.206 Svakako da ako se posmatra kod

mnogih da nije ista sila zla kod svih, gnev Božiji ne deluje na sve, već samo na neke, pa to valja da razumemo tako da Bog po čovekoljubivosti popravlja učinjeno, i premda ne snose svi udarce, opet se svi urazumljuju, te okreću od zla po delimičnim udarcima. 2.207 Nego to je još i u istoriji zabeležena misao. Navođenje toga bi nas na taj način potkrepilo. Na opštoj propovedi zakonodavac kaže svima, ako je neko za Gospoda, neka dođe meni (Izl. 32,26), to jest, takav je glas zakona koji zapoveda svima, da ko hoće da bude prijatelj Božiji, neka bude prijatelj i meni, koji sam po prijateljstvu sa zakonom postao (zato što je prijatelj zakonu, na kraju i prijatelj Božiji), te i za iste kroz tu osudu, izdao je zapovest da se služe mačem protiv brata i prijatelja i bližnjeg. 2.208 Misleći s obzirom na one koji savesno gledaju posmatranjima da svako ko je prema Bogu i prema zakonu gledao ubistvo usvojenih zala od njih se čisti. Jer nije svaki brat, prijatelj ili bližnji u Pismu dobro razumeo, već drugačiji biva i brat i tuđin, i prijatelj i neprijatelj, i bližnji i suprostavljeni. Pod tim imenima razumemo naše svagdašnje pomisli, od kojih život pričinjava našu smrt, a smrt naš život. 2.209 Takvo poimanje u skladu sa već kazanim u istraživanju o Aronu, kada je po uzroku njegovog sadejstva s Mojsijem, on predstavljen kao pobornik, anđelom hraniteljem, koji sačinjava znamenja za zastrašivanja Egipćana, sasvim imajući pravo, kako kao stariji po imenu, stoga što je anđeoska priroda i netelesnost sazdana pre naše prirode, tako i na ime brata po srodstvu koji je umom predstavljiva anđeoska priroda sa našom umom predstavljivom prirodom. 2.210 Ovu pak stvarnu protivrečnost da kako bi za jače uzeli Aronovo služenje, koji je za Izrailićane postao služitelj pri stvaranju idola, naš bi govor i više od spominjanja svega, unekoliko objasnio preko sličnoimenosti bratstva, a takođe i time da se jedno i isto ne označava uvek jednim i istim govorom, kada se neko ime uzima u suprostvljenim poimanjima. Drugačiji je brat koji istrebljuje egipatskog tiranina, a takođe drugačiji, koji Izrailićanima sačinjava idola, makar je ime za oba isto. 2.211 Protiv takve dakle braće Mojsije isukava mač. Jer oko čega se izdaje zapovest drugima, na isti način ozakonjuje i sebe. A ubijanje takvog brata jeste uništavanje zla. Jer svako ko je uništio zlo, utvrđujući se u čemu drago po savetu protivnika, ubio je to zlo i u sebi, koje je negda živelo po grehu. 2.212 Više bi nam za to ovladavalo učenje, ako bi nešto ili drugo iz istorije u posmatranju toga bilo upotrebljivo. Jer se kaže da su postali po rasporedu tog Arona, takvi da valja da se prihate naušnica /τὰ ἐνώτια/ (Ish. 32,2). I sa tom odabranom tvari sačiniše idola. Šta kažemo? Da je Mojsije svet u naušnici, da je sluh Izrailićana ukrasio naušnicom, to jest zakonom, a lažnoimenovan brat oteo sluhu dati ukras, i od njega sačinio idola. 2.213 I sa prethodnim prihvatanjem zla bilo je nekakvog odnošenja naušnica, savet da se posluša zapovest. Može li prijatelj i bližnji od prvosazdanih da bude poštovalac zmije, koja savetuje da je nešto korisno i dobro što odstupa od Božijih zapovesti? To i znači odvojiti u sluhu naušnice zapovesti. Premda je onaj koji ubija takvu braću, prijatelje i

bližnje, po zakonu čuo one reči, prema kazivanju istorije, koje su od Mojsija kazivane takvim ubicama. Sada posvetite vaše ruke Gospodu, svaki u sinu i bratu da bi vam se dao blagoslov (Izl. 32,29). 2.214 Čini se da prema srećnom času i sećanje na one koji su dopustili grehove da se ulazilo u razloge, kao što je svakako i da se dozna kako su bogosazdane tablice na kojima je bio ispisan božanski zakon, što su iz Mojsijevih ruku pale na zemlju, te bile slomljene upornošću donjeg, Mojsije donosi ponovo, a da nisu savršenije od onih istih, nego samo sa tim pak na njima pismenima. Jer uzevši tablice iz donje tvari, podmestio je po mogućnosti zakon koji oblagodaćuje. I taj priziva blagodat noseći zakon na kamenim pločama, od Samog Boga u kamenu sa utisnutim glasovima. posle čega kako je Sam Bog izradio reči na kamenu. 2.215 Jer brzo je ono od njega vođeno bilo moguće još dokučiti razumevanjem Božijeg promišljanja što za nas nastaje. Jer ako je božanski Apostol istinstvovao imenujući tablice srca (2 Kor. 3,3), to jest ono vladajuće u duši,[71] bez sumnje je istinit u ispitivanju Duhom dubina Božijih, pa je otud moguće putem osveštenosti naučiti da je ljudska priroda bila načelno nepropadiva i besmrtna, ustrojena rukama Božijim i ukrašena nepisanim nacrtima zakona, prirodno kod nas položena volja prema zakonu, u odvraćanju od zla i u časti od Boga. 2.216 Nakon što nas je dodirnuo odjek greha, koji se u prvom Pismu imenuje glasom zmije, a u istoriji tablica glasom onih koji pevaju od vina (Izl. 32, 18), tada je padajući na zemlju, naša priroda propala. Ali istinski zakonodavac, čiji je lik bio Mojsije, sam je od naše zemlje istesao prirodu tablica. Jer nije brak istog bio bogodonoseći da bi se izradilo meso, već je isti po vlastitom mesu postao kamenoseča koji ispisuje božanskim prstom. Duh Sveti je sišao na Djevu, i sila Višnjeg ju je osenila (Lk. 1,35). Nakon što je to nastalo, ponovo je ono što bejaše propala priroda postalo besmrtno od blagodati prstiju. Na mnogim mestima u Pismu prsti se imenuju Svetim Duhom. 2. 217 I to je za Mojsija postalo pretvaranje takvog uz najslavnije, te i takvog kao nesadržano bivstvovanje za oči donjih kao pojavom u slavu onih. U svemu obrazovan božanskom verom naše tajne, nije bio u neznanju kako da dopuni istoriju sa posmatranjem za uspinjanje. Jer Onaj koji uspravlja našu skršenu /ozloglašenu/ prirodu (misleći sve kroz ono narečeno o našim saudesima da se leči), nakon što je mnogu lepotu od starine uveo po skršenoj tablici naše

[71] „Pokazujući da ste poslanica Hristova, kroz naše služenje napisana, ne mastilom, nego Duhom Boga živoga, ne na kamenim tablicama, nego na tjelesnim tablicama srca" /Sv. Ap. Pavle, 2 Kor., 3.3/ Ista tema je razvijana kod Sv. Grigorija u tumačenju Pesme nad pesmama (*in In Cant.* 14, Vol. 6, pp. 411, 18—415, 12 (MG 44.1073A-1076C). Za tumačenje prsta Božijeg koji piše na kamenu Sv. Grigorije se poziva na apostolsko kazivanje „A nama Bog otkri Duhom svojim; jer Duh sve ispituje, i dubine Božije" (1 Kor., 1.10) Duh čovekov koji je u njemu zna šta je sa stvarima, a udeoništvo na `Duhu Božijem` kao Onome koji zna šta je sa Bogom, omogućava da znamo šta nam je darovano od Boga, tj. sa primanjem Sv. Duha počinje i razumevanje zašto je samo duhovnom biću moguće pružati duhovne dokaze.

prirode, kako je ispitano, ukrasivši je božanskim prstom, nezahvaćen time da se od nedostojnih pogleda postane, po prevashodstvu slave postajući nepristupačnim za one koji bi na Njega gledali. 2.218 Jer uistinu, kada stigne, kako kaže Jevanđelje, u Svojoj slavi i svi anđeli s Njim (Mt. 25,31), jedva da će i za pravedne da postane sadrživ i po pojavi. Onaj bezbožan i judaizujući jeresima, kako kazuje Isaija (Is. 26,10), neće učestvovati u onom da prati čudo, jer da se izuzme bezbožan, sve dok ne vidi slavu Gospodnju.[72] 2.219 Nego ta pak svesnost u praćenju prednaznačenih, s obzirom na podozrenje prema tom mestu zauzima posmatranje. Vraćamo se do onog pretpostavljenog. Svakako da po takvim bogopojavama osvetljenije gledamo Božansko /θεοφανείαις ἐναργῶς ὁρᾶν τὸν Θεὸν/ po svedočanstvu božanskog glasa u kome se kaže da licem licu, kao da bi taj besedio sa vlastitim prijateljem (Izl. 33,11), da je tako tome nastalo, kao nejak da se zatekao i da se veruje poput zatečenog sudbinom po svedočanstvu Pisma, da istom treba da se pojavi Bog, a kako mu Onaj koji se uvek pojavljuje nikako nije bio vidljiv? 2.220 I glas odozgo sada se pak saglašava na priželjkivanje vinovnika i na njegovu molbu ne uskraćuje tu blagodat, vodeći ponajviše u beznađe kroz koje se otkriva nesadržanost bivstvovanja ljudskog života, a koja je od onog tražena. Nego takvo mesto postoji samo po sebi kaže Bog, i na tom mestu stena i raselina u steni, u koju je zapovedio da se smesti Mojsije, a zatim Bog pokrije rukom usta otvora i prođe prizivajući, prizivajući Mojsija i sve van nastalog da vide odzada onog koji zove i da taj onde vidi slavu traženog,[73] te da je postalo nelažno izveštavanje božanskog glasa. 2.221 Jer ako se to gledalo prema napisanom, ne samo da će onima koji traže nejasno da bude mišljenje, nego niti nepročišćenima od poimanja koje se pojavljuje za Boga. Jer samo kod onih u nacrtu posmatrajućih ono što je prednje ima i zadnje. Sav nacrt telesnog jeste granica. Kao što nacrt zamisli o Bogu nije telesne prirode njegovo pročišćavanje se saznaje. Svako je telo i složeno sasvim. Ono složeno ima sastav od raznorodnih spojeva. I za sastavljeno niko ne bi rekao da bivstvuje nerastavljivo. Onom rastavljivom nije moguće da bude nepropadivo. Jer propadanje je rastavljanje složenog. 2.222 Ako pak neko Božiju pozadinu misli prema slovima (bukvalno), dospeće do te nesadrživosti iz praćenog /svesti ἐκ τῆς

---

[72] „Ako se i pomiluje bezbožnik, , ne uči se pravdi, u zemlji najpravednijoj čini bezakonje i ne gleda na veličanstvo Gospodnje" (Is. 26.10). Slava po Sv. Ap. Pavlu pripada bogovidcu Mojsiju: «Ako li služba smrti izrezana na kamenu slovima bješe u slavi, tako da i sinovi Izrailjevi ne mogoše gledati u lice Mojsijevo od slave lica njegova koja prolazi» (2 Kor., 3.7), a daleko je veća ona `ikone Boga nevidljivoga`, Isusa Hrista, za šta on takođe kaže. «Jer Bog koji reče da iz tame zasija svjetlost, On zasija u srcima našim radi prosvjetljenja znanja slave Božije u licu Isusa Hrista.» (2 Kor., 4.6)

[73] Grigorije Bogoslov tumačio je ovaj pasus iz *Knjige Izlaska* čovekovom nemogućnošću da shvati Boga u Njegovoj suštini, a shvatanje po pozadini upućuje na Božija dela koja On čini u svetu (Gr. Nazianz., *Or.* 2.3 (MG 36.29B), veoma slično imenjaku iz Nise.

ἀκολουθίας/ prema nužnosti. Jer ono prednje i zadnje u svakom nacrtu, nacrt je prema telesnom. To što se razlaže jeste po sopstvenoj prirodi. Jer sve je propadivo složeno. Onom što s razlaže da bude nepropadivo nije moguće. Dakle ko robuje slovima propadivo je kroz praćenje misli osmislio uokolo Božanskog. Ali Bog je neuništiv i bestelesan. 2.223 Nego kakav bi se za ono napisano usaglasio razum uz ono od predručno mišljenog? Ako nas pak u povezanosti reči taj deo napisanog prinuđuje da damo drugi smisao, to svakako valja da se tako shvati i u celini. Jer ono što razumemo u delimičnosti, slično tome nužno prihvatamo i celinu. Jer ne bi bilo da nešto opšte nije od delova saispunjavano. Dakako i mesto koje je uz Boga i na tom mestu kamen i u takvom rascep, koji se tako naziva, i Mojsijevo hodanje tuda i Božije polaganje ruke na ta usta i prolaženje mimo i priziv i nakon toga posmatranje pozadine, nekako će da bude blagoslovenije za uzvodeće zakone da se posmatra. 2.224 Šta je ono naslikano? Kao tela sklona padanju kada brzo dobiju podsticaj da se klate po naklonosti, makar ih nakon prvog kretanja niko i ne primoravao ponovo, sama po sebi jakim podsticajem kreću naniže, kad im je put otklona naniže, uz to ne susrećući ništa takvo što bi suprotnim kretanjem presecalo njihovu težnju, tako i duša nasuprot tome, kada se ogrešila zemaljskom pristrasnošću učini se nepostojećom za goru i brzo u tom kretanju naviše isparava od donjeg u visini.[74] 2.225 I kako naviše ništa ne presreće njene težnje (jer uhvatljivo je prema istom da priroda dobra privlači sebi ka njoj vođene poglede), postajući uvek sve uzvišenijom, po priželjkivanju nebeskog saprostirući se napred, kako kaže Apostol (Flp. 3,13), i u svemu se proizvodi dovršavanje prema uzvišenom. 2.226 Jer željeno kroz ono već pribavljano da ne boli ono uzvišeno kao pretpostavljeno, nezadrživo se sprovodi nošenje do onih gore, uvek preko ranijih uspeha neprestano obnavljajući napon za polet /πρὸς τὴν πτῆσιν τόνον ἀνανεάζουσα/. Jer samo energija po vrlini hrani mogućnosti snagom, ne razdajući kroz dela napon, nego se uvećavajući. 2.227 Zbog toga za velikog Mojsija kažemo da je uvek više nastajalo, kako se nikad nije zadržavao u ushođenju, niti sačinjavao sebi kakvo određenje u nošenju na gore, nego jednokratno se uspinjući stepenicama na kojima se utvrđuje Bog (Post. 23,13), kako kaže Jakov, uzlazeći na pretpostavljene stepenike, i nije prestajao da se penje otud što je na visini vazda nalazio stepene koji su viši

[74] Tema letenja duše i njene krilatosti dospeva od Platona (Plato, *Phaedrus* 246b, 249a, 255c, i *Theaetetus* 176a), a Sv. Grigorije je često razmatra (Gr. Niss. *In Cant*. 15, Vol. 6, p. 449, 12ff. (MG44.1101B-C);*Deor. dom*. (MG 44.1145A-B); *De virg*. 11, Vol. 8, 1, p. 294, 7ff. (MG 46.365CD), ali i napominje kako krilatost dolazi od Sv. Duha, kao i raniji bogoslovi (Justin, *Dial.* 2.6; Clement Alexandria, *Strom*. 5.14.94, and Origen, *De princ*. 3.6.1) Privlačnost ljubavi prema ljubavi je onaj temeljni razlog koji okrilaćuje za let duše: „Niko ne može doći meni ako ga ne privuče Otac koji ga posla" (Jov., 6.44., i napomene Sv. Grigorija /Gr. Niss. *De an. et res*. (MG 46.97A-B)/

od onih koje je dostigao.[75] 2.228 On se odrekao lažnog srodstva s princezom Egipta. Učinio se upravdom Jevreja. Seleći se u pustinju, bio je onde gde se ne potresa ljudski život. Napasao je stada krotkih životinja i video sijanje svetla. Nakon skidanja obuće neotežao je krenuo da prilazi svetlu, te se bira za oslobađanje roda i istoplemenskog naroda, vidi neprijatelja koji tone, uronjenog u stihiju. 2.229 Pod oblak ulazi. Utoljava žeđ kamenom, deli hleb nebesni, zatim dizanjem ruku poražava inoplemenike, čuje glas trube, ulazi u tamu, proniče u svetilište nerukotvorene skinije, izučava tajne božanskog sveštenstva, uništava idola, umilostivljava Božanstvo. Obnavlja zakon skršen zloćom Jevreja. 2.230 Sija slavom i biva preuznesen na takve visine, još plamteći uzbuđenjem nezasitno tražeći više, i da je uvek bio u vlasti još bi je tražio, kako bi se pročišćavao dotle, da se domogne da dobije to moleći Boga, da mu se On javi, ne samo u toj meri u kojoj on može da prihvati, već kakav je Bog Sam u Sebi.[76] 2.231 Čini mi se, da je takav osećaj svojstven duši koja je ispunjena nekakvom plamenom ljubavlju u doživljajima s obzirom na prirodno lepo, a uvek je bilo nade da se od vidljive lepote vuče prema pretpostavljenoj, neprestanim preduzimanjima s obzirom na skriveno vazda tome zapaljivo težeći. Kao što se snažan ljubitelj krasote /ἐραστὴς τοῦ κάλλους/ što dočekuje ono što se uvek pojavljuje kao slika željenog, isti to priželjkuje da bi se nasitio samim važnim crtama prvolika /τοῦ ἀρχετύπου/. 2.232 I to izražava udar i pristup granicama uzroka priželjkivanog, ne da se kroz ogledala ili istcanja, nego po ličnosti uživa lepota /τὸ μὴ διὰ κατόπτρων τινῶν καὶ ἐμφάσεων, ἀλλὰ κατὰ πρόσωπον ἀπολαῦσαι τοῦ κάλλους/. Božanskim se glasom daje iziskivano preko koga se odbija, sa malo reči pokazujući neku neizmernu dubinu misli /ἀμέτρητόν τινα βυθὸν νοημάτων/. Jer ispunjavajući težnje istog, Božija velikodarnost je podržala, ali mu nije obećala nekakvo stajanje i sitost u tom priželjkivanju. 2.233 Jer ne bi se sam pokazao slugi, premda je takvom bilo određeno kao zaustavljanju želje u gledanju, u čemu se i sastoji istinsko viđenje Boga, kao što u tome nikada ne prekida uzbuđenje kod onog koji se obazire. Jer kaže, ne može ličnost Mene videti, jer ne vide čovek Moju ličnost i ostade da živi (Izl. 33,20). 2.234 To pak nije poput uzroka smrti kod onih što su postali videći, kako govor pokazuje. Jer kako bi mogao da postane uzrok smrti za živuće ličnosti koje se približavaju? Nego premda je Božanstvo životvorne prirode, sopstveno saznanje božanske priro-

---

[75] „I usni san, a to lestvice stajahu po zemlji, i vrhom doticahu u nebo, i gle, anđeli Božijipo njima se penjahu i silažahu." /Gen. 28.12./ U svojim komentarima često je koristio motiv stepenika (βαθμοί) /*De virg*. 11, Vol. 8, 1, p. 292, 10ff. (MG 46.364B-C); *In Cant.* 5, Vol. 6, p. 158, 19ff. (MG 44.876B)./

[76] Prema Sv. Grigoriju čežnja za Bogom valja da bude stalna (*In Cant*. 12, Vol. 6, p. 366, 11ff. (MG 44.1033D-1036A), urastajuća do mere rasta beskonačne prirode Božije (*In Cant.* 8, Vol. 6, p. 245, 19—246, 15 (MG 44.940D-941B), neumornog duha koji ljubavlju razmiče granice (*In Cant.* 14, Vol. 6, p. 425, 14ff. (MG 44.1084C-D; *De an. et res.* (MG 46.96A and 97A).

de je ono koje u svemu prevazilazi saznanja, koje sad tu od nekakvog saznavanja bivstvovanja Božanstva sliči kao uporedivo prema zaista bivstvujućem s obzirom na shvatljivu maštu kojom bi se ozakonilo bivstvovanje, a što života nema.[77] 2.235 Jer zaista bivstvujuće je uistinu život. To pak dolazi u saznanjima. Jer ako životvorna priroda prevashodi saznanja, ono pribavljano po svemu nije život. Koje nije život ne može da postane stečeno za prirodu života koju nema. To se dakle ispunjava Mojsiju da ono priželjkivano kroz neispunjivo željenje prebiva. 2.236 Jer obrazuje se po rečenom da je Božanstvo po svojoj prirodi neodredivo, i neobrazloživo granicom. A ako bi se nekom granicom pomišljalo Božanstvo, u svemu je tad nužno da se zajedno sa posmatranjem nakon Njega vidi i granica. Jer sve u nečemu izlaže ono ograničeno /zatvoreno u određenja εἴς τι καταλήγει τὸ περατούμενον/, kao što je granica za suvozemne vazduh, a za vodozemne voda. Stoga kao što riba u svim svojim delovima biva obuhvaćena vodom, a ptica vazduhom, i sredina vode je za plivajuće, a sredina vazduha za leteće, pokazuju se krajevi granice, obuhvatajući i pticu i ribu, kroz koju se preuzima ili voda ili vazduh, takođe je nužno, premda bi se Božanstvo mislilo u ograničenju, da se nečim drugorodnim po prirodi obuhvata. A to obuhvaćeno kako svedoče govori koji usleđuju mnogo puta prevazilaze ono što je upotpunjavano. 2.237 Nego lepo bivstvovanje Božanstva po prirodi se priznaje. Ono što je s obzirom na lepo drugoizraslo ima nešto drugo što jeste pored onog lepog u svemu. Ono pak van lepog u zloj se prirodi zatiče. Dokazano je da je umnogome prostranije bivstvovanje obuhvaćenog od obuhvatajućeg. Nužno je dakle na granici Božanstva da budu znalci i iskusni koji u to ostavljaju zla da se sastavlja. 2.238 Umanjujući pak sve obuhvaćeno prirodom obuhvatajućeg, sledilo bi za ovladavajuće da se postaje preizobilnim. Svakako da se lepo može spuštati i po suprotnostima kao nekim ograničenjima sadržaja Božanstva. Ali to je neprikladno /nesmestivo, bezumlje/. Jer nije se tim obuhvatanjem ozakonila neograničiva priroda. Ono pak neuhvatljivo nema prirodu koja se obuhvata. Nego je sva žudnja prema lepom, koja s obzirom na ono odozgo uvek pridolazi putem težnje ka lepom i sređuje se. 2.239 I to je zaista ono viđenje Boga, da se nikako ne nađe želja zasićenosti. Nego treba sasvim pogledavati putem onoga kome je moguće viđenje, da bi se spram punoće uviđanja želja obnavljala. I nijedno takvo određenje ne bi pobrojao uvećavanja uspinjanja Bogu, zato što se ni u lepoti ne nalazi granica pronalaženja, i nikakvim se zasićenjem ne prekida u napredovanju žudnje prema lepoti. 2.240 Nego kakvo je ono mesto koje je od Boga mišljeno? Koji je to kamen? I kakav je još prostor kamena? Šta je ruka Božija, koja je pokrila usta pećine u kamenu? Kakav je

[77] Φαντασία καταληπτικὴ je shvatljiva mašta stoicizma, prema kojoj je Sv. Grigorije jednako sumnjičav kao i platonovci, to mišljenje ponavlja u razmatranju *Pesme nad pesmama* (*In Cant*. 12, Vol. 6, p. 357, 6 (MG 44.1028A).

to Božiji mimohod? Šta je pak Njegova pozadina, što je iziskivana od Mojsija i za šta je Bog obećao lično viđenje? 2.241 Jer treba sve to pojedino kao veliko da bivstvuje i naveliko dato kao dar udostojiti, kao što je već sve nastalo prijavljivanjem velikog služenja bogojavljanju najveća doličnost i najuzvišenije da mu se veruje. Svakako da bi ta visina razumevala iz istraživanja, po kojima nakon tog prelaska Mojsije prelazi žudnje i u ljubavi sa Bogom u svemu sadejstvujući usmerava se ka dobru (Rim. 8,28) kroz hodanje gornjem; a za viđeno mesto, ne kaže li, sa mnom (Izl. 33,21)? 2.242 Brzo to doprinosi da se predposmatrano misli. Jer mesto je kazano ne ograničavajući ukazujućom količinom (jer uz nesadržajno nema mere), već ne zahvatajući one prema meri opisanog do beskonačnosti pak i neodređeno rukovodi slušaoca. Čini se na taj način da nekim umom prednaznačen govor, premda te s obzirom na spoljašnje odvlači žudnja, te da ti se na putu ne utoljava sitost, neće se znati ni bilo kakvo određenje dobra, nego vazda žudnja gleda prema mnoštvu pa je po meni takvo mesto poput mišljenja o istom u nikakvoj mogućnosti da iskaže put. 2.242 Ali u drugom smislu ovaj je put stojanje, jer je rekao /Bog/, stani na taj kamen /stepenik/ (Izl. 33,21). Od svega je najneočekivanije da se isti koji stoji i kreće. Jer ko se uspinje ne stoji i ko stoji ne penje se. Ovde pak kroz stajanje postaje se onim koji se uspinje. To jest, da koliko neko tvrdo i nepomerljivo prebiva u dobrima, toliko više dobija vrlina na putu. Jer ko je nepostojan i iskoristiv prema ukoračivanjima pomisli, ima neutvrđeno stajanje u lepom, povodljiv i skitnica, kako kaže Apostol (Ef. 4,14), i takav je prema zahvatanjima bivstvujućih kolebljiv i urušljiv, te s obzirom na visinu vrline ne bi mogao da uziđe. 2.244 Kao oni koji uspinjući se kroče po pesku, ako bi i veliko prostranstvo nogama prošli, u beskorisnom trudu, s obzirom na to da se uvek naniže od stopala otkotrlja pesak, makar se kretanje i činilo, ne nastaje nikakav napredak u tom kretanju. Ako pak ko, kako kaže psalmopev, iz dubokog jarka izvuče noge, na kamen ih je stavio (Ps. 39,3)[78], (a kamen je Hristos, svesavršena vrlina), koji je još više utvrđen u dobru i postaje nepomerljiv, prema Pavlovom kazivanju (1 Kor. 15,58), i time će pre da dovrši putovanje kao na nekim krilima, koristeći zastoje i na putu prema gore, te će kroz najutvrđenije dobro da okrilati srce. On je pak pokazao Mojsiju mesto pobuđujući ga na put. Javio mu je da stane na kamen, pokazujući mu način onog božanskog hoda. 2.245 Da je to prostor u kamenu, koji se po Pismu imenuje raselinom, lepo je protumačio božanski Apostol vlastitim rečima, da se rušeći zemaljsku skiniju sačinjava u nadanju vlastita nerukotvorena nebeska (2 Kor. 5,1). 2.246 Jer zaista, kako kaže Apostol, ko je to tu obavio na tom širokom i prostranom popršitu, koje je u božanskom Pismu imenovano mestom, i veru je sačuvao (2 Tim. 4,7), ili kako se u zagoneci kaže, učvrs-

[78] „I izvede me iz rova mučenja / i iz mulja blata, / i postavi na kamen noge moje, / i upravi stope moje" (Ps. 39,3)

tio je svoje noge na kamenu, a toga će ruka Ratnika /Podvigoložnika, χειρὸς τοῦ ἀγωνοθέτου/ da ukrasi vencem pravedika. Ta se starina u Pismu različito imenuje. 2.247 Jer ovde se jedno i isto naziva raselinom kamena, a na drugim mestima slašću raskoši (Post., 3, 23), večnom skinijom (krovom, Lk. 16,9), jedno sa Ocem (Jn. 14,2), naručje patrijaraha (Lk. 16, 22-23), prostorom živih (Ps. 114,8), tihom vodom (Ps. 22,2), gornjim Jerusalimom (Gal. 4,26), carstvom nebeskim (Mt. 7,21), počašću zvanja (Flp. 3,14), vencem blagodati (Pror. 1,9), vencem nežnosti, vencem lepote (Prem. 5,17), stubom snage (Ps. 60,4), veseljem za trpezom, sedenjem s Bogom, prestolom suda (Ps. 9,8), imenitim mestom (Is. 56,5) i zastrtim šatorom (Ps. 26,9). 2.248 Jedno dakle i isto kazujemo da je od onih što su tu nosili misao, na Mojsijev su se kamen uspeli. Jer premda se pod kamenom kod Pavla misli na Hrista, sva je dobra nada da se veruje u Hristovo bivstvovanje, a naučeni smo, u Kome sve bivstvuje kao u trezoru dobara, pa onaj nastao u nekom od dobara sasvim je u Hristu što sadržava sve dobro. 2.249 A ko je to više dohvatio i bio pokriven Božijom rukom, kako je govor blagovestio (Božija ruka bi bila tvoračka od pravih snaga, Jednorodni Bog, putem koga je sve nastalo, Koji i za žureće jeste mesto, Koji je postao put njihovog putovanja, prema vlastitom glasu (Jn. 14,6), te se učinio najčvršćim kamenjem i kućom onih koji se odmaraju), čuće se kod njega priziv i videće se pozadi zovućeg, to jest ići će pozadi Gospoda Boga, kako zakon nalaže.[79] 2.250 Upravo čuto shvati i veliki David, i onima koji su se odomaćili u zovu Najuzvišenijeg kaza da: plećima Svojim priseniće te (Ps. 90, 4), upravo je sila pozadine Njegove da Bogom bude (jer na pozadini su pleća), te o istome pak više to da: prilepila se duša moja Tvojoj ozadini, podržava me desnica Tvoja (Ps. 62,9). Vidiš kako doprinosi psamopev istoriji. Jer kao što taj kaže da je pozadina Božija primajuća desnica bitišući neuhvatljivo, tome i tako se ruka hvata za onaj u kamenu božanski glas koji istrajava i sledi blagodarnu /umoljavajuću/ pozadinu. 2.251 Nego je Gospod, Koji to Mojsiju podade, postao punoća vlastitog zakona, na sličan se način izložio učenicima, ogoljavajući rečeno u zagonetkama u osvetljenosti razumom: ako neko hoće da prati Moju ozadinu, govoriše (Lk. 9,23), a ne: ako bi ko ispred. I onom koji pribegava večnom životu isto se to predlaže, jer priđi, kaže, sledi Mene (Mk. 10,21). Onaj koji sledi vidi ozadinu. 2.252 Svakako da sada Mojsije podučava, koji se starao da vidi Boga, da je Boga videti/znati svakao to da se Bogu sleduje, a upravo bi po prolasku pored to viđenje bilo Bog. Jer koračanje na tom putu od onih koji prate raznoznačno je. Jer nije za druge da u neznanju pouzdanog puta bezopasno slede vođstvo u poza-

[79] Gospoda dakle nije dovoljno samo saznati, nego ga valja i slediti (*In Cant*. 12, Vol. 6, p. 356, 12f. (MG 44.1025D-1028A), a ta ideja u sleđenju slike duše u konjskoj zapregi iz Platonovog *Fedra*, primenjena je i kod Filona (Philo, *Migr.* 23.131.) i Klimenta Aleksandrijskog (Cl. Alexandr., *Strom*. 2.19.100.4; *Paed.* 1.5.20.4.)

dini. Dakle sam putovođa sledbeniku pokazuje put. A onaj koji prati takođe ne skreće sa blagobožnog, ako uvek gleda ozadinu voditelja. 2.253 Jer ko se u kretanju sklanja u stranu, ili upravlja pogled da bi onom koji vodi video lice, taj sebi postavlja drugačiji put, a ne onaj koji vođa pokazuje. Zašto Bog govori voditelju: a lice moje neće ti biti vidljivo (Izl. 33,23), to jest, ne postavljaj se licem u lice pred onim koji ide, jer tvoje hodanje neprestano će da bude na suprotnu stranu, a dobro dobrom ne gleda u lice, već ga prati. 2.254 Ono pak mišljeno iz suprotnosti dobru postaje protivlično /licem na lice, ἀντιπρόσωπον/. Jer zlo se iz suprotnosti vrlini gleda. Vrlina pak nije protivposmatrajuća sa vrlinom protivličnom. Mojsije dakle nije protivgledao na Boga, nego je gledao Njegovu ozadinu. Jer nije tražio protivpogled, kako svedoči božanski glas, da: niko nije pogledao lice Gospoda i ostao živ (Izl. 33,20). 2.255 Vidiš kojiko je važno da se naučiš kako da pratiš Boga, da bi posle onih uzvišenih uspona i zastrašujućih i slavnih bogojavljanja s obzirom na svrhu samog života unekoliko udostojio te blagodati da postaneš naučen pozadini /plećima, κατόπιν/ Božijoj. Onaj koji tako prati Boga neće u zlima susresti nikakva zanošenja. 2.256 Jer posle toga javlja se zavist braće prema njemu, zavist je strast prvozala, otac smrti, prvi ulaz grehova, haljina zala, nastanak boli, majka beda, pretpostavka nepokornosti, načelo stida. Zavist nas je izgnala iz raja, zmija nastala po Evi. Zavist je drvo života obzidala i sveštenu odeću ogolila[80] i podvela stid pod smokvino lišće. 2.257 Zavist je Kaina opremila protiv prirode i sedmorici pravednika novonasekla smrt (Post. 4,15). Zavist je Josifa učinila robom. Zavist je smrtonosno središte, skriveno oružje, bolest prirode, želudačni jad, dobrovoljno istočenje, crvena strela, bukagija duše, oganj pod srcem, plamen koji sažiže unutrašnjost. 2.258 Za zavist nije neuspeh svoje vlastito zlo, nego tuđe dobro, te nasuprot tome za nju je takođe uspeh, ne vlastito dobro, nego zlo bližnjeg. Zavist se muči sa dobrouspešnošću ljudi i podsmeva se njihovim bedama. Propadajući od mrtvožderih jastrebova miro odaju, jer im je prirodi shodno i smrđenje i raspadanje.[81] I ko tu bolest povlači blagdanima koji idu poput tog doticaja mira propada, a ako neko stradanje od beda vidi, prileti tome i stavlja svoj iskrivljeni kljun, izvlačeći im skrivene uzroke neuspešnosti. 2.259 Mnoge je pre Mojsija proganjala zavist. Prinevši se tom velikom čoveku, slično nekoj izvajanoj glini što u kamen udara, samu sebe razbija. Jer u tome se ponajviše pokazala

[80] O haljinama slave u koje su Eva i Adam bili odeveni u Raju, i u koje bi i mi mogli da se obučemo (*In Cant.* 11, Vol. 6, p. 330, 1ff. (MG 44. 1005 D); *De or. dom.* 2 (MG 44.1144D) and 5 (MG 44.1184B-C); *In bapt. Christi* (MG 600A-B). One su nešto drugo nego `kožne haljine` (Gen. 3.21)

[81] Za mirisanje na miro /osvećeno ulje/, vidi i Dionisije Areopagit (Dionysius Areopag., *De ecclesiastica hierarchia* (MG 473C, 477C, 480BD), a ono po Sv. Grigoriju predstavlja božnsku prirodu (*In Cant.* 1, Vol. 6, p. 36, 9ff. (MG 44.781Cff).

korist nakon hodanja za Bogom, koju je učinio Mojsije, koji u Božansko mesto stigao i stajući na kamen i naselio se u tu raselinu i od ruke Božije pokriven i idući otpozada svedio vođu, ne nasuprot licu već odzada gledajući. 2.260 Ta dakle po istom nastala blaženstva iz praćenja Boga dokazuje i pojavu istog najuzvišenije iz luka izbačene strele. Jer i po onome nosi strela zavist, ali ne dostiže strela visinu, na kojo je bio Mojsije. Jer napeta tetiva rđavosti nije bila u stanju da ga odstreli strašću, kao od obolelih i do njega dospela. Nego su Aron i Mariam bili uhvaćeni strašću ogovaranja (Br. 12,1) i postali poput nekakvog luka zavisti, umesto strelama prema istom su kazivanje odapinjali. 2.261 On se od takvih udaljio postajući u zajednici nenalažljiv, kao što je lečio obolele od te strasti, ne samo da je sam ostajao nepokretan u kažnjavanju uvredljivih, već i Boga umilostivljavao za iste, pokazujući, mislim, kroz ono što je učinio, da onaj koji je dobro ograđen štitom vrline neće biti pogođen oštricama strela. 2.262 Jer otupljuje oštrice i ponovo preokreće strele bacaču. Oružje bi bilo koje brani od tih strela Sam Bog, koji osposobljava oklopnika vrline. Jer podiže se, reče, Gospod Isus, to jest neskršivo sveoružje (Rim. 13,14), kojim se propisno ogradivši Mojsije rđavog strelca učini nedelatnim. 2.263 Tako je Mojsijem ovladala smekšavajuća težnja obolelima, ali nije znao šta je pravedno po prirodi, i uz to s obzirom na odnos prema osuđenim na neprijatnom sudu, ali je sprovodio molitve za braču pred Bogom. A to ne bi učinio, ako ne bi bio pozada od Boga, Koji mu je radi bezopasnog vođenja putem vrline pokazao pozadinu. 2.264 I ostalo je to sledilo. Jer premda nije uzmogao da nađe prostor za povredu, prirodni čovekov neprijatelj okrenuo se protiv drugih blažih u sukob. I ponekad bi neku strelu poslao na stomakougađajuću strast u narodu, da poput želje Egipćana ustanovi, pretpostavljajući nebeskoj hrani od Egipćana komadano meso. 2.265 Uzvišenošću duše, on se uzneo nad tim strastima i sav beše u staranju oko izborozakonitosti koju je obećao Bog preseljenima iz misaonog Egipta i koji su po putevima zemlje išli, do one u kojoj teče mleko pomešano s medom. Ta blagodat je neke pogledavajuće načinila učiteljima u lepotama te tamo. 2.266 I ti pogledači po mom mišljenju, mogli su da budu poput blago dajućih nada, to jest pomisli, rođene verom što se utvrđuje u očekivanju dovršenih dobara, dovodeći tako i do očajavanja u dobrim nadama, to jest, pomislima pomešanim sa suprotnim, koja slabi veru u obećanje. Ali Mojsije, ne obraćajući nikakvu pažnju na suprotne, ispoveda vernog kao onog koji obaveštava bolje o onoj zemlji. Saopštavajući svojom potvrdom verovanje izveštaju, putovođa boljeg posmatranja bio je Isus. 2.267 Gledajući na njega, Mojsije je imao čvrste nade u budućnosti, kao znak tamošnjeg obilja gde se poštuje vinogradski grozd, koji je Isus doneo na tragačama (Br. 13,24). A slušajući o Isusu koji je opisivao onu zemmlju, i videći grozd obešen na drvo, na kraju se u mislima obrativši Onome, na Kog je i on gledao, snažeći se u nadama. 2.268 Jer grozd, viseći na drvetu, Ko je drugi, sem Onog koji je u poslednje dane obe-

šen o drvo Grozda, Čija krv je postala spaonosno piće za verujuće? 2.269 Nakon toga kao da nam je zagonetno Mojsije prorekao, krv jagoda vinograda (Drugozak. 32,14), sa čime se pokazuje na spasilačko stradanje, ponovo predlaže put u pustinju, i narod očajavajući u obećanim dobrima, utoljava žeđ. Ali Mojsije ponovo za njih navodnjava pustinju kamenom. A takav govor, uz posmatrački pogled treba da nas poduči tome, šta je to tajna pokajanja. 2.270 Jer kad se voda samo jednom okuša obrativši se od kamena utrobi i ploti, osuđuje se na egipatska zadovoljstva gladi u pomislima o učestvovanju u dobrima. Ali moguće im je da ponovo posredstvom pokajanja nađu kamen koji su ostavili, ponovo puste od sebe vodenu struju, ponovo utole žeđ vlagom, koju kamen odaje onom koji je poverovao, da je sagledavanje Isusovo istinitije od protivničkih sagledavanja, koji gleda na Grozd, što je za nas izlio krv i obliven krvlju ko ponovo drvetom zaustavi kamen, isteći će mu voda. 2.271 Nego narod se još nije obrazovao da ide po tragu Mojsijeve velikodušnosti, još se povlačio sa ropskom pohotom, sklon egipatskim nasladama. Istorija pokazuje nekoliko primera, da je ljudska priroda od svega sklonija takvoj strasti, te da hiljade puteva vode toj bolesti. 2.272 On pak, kao neki lekar koji pomoću umetnosti ume uvek da nadvlada strast, ne dopušta da bolesti ovladaju njime sve do smrti. Neumesna želja načinila im je zmije, a ugriz saopštio smrtonosan otrov onih što su se ugrizu podvrgli, a veliki zakonodavac je video zmiju kao silu onih što su se okoristili po istini zveri. 2.273 Povoljan čas bi jasnije otkrio zagonetku. Na kojim je od rđavih strasti osvetljavanje koje kroz tajnu pobožnosti postaje očišćenje naših duša. Glava toga je u tajni verujućih koja je Stradanje kao prisutno gledanje stradanja za nas Postradalog. Krst je stradanje, kao što onaj koji na njega gleda, kako navodi kazivanje, od otrova požude ne biva povređen.[82] 2.274 Gledati na krst, to je čitav sopstveni život učiniti poput mrtvog u svetu i raspetog, nepokretnim prema svakom grehu, zaista, kako reče Prorok, naslonivši na strah Božiji svoju plot (Ps. 118, 120). Uhvaćenost bi bila uzdržano držanje ploti. 2.275 Nakon što je nepriličnа požuda izvukla iz zemlje smrtonosne zmije (jer svako nastajanje rđave požude je zmija), to nam predukazuje zakon pokazan na drvetu. I to je sličnost zmiji a ne zmija, kako govori i božanski Pavle: u sličnosti ploti greha (Rim. 8,3). Istinska je zmija greh i ko se prepušta grehu oblači se u prirodu zmije. 2.276 Oslobodivši se grehova čovek kroz prelaženja u lik greha i postajući za nas s obzirom na lik preokrenut u zmiju, kroz koju smrtnik koji biva ugrizen, ne biva lišen same zveri. Za zver pak kažem da je pohota. Jer od onih koji gledaju na krst ne udelovljuju se /οὐκ ἐνεργεῖται/ rđavostima smrtnih greho-

[82] „I kao što Mojsej podiže zmiju u pustinji, tako treba da se podigne Sin Čovečiji. Da svaki koj vjeruje u Njega ne pogine, nego da ima život vječni." (Jov., 3.14-15) Sv. Grigorije na to misli i u omentarima na *Pesmu nad pesmama* (*In Cant.* prol., Vol. 6, p. 8, 3ff. (MG 44.760A-B); nadovezujući se i na ranije pozivanje Justina Filosofa (Justin, *Dial.* 94)

va, i nisu podlegli ploti po duhu žudnje da se sasvim rastoče. 2.277 Jer i kod vernih se umnogom udelovljuje učenje požude.[83] Nego onaj ko gleda na Uzvišenog na drvetu, gledajući od sebe udaljava strast, poput nekakvog leka u strahu zapovesti rastresajući otrov. Simvol bivstvovanja po tajni krsta je uzdignuta zmija u pustinji, što jasno uči Gospodnji glas u kome se kaže da: kako je Mojsije uzneo zmiju u pustinji, tako valja da se uzvisi Sin čovečiji (Jn. 3, 14). 2.278 Prema nekom nasleđu zla, greh po njemu svojstvenom putu ide još dalje kako bi se neprekidno nekakvim lancem prostirao napred. I zakonodavac kao neki lekar, zajedno sa pobudom na zlo prostire i svoje lečenje. 2.279 Ukoliko ugrizi zmija za one koji gledaju na lik zmije (nesumnjivo se razume kazivanje zagonetnog) postanu nedelujućim, tada se druga sposobnost greha osmišljava raznoliko koji su protiv nas ustremljeni slično tome, kako i sada može da se vidi da se to događa mnogima. Drugi pak, kada razboritim životom obuzdavaju strasti pohote, samovoljno se mešaju u sveštenstvo, ljudskim zahtevima i naporom prisvajajući rukopolaganje, vređajući domostroj Božiji. A do tog zlog sleđenja greha dovodi taj, koga istorija okrivljuje da je on ljudima ugurao zlo. 2.280 Kada je zemlja, po veri u Uznesenog na drvo, prestala da za kaznu pohotljivosti rađa zmije, i uverili se da ih neće povrediti otrovni ugrizi učenja, tada oslobođeni od strasti pohote počeli su da se itiču do bolesti. I budući utišani u suđenju očuvanja vlastitog čina na koji su postavljeni, sami su ulazili u svešteno dostojanstvo, pristajući uz Božiju liturgiju i te ljubomrsce terajući, što su to koristili da izginu, koliko ih je na zemlji bilo, a što je preostalo munjom je sažeženo. Pismo nas tako uči kroz istoriju, da postoji granica preteranog uzdizanja koje je silazak u nizinu. I taj brzo uzbuđen kroz to ne sliči uspinjućem, nego bi se po donjem tim preuznošenjem određivao. 2.281 Ako se po mnogim pretpostavkama, misao o tome otklanja ka suprotnom, tome se ne divi, jer za mnoge se kaže, makar i rečima, da oholost znači biti viši od drugih. Ali istorijska istina potvrđuje naše opredeljenje. Jer ako su oni koji se preuznose nad drugima spušteni dole u zjap razveene zemlje, tad niko neće osuditi određenje, po kome je oholost padanje na ono najniže. 2.282 Prema takvom gledajući odmeravao je Mojsije naučavanje i da se ne bude u preuznošenju, već vazda prisutan u dobroj raspoređenosti. Jer po tom uzroku kada si stao iznad slastoljublja, više nemaš pravo da se hvataš da drugom vrstom strasti. Svaka strast, dok je strast, jeste padanje, a sa zamenom strasti jedne za drugu nema nikakve razlike u padanju. Ko se okoristio od skliznuća u zadovoljstva taj je pao, i ko se spotakao o oholost, takođe je pao. Ni jedna vrsta padanja neće za sebe izabrati da ima um, nego je on zadu-

[83] Ova opreznost prema epitimetici koja je zajednička živućim bićima (Plato, *Repub.* 588b), spominje se kod Sv. Grigorija često (*In inscrip*. Ps. 2.14, Vol. 5, p. 156, 20-27 (MG 44.588A); *In Eccl*. 2, Vol. 5, p. 311, 7 (MG 44.648A); *De or. dom.* 4 (MG 44.1172A-B); De *prof. Chris*., Vol. 8, 1, p. 137, 17ff. (MG 46.245B).

žen da izbegne svako padanje dok je tog padanja. 2.283 Ako bi neko i od onih koji sada gledaju u meri nekog ko bi bio slobodan od slastoljublja i ulazio u sveštenstvo, a trudio se da pokaže da je viši od drugih, znaj da toga vidiš da pada s visine oholosti u podolinu. 2.284 Jer uči na izlasku zakona da je sveštenstvo božanska, a ne neka ljudska korist. Uči pak tako. Štapove svih kolena označivši imenima onih koji su ih dali žrtveniku /altaru/, kao što po gornjoj sveštenopodešenosti /jerotoniji/ štap postaje svedočećim, po nekom božanskom čudu uz druga nastala znanja /znatljivosti /ubeđenja/, ἐπίσημιον/. I takvo što je onde nastalo, koji su štapovi drugih što onde behu istrajavali, od kojih je onde od sveštenika sam po sebi ukorenjen, što nije došlo od nekih drugih, već od samog božanstva onde ostavljeno prema silama, od kog je izrasla mladica i plod, de stigao do zrelosti ploda. Orah je bio plod, 2.285 koji je nastao, a prema dobrom redosledu obrazovali su se svi podozrivi. Misleći po onome što pripada plodu, kao što je izlistao Aronov štap, kao što i treba da bude u životu jereja, da se time ovlada i strogo i surovo u pokazivanju života, iznutra dato u skrivenom i nevidljivom održavanju, da se u tome otkriva (orahu), kako bi hranjeno vremenom sazrelo i tvrda se korica raspala i taj drveni pokrov na ishranjenom se plodu razbije.[84] 2.286 Ako bi neki jerej govorom poučavao da je život kao jabuka i mirisan i ružocvetan, od kojih se mnogi ukrašavaju visonom i porfirom, te opremaju trpeze lakomostima hrane što iz čaša piju vino, koristeći prve masti i misle o kolikim drugim slastima po prvom probanju držeći da je to prijatan život, a lepo bi jevanđeoski rečeno bilo da: na plod gledajući, ne prepoznavajući kroz plod sveštеničko drvo. Drugi je plod sveštenstva i taj drugi. Onaj je plod bio uzdržanoost, a tog je raskoš. Onaj se ne bi od zemaljske vlage ispijao, a tome se sa donjih mesta sustiču mnogi potoci naslada, putem kojih se po takvom prostoru berba života više nego prevazilazi. 2.287 Kada su i postali očišćeni od uklonjive strasti, ti stupaju u život inoplemenika, vođeni zakonom kraljevskog puta, ne posta-

[84] Ovakva simvolika sledi Filona (Philo, *Vit. Mos*. 2.33.178-2.184): «(178) I on je ponekad naređivao da se uzme dvanaest štapova, a to je bilo jednako broju plemena u narodu, te dalje zapovedao da se iimena drugih patrijara ispišu na jedanaest štapova, a na onaj preostali ime njegovog brata, visokog sveštenika, a kako su oni nakon toga nošeni u hram onoliko daleko koliko je unutrašnjost dopuštala, i službenik koji je slušao zapovest bdeo je očekujući da vidi rezultat. (184) za njega koji je težio da ospori rad bilo je to takođe osporavanje dobra. I on je onovo računao šta je neusaglašeno da se rodi sa snagom i uglavnom sačuvano, krenuo je na najbolji put ka sreći;pa kako to nije priroda vrline sa onima koji su se domogli probranog i izobilja, te koji su postali ženskasti u svojoj duši, i koji su predadražili telo sa neprekidnim obiljem koje upražnjavaju svaki dan; ali to je postavljeno u svakom pravcu, i određuje da promene te navike, na prvom mestu imajući da urede svoju pripadnost tako da tome pripadaju, de da se tu učvrste prema pravilu prave razložnosti." Takođe i Origen (Origen, *In Num. hom*. 9.7.), te poređenje sa Aronovim štapom koji je spolja gorak a iznutra sladak, nakazi se i u rabinskoj refleksiji u kazivanju o učenicima koji su spolja ružni ili neugledni, a iznutra lepi ili puni dobrih stvari (*Midrash Rabbah, Exodus* 23.10)

jući nijednim delom preinačivi. Jer kao što bi za dvoje jedno bilo opasno uz krajnosti za one koji bi neskrećući stajali, pogubno je što bi onde išlo ili se sklanjalo sredinom (jer isto je svakom da se na visokom uzvišenju skretanja ostavljaju), a taj zakon odlučuje da isti koji prati prema snazi ne napušta taj put, kako Gospod kazuje, uzak i tesan (Mt. 7,14), niti pak nalevo i dobroozakonjivo, niti na desno ozakonjivo.[85] 2.288 I tim se govorom određuje to učenje, da se vrline nalaze u sredini.[86] Zašto se svaki porok obično čini ili iz nedostatka, ili iz narušavanja mere vrline; na primer s obzirom na odvažnost /muškost/ nedostatak te vrline je ljubaznost, drskosti /prepadanja/ prkos; pa ono što je oslobođeno od tih ili drugih poroka /zala/, to se posmatra u sredini među njima i jeste vrlina. 2.289 Tačno tako i sve ranije koje se pozabavilo najsavršenijim, kao da se drži sredine među rđavim susedstvom, pa mudrost zaprema sredinu između zbrzavanja i prostote. Nije pohvalna ni mudrost zmije, ni jednostavnost goluba, ako je svako od tih svojstava uzeto samo po sebi, već vrlinom postaje ona saovladanost koje se drži sredine između te dve. Kod koga nedostaje razboritosti razvratan je, a ko obiluje svojom savešću biva opaljen, kako određuje Apostol (1Tim. 4,1-3).[87] Jer neko se neuzdržano prepušta zadovoljstvima, a neko se i u sili braka za preljubništvo sputava. A kroz sredinu je posmatračko držanje razboritosti. 2.290 Dokle će, kako kaže Gospod, svet ovaj da leži na poroku (1Jn. 5,19), da je za inoplemene poštovaoce zakona to da ga suprostavljaju vrlini, kao što je porok, koji kroz taj svet što za života prolazi pouzdano po takvoj nužnosti po toj vrlini izdržava putovanje, ako je sačuvao istinski kraljevski put, uglađen i izbeljen vrlinom, nimalo ne skrećući po poroku na nađenim raspućima. 2.291 Nakon što se, prema rečenom, sa uzlaženjem vrline uspinje i volja suprostavljenog, koja se nalazi u svakom obraćanju po zlu neuobličenom, tako prema sredini naroda u životu prema Bogu uvećavajućem, druge se volje i protivnik hvata u opasnostima sukoba. Kada sukobljeni vide, da je poredak naraslih sila neprijatelja nesavladiv u otvorenom sukobu, popušta tima i vodeći pregovore i praveći zasede. Taj vođa zlobe uz zakon i vrlinu ojačava, ne pojačavajući ratobornost protiv ličnosti, nego se u nekim zasedama odlučuje da deluje skriveno. 2.292 Zove

---

[85] Drugozak. 28.14. I Kliment Aleksandrijski takođe kazuje o pravom putu između Filonovog `kraljevskog` i onog `teškog` Matejevog (Cl. Alexandr., *Strom.* 4.2.5), koji se nalazi u Hristu (*In Cant.* 11, Vol. 6, p. 330, 15f. (MG 44.1008A).

[86] Ovo učenje o vrlini je aristotelovsko (Aristot., *Nic. Eth*. 1106 27, 36.) i postavlja čoveka između maksimalizama preteranog i nedovoljnog (*In Cant.* 9, Vol. 6, p. 284, 5-15 (MG 44.972A); *In Eccl*. 6, Vol. 5, p. 375, 4ff. (MG 44.697D); *De virg*. 15, Vol. 8, 1, p. 313, 8-13 (MG 46.385B).

[87] «A Duh izričito govori da će u poslednja vremena odstupiti neko od vjere slušajući duhove prevare i nauke demonske, U licemjerju lažljivaca, čija je savjest spaljena, Koji zabranjuju ženiti se, i traže uzdržavanje od jela koja je Bog stvorio da ih sa zahvalnošću uzimaju vjerni i oni koji su poznali istinu.»

sada te i u sukob prema onima koji se odlučuju na magiju, za koje je istorija rekla da je bio neki vrač (I. Nav. 13,22) i pticogatač (Br. 23,23) što preko tih demonskih energija imađaše silu da nanese štetu, potpadajući i neprijateljima uz silu Madinita po kome su nanosili prokletstvima štetu onima koji su živeli po Bogu, a on je kletvu preokrenuo u blagoslov. A mi promišljajući tu povezanost u razmatranju uviđamo da nijedna vradžbina ne deluje na život bivstvovanja u vrlini, nego da se sve nadvišenom snagom preokreće prema pomaganju od zvanja božanskom. 2.293 Jer to da se pticopogađač što se služi vradžbinom svedoči da se podseća u istoriji u kojoj se za gatanje kaže: vradžbine su u rukama njegovim (Br. 22,7) i preko ptica ih izvršava, a pre toga kazuje kako je njakanjem magarice naučen šta je predstajalo obuci u njegovom zanimanju. Njen glas, kroz veze taj isti po nerazumnim zvucima izvršava sa nekim demonskim energijama, koje kao uvezane Pismo razobličava, te da preuzeto takvim demonskim načinom dostiže do ubeđenja da se uzima za reč izvučena pouka po nekoj obradi iz glasa nerazumnih. Vrač to pazi samim tim silama koje su ga obrazovale poput neoborive na nekoga poslate sile. 2.294 Jer i po jevanđeoskoj istoriji prikupio se nasuprot Gospodnjoj slobodi i vlasti legion demona. Približavajući se Onome koji ima vlast nad svime, oglašava da poseduje silu i ne prikriva istinu, da je i to božanska priroda, koji je u povezanim vremenima nalagala kaznu za grešeće. Jer govori glas demonski: poznajem Te ko si Ti, Sveti Bog (Mk. 1,24) i da stižeš pre pravog časa da nas uznemiravaš (Mt. 8,29). Takođe je i to nastalo, da je prateća demonska sila vrača poučila Valaama neratobornosti i nesuprostavljanju naroda. 2.295 A mi kažemo, usklađujući se prema istraženom u istoriji, da oni koji žive u vrlini ne mogu da proizvedu one što se odlučuju na kletve kao bolne i prikrivene glasove; nego prokleto preokreću u blagosloveno. A pod tim je mišljeno to, da se onih što žive po vrlini ne dodeva zloreka basma /izrečeni urok/. 2.296 Jer kako u izobilju da se ne grdi onaj koji ne stiče? Kako pak objasniti nekom bučnom što se kao poseban rasprostro u raskoši, ili razdraženom krotost, ili umerenom vikanje, ili pak nešto drugo što kori, kod onih što saznaju po suprotnosti, i čiji je pogled neuhvatljiv za držanje nasmešenog života; sve dok, kako reče Apostol, da ko se iz suprotnosti obazire nema šta da kaže (Tit. 2,8)? Radi toga i kaže da se priziva glas kletve; pa kako da prokunem kad Gospod ne proklinje (Br. 23,8)? Tome isto je: kako da izgrdim ono što se nije dalo ruženju tvari, a kroz njegovo obraćanje pogleda Bogu, nije li neranjiv u životnim zlima? 2.297 Dakle nije, nakon što nije uspeo pronalazač zla, da uopšte ne smišlja spoticanja za one za koje se odlučio, nego okreće primisao na vlastitu ratobornost, ponajviše kroz naslade prema zlu loveći prirodu. Jer zaista sve je zlo poput nekakvog prijema kao naslada obarajuće zagledana i najosvetljenijim dušama privučenim udicom pogibelji;[88] a svakako ponajviše

[88] „On je sam tvorac onog božanskog, a stvaranje svega smrtnog poverio je svojim potomci-

kroz bezočnu nasladu neopreznošću prirode koja se prepušta zlu. 2.298 I tada je bilo tako. Jer koji su se oduprli oružjem i sve od gvozdenog napada oslabili vlastitim snagama desnice, te po sili suprostavljene falange bežale, naslade su im pogađane ženskim strelama. I kao od muževa jači, ženama je to više naspelo. Jer od istih su uočene žene koje su prema oružju postavile lica /obličja/, te su zaboravili na junačnost postavljajući srce u razrešavajuće slasti. 2.299 I dospeli su u takvo stanje, koje nalikuje nezakonitom mešanju koje je sa inoplemenim otpuštenicama. Osvajanje prema zlu u borbi sa lepim bejaše otuđeno. Jer uskoro je na njih ustalo Božanstvo. Ali revnitelj /zilot/ Fines nije čekao da greh bude očišćen višnjom kaznom, nego je sam postao sudija i ujedno izvršitelj. 2.300 Jer krenuvši gnevno na oslobođene, ispunio je delo sveštenika, krvlju očistivši greh i to ne krvlju neke nevine životinje, ne primajući na sebe nikakvo nepotrbno skrnavljenje, već krvlju koja se skupila u međusobnosti u grehu. I koplje koje im je probilo tela, umirilo je spremnost Božijeg pravosuđa da se digne na njih, salivši nasladu grešnih u jedno sa njihovom smrću. 2.301 Čini mi se da istorija ljudima pruža neki koristan savet, učeći nas da od mnogih strasti koje pobunjuju ljudske pomisli, ni jedna na nas nema takav uticaj, da bi se izjednačila sa bolešću naslade. Jer delovi tih Izrailićana koji su pokazali da se ne boje egipatske konjice, pobedili su Amalikićane, učinili su se strašni i za narod koji je išao za njima, a zatim su navladali falange Madijanita; i oni sami u iznenadnom pogledu na inoplemene žene nisu bili porobljeni nijednom drugom bolešću, kako je rečeno, i to dokazuje da bilo borbom nešto bude i ukloni taj boj uspostavljen sa nasladom, 2.302 bilo da nepobedivim oružjem, što se istom javi sa preovladavanjem beščašća po istima, pokrene načine da se njihov stid u svedočanstvu svetla postavi na stub. Jer poživinčenja tih istih su ljudima dokazana, da ih je marveno i nerazumno sleđenje pobude ubedilo da se pokrije ljudska priroda, i ne skrivajući pokret /prestup/, nego uveličavajući te nečasne /stvari/ od strasti, kitili su ih i sramnom skrneži, obuzeti svinjskom pravdom, te su u drugom smislu bili uvaljani u nečistu brljagu. 2.303. Šta će nas iz učenja obrazovati? To, što bi

---

ma... ugradivši najzad u njega (telo) i drugu vrstu duše, onu smrtnu, koja u sebi nosi strašne i neizbežne strasti: pr svega nasladu, taj tako snažan mamac zla, zatim bol koji beži od dobra, pa još i neustrašivost i strah – dva nerazumna savetnika, neutažiu želju i varljivu nadu. Sve su to smešali sa nerazumnim čulnim opažanjem i težnjom za svakojakim opasnim poduhvatima i tako kao nužan sastavili smrtni deo duše" /Plato, *Timaeus,* 69d/; «Zar tiranin, koji je po prirodi takav kako smo ga opisali, pun svakojakog strahovanja i strasti, nije u takvoj tamnici okovan? Njegova duša je ispunjena tolikim strastima, a ipak je on jedini čovek u državi koji ne sme nigde da otputuje niti sme da vidi išta od onoga što ostali slobodni ljudi žele, nego mora da se zavlači u kuću, da najveći deo vremena provodi kao žena, i da zavidi ostaim građanima koji putuju u strani svet i gledaju zanimljive stvari?» /Pl., *Rep*. 579b./

doznavši s kakvom silom vuče na zlo bolest sladostrašća, što je moguće više, od sličnog susedstva bi sklonili svoj život, te da ta bolest ni na koji način ne bi mogla da se potkrade poput neke vatre, da se približavanjem proizvede pogubno zapalenje. Tome uči Solomon, savetujući u knjizi Premudrosti: može li ko da uzme vatru pod pazuh, a da mu ne izgori ogrtač? (Sol. Knj. Mudr. 6,27;28). Onako kako našom voljom prebivamo u neostrašćensti, daleko smo od toga što bi nas proždiralo. A ako bi se tome približili, da se dodirujemo sa tim palećim znojem, vatra pohote bi s time ušla u nas i na taj bi način usledilo, da i noga bude opaljena i njedra povređena. Da bi se što više udaljili od sličnog zla, 2.304 Gospod u Jevanđelju Svojim vlastitim rečima, kao da je neki koren strasti, saseca požudu pobuđenu gledanjem, učeći da onaj koji u sebe primi strast pogledom pruža način bolesti, otud, što prepredene strasti poput zaraze najednom ovladaju strasnim delom u čoveku, prekidajući se jedino smrću. 2.305 Ali mislim da oni koji čitav Mojsijev život predočavaju čitaocima kao uzor vrline, nisu dužni da duže sa rečima. Ko svoje sile napregne prema uzvišenom životu, tome će i biti kazano da posluži kao neoskudevajuće uputstvo za istinsku filosofiju, a ko je iznemogao za podvige vrline, ako se za takvog i napiše mnogo puta više rečenog, od takvog truda neće biti koristi, zato što će to o čemu je reč samo da se preda zaboravnosti, 2.306 prema određenju iskazanom u predgovoru, gde tvrdo stoji: savršen je život takav da nikakav opis savršenstva ne ostavlja daljih mogućnosti u onom, već neprestano uzrastanje u usavršavanju života za dušu, jeste put prema savršenstvu. 2.307 Dovodeći rečju do kraja Mojsijevog života, biće dobro da se dokaže, da nam je to nesumnjivo dato pravilo savršenstva. Jer ko tokom života dostiže sve veću i veću visinu za mnogih ushođenja, taj ne sumnja u stajanje još više od sebe samog, tako što njegov život, poput orla, u svemu se mislim sagledava iznad oblaka, veoma vispreno, da para u eteru misaonog uzlaženja.[89] 2.308 On se rodio kod Egipćana kao Jevrejin zamenjen u postupku. Tiranin po zakonu kaznio je onog koji se rodio. Ali Mojsije se nije potčinio pogubnom zakonu, ispočetka spašen od roditelja, a zatim i od onih koji su zakon ustanovili, i koji su po zakonu trebali da se staraju za njegovu smrt, te su doprineli svoj potvrdi, ne samo o njegovom životu, već i slavnom životu, obučavajući mladića svakoj mudrosti. Posle toga on se stavio iznad ljudskih počasti, primajući carsko obeležje, priznat za daleko moćnijeg i carskog, te umesto carskih ukrasa imao pravo da stane na stražu vrline i uveliča se njenom velelepnošću. 2.310 Zatim spasava saplemenika, izlaže se udarima Egi-

[89] Eter, ono što trajno /uvek, vazda, večno/ teče /prostrujava, optiče/, element je u kome se i po Platonu i po Aristotelu ispravno i čisto misli, jer su u njemu misli sasvim jasne, prozračne i providne. Figuru orla koji vispreno sve gleda sa velike visine i ima preglednost mesta gde se stapa jedan vidokrug sa drugima, koristio je kasnije i u poznoj latinskoj teološkoj literaturi Jovan Skot Eriugena, sledeći i Sv. Grigorija Niskog i Sv. Dionisija Areopagita.

pćana, pod kojima u našem naknadnom osvrtu razumemo i kao neprijatelja i kao prijatelja duše. Nakon toga predavač visokih lekcija proizvodi utihnuće i um prosvetljava svetlom, koje sija iz grma. I tada donosi strancima i saplemenicima mogućnost učešća u dobrima koja su mu darovana s visine. 2.311 Uz to je naveo nepoštedni dokaz sile, što kažnjava raznovrsnost gde jedna za drugom slede kao kazna neprijatelju, te blagodarno saplemenicima. Pešice prevodi mnogobrojni narod kroz more, ne praveći brodovlja za sebe, nego radi plivanja kod Izrailićana zasnivajući veru. Nepokvašenu za Jevreje sačinio je dubinu, a za Egipćane je more /ostalo/ more. 2.312 Zapevao je i pobedničku pesmu. Bio je vođen putovodnim stupom. Osvetljen nebeskom vatrom ustrojio je svoju trpezu na hrani (mani) koja je udeljivana s visine; utoljavao je žeđ kamenom, dizao ruke zarad pogibije Amalićana. Pristupio je i gori, čuo zvuk truba, ušao i u mrak, približio se Božijoj prirodi, prebivao u višnjoj skiniji /šatoru/, sveštenstvu dao odličja, ustrojio skiniju, ispravio život zakonima, te na kraju kako je napomenuto, život ispunio u ratovima. Na kraju svojih uspeha uz pomoć sveštenstva kaznio bolest, jer to je dopustilo da se shvati gnev Finesa, koji ga je opremio protiv strasti. 2.313 Po dovršenju svega toga on se uspinje na goru spokojstva, ne silazi dole na zemlju, na koju je po obećanju obraćao poglede na narod koji je dole stajao, ne jede više zemaljsku hranu pomišljajući na sledovanja koja padaju s visine, već prebivajući u visini na samom vrhu gore poput nekog znalačkog vajara, preobrazivši se u sasvim izvajan život, te u dovršenju dela sa uzbuđenjem prilaže ne kraj, nego venac celokupnom delu[90]. 2.314 Jer šta o njemu kaže istorija? Tamo je Mojsije i umro, rab Gospodnji, u zemlji Moavskoj, po reči Gospodnjoj, a bilo mu je sto dvadestet godina kada je preminuo, no vid mu nije otupeo i lik mu nije propao (Dr.knj.34,5.7). Jer kroz to učimo da po tome što je postao posmatrač, biva udostojen tog najvišeg imena, kao što bi se nazvao rabom Božijim, što znači isto kao i reći da je postao savršen u svemu. Jer niko ne može da služi Bogu, sem onoga, koji je sve najsavršenije u svetu učinio. Kod Mojsija se i životni kraj završio rečju Gospodnjom. Istorija to naziva končinom /dovršenjem/, živom končinom, iza koje ne sledi pogreb, ne nasipa se grobna raka, ne pokazuju se zatamnjenja u očima i ispijenost u licu. 2.315 Čemu se onda učimo iz rečenog? Jedan se kraj ima u vidu kao produžetak života, da bi

[90] Za Filona je Mojsijevo preminuće imalo značaj apoteoze (Philo, *Vit. Mos*. 2.288ff.): „ (288) I nešto kasnije, kada je on već upućen na nebo, da onde preuzme svoj boravište, te napusti svoj smrtni život i postane besmrtan, sakupljen od Oca, koji ga je sada promenio, i ranije je imao dvostruk život, sastavljen od duše i tela, unutar prirode pojedinačnog tela, sasvim ga menjjući i pounutrujući do veoma suncolikog uma, a on pak, bivajući sasvim obuzet nadahnućem, nije više nameravao da drži i proročka shvatanja za narod uopšte, već da propoveda za svako pleme odvojeno šta će sa svakim da se desi, te njihovim budućim generacijama. Neke od tih stvari su već naišle , a neke su još poštovan jer im je pratilac koji ih je ispunio najjasnije svedočanstvo za budućnost."

za učinjeno u životu bili nazvani rabom Božijim. Jer, kada odoliš svim neprijateljima, Egipćana, Amalikićana, Idomeja, Maditijana, proći češ kroz vodu, osvetlićeš se oblakom, nasladićeš se drvetom, pićeš iz kamena i okusićeš višnju hranu; čistotom i nevinošću uspostavićeš put uspona na goru, i tamo prisutan bićeš posvećen u Božanstvenu tajnu uz zvuke truba, a u neugledivom mraku verom ćeš da se približiš Bogu, obučen tamo u tajnu skinije i proučivši čin sveštenstva, kada se učiniš kamenosečom svog srca, 2.316 da bi na njegovim tablicama mogla od Boga da se iscrtaju Božija slova /θεῖα λόγια/, kada uništiš zlatnog kumira, to jest, izgladiš za života pohotu preobilja, kada se toliko uzvisiš da se učiniš neoborivim za Valaamsko čaranje (a čuvši basme shvati mnogovrsnu obmanu tog života, od koje ljudi, kao da su napojeni iz nekakve Kirkine čaše, izašavši iz svoje vlastite prirode, preokreću u beslovesnu vrstu); kada se sve to završi, i nađe za tebe štap sveštenstva, ne usisavajući u sebe za listanje nikakve zemaljske vlage, već sam u sebi zatvorivši plodonosnu silu, i već je prispeo plod oraha kod kojeg je prvo što se njime predstavlja, gorko i tvrdo ali koje sadrži ono slatko i ugodno za jelo. Kada sve što ustaje na tvoje dostojanstvo dovedeš do kraha, kao Dafana prekrivenog zemljom, ili istrebiš vatrom kao Koreja, tada se približavaš kraju, a krajem se naziva to, radi čega se sve čini. 2.317 Kao što je kraj obrade zemlje okušavanje plodova, kraj izgradnje kuće življenje u njoj, kraj trgovine bogatstvo, kraj podvižničkih napora venac, tako je i kraj svakog života da se nazoveš rabom Božijim, pod kojim se podrazumeva takođe i to, da iznad sebe nemaš grobno uzvišenje, to jest, život učiniš takvim da iza sebe ne vuče rđave posledice. 2.318 Ali Pismo govori o drugačijem znaku sveg ropstva, nepotamnjivanje očiju i neisceđenost lica. Jer oku, koje je uvek u svetlu, kao razlikovanom od tame, nije li s obzirom na to tuđe? I ko je sav život uspevao u nepropadivosti, taj će konačno da bude bez ikakve truležnosti. Jer ko je energično sazdan po liku Božijem i nije u sebi izmenio ni jednu Božanstvenu crtu, taj te znake nosi na sebi, i u sličnosti po svemu odgovara prvoliku, netruležnošću, neizmenjivošću i otsustvom svake primese poroka ukrašavajući svoju dušu.[91] 2.319 Evo ti, čoveče Božiji Kesarije, kratkog predloga te naše reči o savršenstvu vrlinskog života, koja je naslikala život velikog Mojsija, kao neki prvolik lepote lica, a po kome i svi mi, porozni, podražavanjem tih postupaka, možemo da oslikamo u sebi nacrt pokazane nam lepote. To što je Mojsije uspeo u mogućem savršenstvu, neće li se u tome naći kakav svedok Božije reči koja mu kaže: saznao sam Tebe pored svih (Izl. 33,12), nego i to

[91] Tematika lika i prvolika Božijeg ovde se pojavljuje na kraju spisa, a inače zauzima značajno mesto u delu Sv. Grigorija, gde se skoro dokida razlika između εἰκών i ὁμόιωσις, pa je moguće da to objašnjava zašto se lik Božiji pojavljuje kao završni deo duhovnog života: „Smeranje života u vrlini je da se postane poput Boga" (*In Cant*. 8, Vol. 6, p. 271, 11f. (MG 44.960D-961A).

što je od Samog Boga imenovan prijateljem Božijim, i želeći rađe da pogine među svima ako po blagoizvolenju Bog ne bi sve pomilovao, u čemu su zgrešili, ostavivši gnev na Izrailićanima, jer je Bog izmenio Svoju odluku, da ne bi ogorčio prijatelja, i to i sve tome slično služi kao jasno svedočanstvo i dokaz toga, da je život Mojsijev dospeo do samog krajnjeg područja savršenstva. 2.320 Nakon što si zajedno sa mnom tragao za tim šta je savršeno od državnih vrlina, našavši kroz istraženo ono krajnje, pogledaj srodniče na taj obrazac i kroz najuzvišenije uspinjanje posmatraj u istorijskim tumačenjima kada to primeniš na vlastiti život, da saznaš pomoću Boga i ljubav koja sa time nastaje. Jer to je kao savršena istina, neslična ropskom strahu od kazne da se udaljava od zala, niti da se dobro čini iz nade u nagradu, ni sa kakvim uslovima i dogovorima ne trgujući vrlinskim životom, već terajući sve iz vidokruga što bi već po obećanjima sačinjavalo nade, već da za strašno jedino vodiš lišavanje ljubavi Božije, i da samo jedno priznaješ za dragoceno i privlačno - to da sam prosudiš ljubav da se postane Bogom, i upravo je to po mom razumu savršenstvo života. 2.231 Nego šta bi moglo da se nađe prema najvećoj dostojnosti i božanskije uspostavi pronađeno tvojim razumom (kod mnogih pak, dobro je znano, pronalazi se), u svemu će i biti zajednička dobit u Hristu Isusu, amin.